

BROJ 3
GODINA XVIII

MAJ — JUN
IZLAZI DVOMESEČNO

VOJNO DELO

OPŠTEVOJNI TEORIJSKI ČASOPIS

IZDAJE VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD

BEOGRAD, Zahumska 26 — Telefon redakcije 44-981 lokali 17, 26 i 46

S A D R Ž A J

General-pukovnik Viktor BUBANJ	<i>O ulozi i perspektivi avijacije za podršku</i>	3
Pukovnik Stevo VUJNOVIĆ	<i>Razvijanje uspeha u napadu i uloga oklopnih jedinica — — — — —</i>	20
Pukovnik Miloš KOVAČEVIĆ	<i>Uticao helikoptera na taktičke desante —</i>	31
General-potpukovnik Ratko VUJOVIĆ	<i>Školovanje tehničkih kadrova armije —</i>	42
General-major Velimir RADICEVIĆ	<i>Neka pitanja obuke i vaspitanja u vojnim školama — — — — —</i>	47
Potpukovnik Božidar POPOVIĆ	<i>Prvostepena vojnoteritorijalna komanda, njene obaveze i mogućnosti u vaspitanju i obuci — — — — —</i>	59
General-major Dušan DOZET	<i>Klasifikacija savremenih ratova i osnovni strategijski pogledi na njihovo vođenje</i>	71
Pukovnik dr Branko KANDIĆ	<i>Perspektive vojne psihijatrije u savremenoj armiji — — — — —</i>	82
Pukovnik dr Željko FUKS	<i>Nesmrtonosni bojni otrovi — — — —</i>	87
Kapetan I kl. dr Nedeljko ROSIĆ		

UZ DVADESETPETOGODIŠNJICU JNA

General-major Nikola PEJINOVIĆ	<i>Taktičko-operativna iskustva iz odbrambenih dejstava 6. ličke divizije početkom 1943. — — — — —</i>	91
-----------------------------------	--	----

IZ INOSTRANIH ARMIIJA

Z. V.	<i>Artiljerija stranih armija — — — —</i>	111
Pukovnik Stevo JOVANOVIĆ	<i>Sušтина procesa obuke — — — — —</i>	121
M. St.	<i>Savremeno raketno oružje — — — —</i>	130
BIBLIOGRAFIJA	<i>— — — — —</i>	139

O ULOZI I PERSPEKTIVI AVIJACIJE ZA PODRŠKU*

Avijacija za podršku KoV predstavlja posebnu enigm u cjelokupnom poslijeratnom razvoju avijacije. Dok se perspektiva »atomskih« bombardera može veoma jasno odrediti, jer skoro potpuno zavisi od novih tehničkih rješenja (na primjer od uvođenja dirigovanih projektila vazduh-zemlja i atomskih motora) i od ekonomskih faktora (tj. od računice što je jeftinije — projektili »zemlja-zemlja« ili bombarder), dotle su razvoj i perspektiva avijacije za podršku sasvim drukčiji. Zahtjevi za ovakvom vrstom avijacije, zbog snažnog uticaja dinamike KoV na ratištu, imaju daleko primarniji uticaj nego što su određeni tehnički kvalitet i ekonomski faktori. Čak možemo govoriti i o činjenici da mnoga nova tehnička dostignuća nisu uvijek ni korisna, ni primjenljiva u ovoj vrsti avijacije s obzirom na njenu ulogu i način dejstva u podršci.

Tako je, na primjer, očigledno da uprkos tehničkih mogućnosti da se moderniji lovci-bombarderi osposobe za dejstva u podršci malim nuklearnim bombama, za masu ciljeva na frontu takva dejstva nisu potrebna, čak ni poželjna. Ti se ciljevi i objekti mogu neutralisati i običnom bombom, reaktivnim zrnima ili napalm-bombama, pa i topovsko-mitraljeskom vatrom — što je i mnogo jeftinije i mnogo manje komplikovano nego dejstvo atomskom bombom. Pored toga njeno dejstvo nije uvijek ni poželjno zbog dinamike kopnene operacije, pogotovo u zoni bojišta.

Komplikovana elektronska oprema za automatsko gađanje i bombardovanje koju imaju bombarderi takođe je nepotrebna, pa i neupotrebljiva za dejstvo lovaca-bombardera. Oni samo moraju vizuelno da otkrivaju svoj pokretni cilj (a to su svi ciljevi na vojištu izuzev manjeg broja stalnih objekata), a zatim odmah i da dejstvuju koristeći sve moguće manevre da bi izbjegli snažnu vatru PVO trupe. Brzina dejstva, iznenađenje i manevar ostaće još dugo primarni faktori pri dejstvu lovaca-bombardera. Zapravo, oni će to biti sve dok dinamika dejstava kopnenih snaga bude takva kakva je danas, odnosno dok postoje armije sa masovnim oklopnim snagama. Time se ne isključuje već, naprotiv, pretpostavlja postojanje jednog dijela vrhunske lovačko-bombarderske avijacije, koja će po osobinama aviona, naoružanja i elektronskoj opremi biti na vrhu tehničkog razvoja. To je onaj dio lovačko-bombarderske avijacije koji će i u budućem ratu zamjenjivati laku bombardersku avijaciju iz prošlog rata i, uglavnom, dejstvovati po objektima u operativnoj dubini fronta uz upotrebu nuklearnih bombi i projektila.

Taj vrhunski dio lovačko-bombarderske avijacije sposoban za nanošenje snažnih nuklearnih udara — od fronta u dubinu i do 400 km

* Iz rukopisa za knjigu od istog pisca, koga za štampu priprema Vojnoizdavački zavod, biblioteka Naši pisci.

— predstavlja nov kvalitet u avijaciji za podršku. Baš ovom vrstom lovačko-bombarderske avijacije vazдушna podrška KoV dobila je izvanredno mnogo na snazi i efikasnosti. Dovoljno je u sastavu grupacije za podršku imati 1—2 eskadrile takvih lovaca-bombardera (razumljivo i odgovarajući broj atomskih bombi ili dirigovanih projektila sa nuklearnom glavom), pa da rezultati vazdušne podrške budu daleko veći i značajniji za jedinice KoV, nego što su bili od masovne podrške vazduhoplovnih armija u II svjetskom ratu.

Kad govorimo o vrhunskim tehničkim osobinama masovnog lovca-bombardera treba shvatiti da se potrebne taktičke osobine mogu (čak je i poželjno) ostvariti i bez tzv. najsavremenijih tehničkih rješenja. Potrebna brzina takvih lovaca-bombardera je tipičan primjer koji ilustruje ovu konstataciju.

Kad istražujemo koje su najpovoljnije brzine lovca-bombardera u jurišnim dejstvima, dolazimo do zaključka da veća brzina iznad 1 maha može koristiti samo na putu ka cilju (zapravo, još više, kad se rasteućen vraća od cilja) ali da mu za manevar, osmatranje cilja i nišanje mnogo više odgovaraju brzine 800—1000 km/čas. Prema tome takvom avionu je više potrebna *rezerva u snazi* za let na marš-ruti da bi se izvukao iz rejona dejstva, pogotovo ako je ugrožen od lovaca. Zato će često kao tehničko rješenje biti bolje da ima samo neku vrstu dodatne vučne snage. Ako se radi o masovnom jurišnom avionu treba znati da on ne smije biti suviše skup, ni tehnički komplikovan, jer on tada prestaje biti ekonomično borbeno sredstvo za klasična jurišna dejstva. Očigledno je da se ne isplati imati samo supermoderne lovce-bombardere koji svaki košta više od milijardu dinara, da bi ih upotrijebili za ispaljivanje 8—16 običnih raketnih zrna ili za bacanje 2 bombe od po 250 kilograma.

Drugi svjetski rat je dao izvanredne primjerke uspjelih jurišnih aviona kao što je bio sovjetski IL-2, njemački JU-87 (štuka), ali, isto tako, i vrlo dobre primjerke univerzalnih lovaca-bombardera; »hariken« i »spitfajer« u engleskom ili »tanderbolt« i »mastang« u američkom vazduhoplovstvu. U prvoj fazi poslijeratnog razvoja avijacije pa sve do prelaska na supersonične brzine izgledalo je da će koncepcija univerzalnog lovačko-bombarderskog aviona, koji bi bio osposobljen skoro za sve funkcije lovca i jurišnog aviona, pa čak i lakog bombardera, potpuno pobijediti. Izgledalo je sasvim logično da se grade takvi mlazni avioni jednosjedi koji će prvenstveno da budu lovci ali koji mogu, ako zatreba, da nose bombe i rakete — pa čak, uz dodatnu opremu i male — nuklearne bombe, ili foto-opremu. Bilo je, isto tako, sasvim normalno da se u mirno vrijeme ovakvi avioni, dok su najmoderniji (prije svega najbrži) grupišu i nalaze prvenstveno u lovačkim jedinicama, a kasnije, kad zastare i konstruišu se novi bolji mlazni jednosjedi, da se prebace u lovačko-bombarderske jedinice. Čist, specijalno konstruisan jurišni avion tokom cijelog poslijeratnog perioda nije ni konstruisan, niti uveden u naoružanje.

Međutim, situacija se znatno izmijenila prelaskom na nadzvučne, a pogotovo superzvučne brzine. Avioni sagrađeni za tako velike brzine postali su tehnički veoma složeni i skupi. Zbog komplikovanosti letenja i dejstva pri tako velikim brzinama, ovi avioni su poprimili drugi oblik

koji je pogodan za let na velikim visinama i brzinama. Sem toga i oprema u avionu je postala vrlo komplikovana. U mnogo čemu počela je da zamjenjuje čovjeka, koji je za neke radnje postao manje pouzdan od elektronskih računara na avionu ili komandnih centara na zemlji. Glavno naoružanje takvih aviona su — nuklearne bombe ili dirigovani projektili »vazduh-zemlja« i »vazduh-vazduh«, a pomoćno — klasične bombe i raketna zrna. Ovakav avion je postao suviše dragocjen da bi ga potpuno prepustili volji pilota i upotrijebili za »sitne« zadatke podrške. Zato je od polijetanja do slijetanja kao pupčanom vrpcom vezan uz komandni centar na zemlji. Opremljen motorima vrlo velike snage i svim potrebnim uređajima za funkcionisanje cijelog pogona, prvenstveno na velikim visinama i brzinama, morao je otići u visinu, jer je vazduh do 10.000 m visine postao previše gust za let brzinom od 2.000 do 2.500 km/čas.

Očigledno je da ovako komplikovan i složen avion ne može više ni u lovačkoj varijanti potpuno udovoljiti univerzalnoj upotrebi tj. kao lovac za PVO teritorije i za dejstvo na frontu. Sasvim je različita stvar biti prilagođen tehnički, po opremi, osobinama i naoružanju za dejstvo na velikim visinama protiv bombardera koji nose nuklearna borbena sredstva i »letećih bombi« ili za lovačka dejstva na frontu, koja se svode na presretanje svih vrsta klipnih aviona, helikoptera i mlaznih lovaca-bombardera na visinama do 2000 m, najčešće u brišućem letu.

Kad bi takav univerzalni avion bio tehnički rješiv i ekonomski opravdan, postavlja se pitanje da li je on za lovačko-bombarderska i jurišna dejstva poželjan i da li je najbolje rješenje? Zapravo, ovdje se nameće nekoliko principijelnih pitanja: Da li treba i dalje da važi pravilo — da svaki lovački avion poslije nekoliko godina, kad zastari, treba da postane i jurišni avion — ili bi to trebalo biti samo rješenje za nuždu i vanredne slučajeve? Da li tako veliki broj aviona potrebnih za vatrenu podršku KoV ili RM treba da budu složeni, skupi i vrhunski avioni, ili jednostavniji, specijalan tip jurišnih aviona koji bi mogli — da se brane, ako treba, da, po potrebi, vrše i ulogu frontovskih lovaca u presretanju klipnih aviona, ali da, prije svega, imaju osobine — da efikasno i brzo dejstvuju iz niskog i brišućeg leta po onoj masi malih ciljeva kojih uvijek ima na bojištu?

Čini mi se, da bi se na ova pitanja mogao dati slijedeći odgovor: Ako će kopnenoj vojsci i dalje biti potrebna podrška avijacije (vatrena podrška, zaštita i izviđanje) neovisno od toga što su se u njenom sastavu pojavile rakete, onda se mora doći i do posebnih rješenja za tu vrstu avijacije koja će se, vjerovatno, bitno razlikovati po taktičko-tehničkim osobinama od lovaca prilagođenih za PVO na velikim visinama, za presretanje bombardera-raketonosaca, strategijskih izviđača i letećih bombi. Takvim rješenjima se već pristupa jer su ekonomična i dovoljno efikasna. To ne znači da se u sastavu avijacije za podršku neće nalaziti i dio vrhunske avijacije koja će biti nosilac udara nuklearnim sredstvima ili dopuna PVO i KoV na većim visinama.

Ovo su teorijski pogledi, međutim, u praksi postoje i bore se oba shvatanja.

Neke avijacije se razvijaju na taj način što uvode u naoružanje sve novije i novije tipove jednosjeda, manje-više univerzalnih aviona

sposobnih za razne funkcije. To je, sve do nedavno slučaj sa SAD, SSSR i nekim drugim zemljama. Ali imamo prilično snažnu orijentaciju i na stvaranje tzv. specifičnog lakog frontovskog aviona. Takav avion se nalazi u masovnom naoružanju Italije i Njemačke.¹ Pošto se baš sada nalazimo u prelaznoj fazi razvoja avijacije, koja sa dozvučnih i nadzvučnih brzina prelazi na superzvučne brzine preko 2 maha, takva situacija je logična i ne bi trebalo da izaziva zabunu.

Vrlo izražena je i pojava formiranja jakih snaga, tzv. avijacije kopnene vojske koja je integrirana u sastav KoV. Ima mnogo razloga vjerovanju da će se baš ta jednostavna vrsta avijacije najdalje i najmasovnije zadržati kao avijacija za podršku i da će se njome sve više popunjavati jedinice KoV i time dobijati onu kompletnost za dejstva koju Ratna mornarica ima od samog početka.

Podaci u pregledu samo potvrđuju konstataciju da još uvijek postoje vrlo jasno izražene tendencije (ja bih ih, ipak, nazvao privremenim) da se zadrži stari način rješavanja problema jurišnih aviona prebacivanjem lovaca u klasu lovaca-bombardera. Takvo rješenje je (kako vidimo iz pregleda) učinjeno i sa nekim lovcima nadzvučnih brzina, koji raspoložu jakom elektronskom opremom (i za lovačka i za jurišna dejstva), za koje se ne može reći da su zastarjeli.

Iz pregleda se, takođe, dobro vidi da se cjelokupna lovačko-bombarderska avijacija pri letenju na malim visinama i dan-danas nalazi na brzinama ispod 1 maha. To se odnosi i na F-105 i F-104, i SU-76 koji brzinu iznad jednog maha mogu postići u horizontalnom letu tek iznad 5000 metara, dok im je korisna operativna brzina na manjim visinama ispod 1 maha. To znači da problem efikasnosti vatrenih dejstava po ciljevima na zemlji na brzinama većim od 1 maha još nije ni postao tako akutan, jer će to biti tek kad se potpuno riješi operativno letenje supersoničnim brzinama na malim visinama.

U društvu takvih aviona i G-91 »Fiat« i njegov razvoj u G-95 (valjda najuspjeliji laki jurišni avion poslije rata) usprkos manje brzine oko 0,9 maha ima u stvari približno istu borbenu vrijednost, a uz to i niz prednosti. Među najvažnije, svakako, spadaju ekonomičnost, visoke manevarske sposobnosti, sposobnost da koristi improvizovane i travnate aerodrome. Baš ovakve osobine daju takvom avionu velike šanse da se zadrži u naoružanju kao osnovni jurišni avion za podršku.

U nekim avijacijama se kao avion za podršku trupa još zadržao i laki mlazni bombarder, obično dvomotorac sa dvočlanom ili tročlanom posadom. Takav tip aviona, očigledno, nema perspektive, jer mu nedostaju mnoge osobine savremenih mlaznih bombardera, a nema ni mnoga svojstva koja imaju lovci-bombarderi.

Laki mlazni dvomotorni bombarder dozvučnih brzina je više rezultat ranijih shvatanja o podjeli aviona po kategorijama, koja je danas u eri savremenih dostignuća u razvoju mlazne tehnike zastarjela.

Na dalji razvoj, sastav i jačinu avijacije za podršku će, sem tehničkog faktora, znatno uticati i usvojena gledišta o značaju i važnosti avijacijske podrške u savremenim uslovima.

Ukoliko neka zemlja, odnosno njeno vojno rukovodstvo usvoji gledište da je značaj avijacijske podrške opao u svim njenim aspektima

¹ Takav avion razvijaju u novije vrijeme i SAD.

Masovni jurišni avioni za taktičku podršku KoV

ZEMLJA	T i p	Operativno upotrebljive brzine ³	N a o r u ž a n j e
S A D	F-100D SJUPER SEJBR	0,8 do 1,0 maha	2 bombe po 453 kg ili 24 RZ „V-Z“ „HVAR“. Preuređeni za nošenje „A“ bombe
	F-104G STARFAJ- TER	od 0,8 do 1,6 maha	1 bomba od 454 kg ispod trupa 1 bomba od 227 kg ispod trupa 2 bombe od po 113 kg ispod krila. Nosač „N“ bombe
	F-4C FANTOM	od 0,8 do 2 maha	18 bombi po 337,5 kg, 15 mina po 306 kg, 11 bombi po 450 kg, 11 napalm po 150 galona, 4 Bulpup. 15 svežnjeva RZ „V-Z“. Ukupna težina bombi 7.250 kg.
	F-105 TANDERČIF	od 0,8 do 2 maha	16 bombi po 340 kg = 5440 kg ili 26 bombi po 255 kg = 6230. Nosač „N“ - bombe. U jednoj varijanti nosi i 2-4 RZ „V-Z“.
ZAPADNA NJEMAČKA	F-104G	Vidi podatke pod SAD	
	F-84F	do 0,9 maha	4 bombe po 453 kg. 24 RZ „V-Z“ 127 mm. Nosač „N“ - bombe do maksimalne težine 2720 kg.
	G-91 FIAT	do 0,8 maha	2 bombe po 225 kg.
FRANCUSKA	F-100D	Vidi podatke pod SAD	
	F-84F	Vidi podatke pod Zapadna Njemačka	
	MIRAŽ III	od 0,8 do 0,5 maha	2 bombe od po 400 kg.
ITALIJA	F-104G	Vidi podatke pod SAD	
	F-84F	Vidi podatke pod Zapadna Njemačka	
	G-91 FIAT	do 0,8 maha	2 bombe po 225 kg.
	SU-7B	od 0,8 maha do 2 maha	Nosi oko 3.000 kg.

² Svi podaci u tabeli su na bazi procjena podataka objavljenih u vazduhoplovnoj stručnoj literaturi.³ Sve brzine veće od 1 maha postižu se tek iznad 5000 m visine.

i vrstama dejstva, logično se mora očekivati i smanjivanje i zanemari- vanje te komponente vazduhoplovstva. Isto tako će vrlo jak uticaj, samo u drugom pravcu i smislu, ispoljiti i određena shvatanja o ka- rakteru zadataka (izviđanja, vatrene podrške, zaštite itd.) avijacije i o načinu kako ih treba izvršavati.

Kroz detaljniju analizu najvažnijih zadataka avijacije u podršci dobićemo još objektivniji sud o tom veoma važnom pitanju za sva ratna vazduhoplovstva a posebno za mala, kojima je osnovna a često i jedina djelatnost — podrška KoV.

PROMJENE U SADRŽAJU I ZNAČAJU BORBE ZA PREVLAST U VAZDUHU NAD RASPOREDOM ARMIJA KoV

Da je zaštita armija KoV, a ne manje i borba za vazdušni prostor nad njihovim rasporedom, dobila sasvim drugi značaj, ne bi trebalo ni isticati. To je neosporna činjenica koja je izazvana pojavom nuklearnih sredstava, raketa i drugih borbenih sredstava, kao i izmjenama u načinu dejstva KoV.

U II svjetskom ratu borba za prevlast u vazduhu bila je osnovni ili bar jedan od glavnih zadataka avijacije za podršku, krajnja svrha mnogih njenih ofanzivnih i defanzivnih akcija. Mnogobrojne borbe u vazduhu i napadi na aerodrome bili su glavni oblici tih dejstava. Cje- lokupna dejstva avijacije bila su tijesno povezana sa planovima i dej- stvima kopnenih armija i njihovo trajanje i intenzitet se, sem u izu- zetnim slučajevima, i podudarao sa trajanjem aktivnih dejstava KoV na tom frontu.

Bilo je pravilo da se ne ide u veću i vremenski dužu ofanzivnu operaciju, ako prethodno lovačkom avijacijom nije bila obezbijeđena koliko-toliko efikasna zaštita i kontrola vazdušnog prostora. Ona je bila štit koji je odbijao udarce iz vazduha. Svojim patrolama iznad prvih linija fronta i stalnim praćenjem pokreta trupe neposredno se uklapala u borbeni poredak KoV. Lovačka avijacija bila je, bez sumnje, u tom ratu glavna snaga PVO armija KoV. Približno ista situacija bila je još u korejskom ratu. Svima su nam još u dobrom sjećanju poznate i svakodnevnne vazdušne bitke nad Sjevernom Korejom i rijekom Jalu.

Međutim, zadnjih deset godina situacija se u tom pogledu potpuno izmijenila. Nova napadna borbena sredstva, prvenstveno rakete, uz mo- dernizovanu i mnogo efikasniju avijaciju i u kombinaciji sa nuklearnim oružjima, su ne samo povećala broj napadnih sredstava nego ogromno proširila prostor u kome se kreću i koji treba kontrolisati i štiti. Mul- tiplicirana udarna snaga nuklearnih bombi, projektila i ubojnih glava na raketama postavila je pred branioca potpuno druge zahtjeve po *ste- penu zaštite*. Više ni izdaleka ne zadovoljava kopnene armije onaj široki i pomalo »nejasni« pojam operativne prevlasti u vazduhu. Najkompli- kovaniji problem odbrane se pojavio zbog tehničkih osobina napadnih sredstava. Kada je riječ o avijaciji, to više nisu oni spori jurišni avioni ili bombarderi, koji su se mogli vidjeti golim okom i čuti još daleko prije cilja — pa je bilo i vremena i mogućnosti da se presretnu. Sada su to vrlo pokretni i brzi lovci-bombarderi i po vatrenoj snazi daleko opasniji, koji će se pravovremeno teško moći otkriti. Kad je, pak, riječ

o raketama zemlja-zemlja, onda su to po brzini i svojoj putanji sasvim nova napadna sredstva, protiv kojih nema još ni odgovarajućeg protivusredstva.

Takva situacija mogla je uticati na shvatanje o zaštiti armije KoV, na upotrebljivost nekih metoda odbrane i na ocjenu vrijednosti pojedinih defanzivnih sredstava PVO.

Lovačka avijacija je uz SPA, bez sumnje, najviše izgubila na svom značaju. Kad se govori o presretanju i borbi sa niskoletjećim avionima, lovac je prestao biti osnovno oružje PVO. On to najčešće neće biti ni u borbi protiv drugih aviona (uključujući i bombardere) koji će leteti na srednjim i velikim visinama. Za male visine efikasnije sredstvo od lovca je postala višecijevna LPA od 20 do 57 mm, a za ostale visine, sve do gornjih granica leta aviona, sem u izuzetnim slučajevima, to su protivavionske rakete.

Vrlo velika tačnost pogađanja raketa u svim uslovima — ljeti i zimi, danju i noću i u raznim meteorološkim uslovima — daje im velike prednosti u poređenju i sa supermodernim lovcem sa kompletnom elektronskom opremom i modernim elektronskim centrima na zemlji za vođenje aviona naoružanih raketama »vazduh-vazduh«. I u takvim slučajevima borbena vrijednost lovaca za dejstvo i zaštitu vazdušnog prostora nad frontom biće vjerovatno znatno ispod efikasnosti pav-projektila.

Ipak kad upoređujemo ta dva sredstva, lovce-presretače naoružane raketama »vazduh-vazduh« i jedinice PAR, naći ćemo, naročito u uslovima koji će vladati sutra, dosta argumenata u prilog tezi da se ona ipak više dopunjuju, nego što se međusobno isključuju. To tim više ako i na problem zaštite KoV gledamo na savremen način, kao na problem zaštite cijelog vazdušnog prostora pod kojim se armije kreću i bore, koji je, u novim uslovima, dobio mnogo veće dimenzije i širinu, dubinu i visinu. Cio taj prostor mora biti stalno branjen.

Organizacija odbrane mora biti jedinstvena, vođena centralizovano, spremna da manevrom lovaca i vatre PAR srednjeg dometa presretne napadača već ispred prednje linije rasporeda KoV. Gdje je takva odbrana borbenog rasporeda jedinica KoV neefikasna (a to su visina do 2000 m) u neposrednoj zaštiti treba da dođu do izražaja jedinice trupne PVO (LPA i raketa za nisku zaštitu).

Gledajući na problem zaštite većih grupacija KoV kroz brzinu kretanja napadačkih oružja dolazimo do zaključka: da supersoničnu lovačku avijaciju sa elektronikom ne treba, sem izuzetno, davati u sastav vazduhoplovnih grupacija za podršku armiji KoV kao »frontovsku lovačku avijaciju«, već ju je korisnije upotrebljavati za PVO teritorije i borbu na većim visinama. U tom slučaju ona može uvijek, ako joj se da takav zadatak, preuzeti i zaštitu vazdušnog prostora nad jedinicom KoV. Ovo je naročito značajno za geografski manje zemlje gdje se teritorije zemlje i vojište prostorno uglavnom poklapaju. Takva situacija traje sve dok armije KoV, uslijed ofanzivnih akcija, ne odu suviše naprijed, pa se moraju posebno organizovati i braniti raspored jedinica KoV i važne zone na teritoriji.

Ako isključimo ovakve slučajeve za koje su potrebna posebna rješenja, onda se frontovska lovačka avijacija može i orijentisati za

dejstvo na malim visinama, za borbu protiv mlazne lovačko-bombarderske avijacije i za borbu protiv transportne avijacije i helikoptera koji prevoze vazdušne desante ili snabdijevaju okružene trupe.

Pošto će napadački avioni nastojati da koriste zemljište i brišući let kao masku za dolazak do cilja, često će biti najbolje, primjenjivati (da ga tako nazovemo) »klasičan« način borbe — tj. organizovati vizuelno osmatranje i otkrivanje cilja, patrolirati lovcima na liniji fronta, postavljati patrole u više ešelona i koristiti klasičan način napada i borbe.

Za ovakve zadatke nije potreban a ni pogodan skup i vrlo komplikovan supersoničan lovački avion, jer zadovoljava prilagođeni univerzalni lovac-bombarder. Takvo rješenje je bolje i zato što je poželjno i korisno za sve avijacije, posebno male, da se tipovi mlaznih aviona u avijaciji za podršku svedu na najmanju mjeru, na jedan ili dva tipa aviona sa raznom opremom, čime se obezbjeđuju najbolji uslovi za brz manevar sa fronta na front, zatim univerzalnost opslužujućih organizacija, skladišta sa rezervnim dijelovima, opremom i naoružanjem, osoboljenost tehničkog sastava u bazama, itd.

Bojazan da bi slabije taktičko-tehničke osobine ovih aviona, u odnosu na supermlazne lovce koji bi se pojavili na frontu, mogle bitno uticati na uspjeh podrške — nije osnovana, iz prostog razloga što bi efikasnost supersoničnih mlaznih aviona na tim malim visinama isto tako bila mnogo manja. To ne bi bio njihov ambijent i oni bi se osjećali kao riba na suhom.

Uloga i značaj avijacijskog izviđanja za dejstvo armija KoV. Za razliku od uloge lovaca u zaštiti jedinica KoV, koja postaje manje značajna, za izviđanje iz vazduha se može reći obrnuto. Značaj izviđanja iz vazduha neprekidno raste i poprima sve šire razmjere. Razvijaju se specijalne vrste izviđanja i potrebe različitih vojnih aktivnosti i za razne vrste borbenih dejstava. Razvila se i posebna vrsta mirnodopskog izviđanja strategijskog karaktera.^{3a}

Takav širok dijapazon izviđačkih zadataka, sem što je izazvan samim savremenim gledanjem na ulogu izviđanja iz vazduha u eventualnom ratu, podstaknut je i snažnim tehničkim razvojem foto-izviđačke opreme. Mnogo su veće i sposobnosti izviđačkih aviona u visini leta, brzini i doletu.

Avioni-izviđači su razvrstani u nekoliko grupa. U prvu spadaju vrhunski izviđači, avioni velikih doleta i plafona leta, sa najmodernijom foto-tehnikom koja, prije svega, služi za globalno prikupljanje podataka u miru (i u ratu) i po dugoročnim planovima. Vrhunski izviđači nalaze se u miru najčešće u specijalnim jedinicama pod komandom ili na upotrebi posebnih obavještajnih organizacija.⁴ U SAD u tu vrstu izviđačkih aviona spada poznati avion U-2. U drugoj grupi su strategijski izviđači koji imaju opremu potrebnu za foto-izviđanje pokretnih i stalnih ciljeva na frontu i na teritoriji protivnika. Treću grupu čine taktički izviđači koji se nalaze u sastavu avijacije za podršku.

^{3a} Za to izviđanje upotrebljavaju se danas specijalni avioni ili sateliti.

⁴ Kapetan SAD Pauer oboren nad SSSR za vrijeme izviđačkog leta pripadao je takvoj jedinici.

Glavne taktičke osobine prve dvije vrste izviđačkih aviona kod navedenih država vidimo iz pregleda:

Strategijski izviđači⁵

ZEMLJA	T i p	h = leta u met.	Taktički radijus u km	Širina	Dužina	Broj aerofoto kamera (AFK)
				zone snimanja		
				Vertikalno	R-oko	
				1:10.000		
	RB-47	12.000	2.500	3,6 km	1.200 km	8
SAD	RB-52	15.000	4.000	3,6 km	1.200 km	8-10
	RB-58	18.000	2.000	3,6 km	600 km	6
SSSR	TU-16	13.000	2.500	3,5 km	1.200 km	najmanje 6
	TU-20	16.000	2.800	3,5 km	1.200 km	najmanje 6
Velika Britanija	KAMBERA	15.000	1.300	3,6 km	600 km	7
	VIKTOR MK-2	14.000	3.000	3,6 km	1.200 km	6-8

Navedeni izviđači imaju toliki kapacitet da mogu, ako je to potrebno, izvršiti vertikalno snimanje duž cijele marš-rute leta u dvije različite razmjere, koso iz horizonta na horizont, prednje-koso, snimanje crno-bijelo, kolor ili infrasnimanje.

Za taktičke izviđače USAF zna se da mogu vršiti snimanje cijele marš-rute leta po sistemu »TRIMETROGON«.*

Ono što nam odmah pada u oči kod gotovo svih izviđačkih aviona prve grupe jesu velike mogućnosti u snimanju površina. Praktično, dovoljna je jedna eskadrila takvih aviona pa da se potpuno i dovoljno često snimaju i kontrolišu svi važni dijelovi jedne veće evropske države. Preciznost foto-snimaka je odlična, a pošto se snimanje može vršiti kolor-filmom, infracrvenom ili pomoću panoramskih i televizijskih kamera sa direktnim prijenosom slike u izviđački centar, dobijaju se potpuni snimci zemljišta i objekta koje je lako dešifrovati, utvrditi pravo stanje i otkriti sve vještačke objekte na snimljenom prostoru. Ponavljanjem snimanja iste prostorije pod istim uslovima omogućeno je stalno i tačno praćenje svih promjena koje se na toj prostoriji događaju.

Stalno izviđanje cijelih teritorija, nazovimo ga strategijskim izviđanjem u najširem smislu, dobilo je naročiti značaj od momenta snažnog razvoja raketnih jedinica, posebno raketnog oružja strategijskog značaja. Mogućnost da se tim oružjem iznenadno i sa ogromnom snagom izvrši nuklearni udar, bukvalno u roku od nekoliko časova od

⁵ Svi podaci u tabeli su na bazi procjena podataka objavljenih u stručnoj vazduhoplovnoj literaturi.

* »Trimetrogon« je sistem snimanja sa 3 kamere istovremeno, dvije snimaju koso a jedna vertikalno.

momenta dobijanja zadatka, multiplicirala je značaj njihovog izviđanja u miru, detaljnog otkrivanja njihovih baza, kako bi se mogle preduzeti odgovarajuće protupripreme.

Stalnim izviđanjem cijelog prostora neke zemlje (ili onih dijelova gdje bi se baze mogle nalaziti) želi se obezbjediti puna kontrola nad takvim objektima i drugim instalacijama vezanim uz njih, a time i mogućnost da se mogu imati na nišanu još u miru, da se mogu odmah u prvom udaru uništiti. Suština i logika izviđanja specijalnim izviđačkim avionima, kao što je američki U-2 ili satelitima, koje se zadnjih godina vrlo intenzivno i masovno sprovodi, upravo je po mišljenju protagonista takvih izviđanja u tome što više nema mogućnosti, a ni vremena da se takva djelatnost ostavi samo za rat. Oni smatraju da iskustva iz II svjetskog rata ukazuju da su mnoge greške nastale zato što se nije pravovremeno (u miru) izviđao protivnik i nisu prikupili potrebni podaci.

Zato neke zemlje i nastoje da takva mirnodopska izviđanja legalizuju pravdajući ih mjerama obezbjeđenja i sigurnosti.

Glavni zadatak stratezijske izviđačke avijacije u ratu bit će, bez sumnje, otkrivanje baza interkontinentalnih projektila, otkrivanje baza bombardera-nosača projektila i nuklearnih bombi i atomskih podmornica. Ne manje važan zadatak tih izviđača bit će otkrivanje kosmodroma i cjelokupnog sistema komunikacija i veza sa lansirnim kosmičkim brodovima i zemljinim satelitima.

Frontovska izviđačka avijacija u budućem ratu bit će, također, postavljena pred težak problem: da na vrijeme otkriva raketne rampe i projektele »zemlja-zemlja« koji djeluju u sastavu fronta, armija ili korpusa. To će biti i njen najvažniji zadatak. S obzirom na veću dubinu na kojoj će biti raspoređeni elementi borbenog rasporeda armija i frontova, za izviđanje avijacijom biće mnogo veće potrebe — naročito po obimu, za foto-izviđanje i otkrivanje i praćenje neprekidnih pokreta motomehanizovanih armija duž i po dubini fronta. Velika dubina takvog izviđanja, koja će često od linije frontova iznositi 500—600 km (za stratezijske frontove i preko 1.000 km) i obavezno izviđanje danju svih taktičkih i operativnih pravaca, uslovlila je da se izviđački avioni izaberu od najmodernijih i najbržih lovaca. Umjesto naoružanja u takve avione ugrađuje se potrebna elektronska i foto-oprema i dopunski rezervoari za povećanje doleta.

Takva rješenja se primjenjuju u mnogim avijacijama — i ona u potpunosti zadovoljavaju po kompletnosti izviđačke opreme i po relativno velikoj sposobnosti takvih aviona da sami prodru danju i noću u dubinu protivničkog rasporeda i izvrše zadatak. Izviđački letovi, svakako, neće biti ništa bezbjedniji ni takvim avionom, nego što su bili u II svjetskom ratu. Njih će presretati lovačka avijacija, a bit će i pod udarom jedinica PAR — koje će se nalaziti oko važnih objekata i borbenih elemenata po dubini rasporeda na frontu. Međutim, s time se treba pomiriti kada se radi o izviđanju velike dubine i na krajnjem radijusu izviđača.

Brzi manevri motomehanizovanih i oklopnih jedinica nametnut će mnogo veće zahtjeve i za izviđanjem u taktičkoj zoni borbenim izviđanjem i stalnim praćenjem kolona. Najbolja rješenja su, svakako, ona

koja za tu svrhu predviđaju posebne grupe i eskadrile lake avijacije i helikoptera u sastavu jedinica KoV (u oklopnim divizijama, brigadama, korpusu, u pukovima teške motorizovane artiljerije, itd.).

Taktički izviđači

ZEMLJA	T i p	Radijus u km	Sposobnost R-oko 1:10.000		Kamere
			Širina u km	Dužina u km	
S A D	RF-101	650	3,2	600	6 AFK
	RF-104G	1100	1,2	192	4 AFK malog formata
	RF-105	1680	1,2	192	4 AFK malog formata
	RB-66	1200	5,5	Noću 58	2 AFK za noćno i oprema za elektronsko izviđanje
	RB-57	1300	3,6	600	7 AFK
S S S R	MIG-17	600	1,8	300	1 AFK
	MIG-19	600	1,8	300	1 AFK
	MIG-21	500	0,5	190	3-4 AFK
	JAK-25	1000	3,5	600	3-5 AFK
Velika Britanija	HANTER MK-10	600	3,2	600	3 AFK
	SVAJFT MK-5	600	3,2	600	3 AFK

Dok će strategijski i taktički izviđači dejstvovati po jednom manje-više centralizovanom planu fronta ili armija i nalaziti se u sastavu izviđačkih jedinica avijacije za podršku, laki izviđači će se najčešće nalaziti podijeljeni po jedinicama KoV. To će biti prvenstveno laki avioni ili helikopteri — sposobni da u stopu prate jedinice, vrlo jednostavni za opsluživanje i koji će moći koristiti improvizovana letjelišta.

Takve jedinice posebno helikopterske u sastavu jedinica KoV ne služe samo za izviđačke potrebe, već imaju jednu širu, univerzalniju namjenu. One se predviđaju i za zadatke neposredne vatrene podrške, za prebacivanje i podršku malih desanata. Takva vrsta avijacije pokazala se vrlo korisnom u alžirskom ratu — a po svemu sudeći predstavlja vrlo efikasno sredstvo i u Južnom Vijetnamu. Čak bi se, bar po izvještajima koje čitamo, moglo pretpostaviti da je laka avijacija, u prvom redu helikopteri, osnovna vrsta avijacije za vatrenu podršku za manje taktičke akcije i manevre protiv snaga Fronta nacionalnog oslobođenja (FNO).

Ako takvih, da ih nazovemo — lakih izviđača i borbenih aviona sa improvizovanom opremom — nema u sastavu samih jedinica KoV,

treba računati u ratu sa jednim snažnim pritiskom starijina KoV da dobiju takve avione i helikoptere. To se mora imati u vidu i sve takve jedinice pomoćne avijacije unaprijed obučavati i u tu svrhu.

Kad se analiziraju tipovi aviona koji se upotrebljavaju u izviđačke svrhe za potrebe armija KoV, sem u rijetkim slučajevima, to su isti, ali samo posebno opremljeni lovački ili lovačko-bombarderski avioni. U najvećem broju ratnih vazduhoplovstava gotovo da i nema aviona koji, uz bombardersku ili lovačku, nema i svoju izviđačku varijantu. To vrijedi i za vrhunske avione, sve do aviona za vezu ili transportnih helikoptera. Praktično, nema letjelice koja se, uz svoju osnovnu namjenu, ne upotrebljava i za neku vrstu izviđanja.

O vrijednosti dosadašnjih podjela pojedinih vrsta izviđanja i njihovoj primjeni ubuduće. Da li se još uvijek može prihvatiti opštepoznata podjela izviđanja na strategijsko, operativno i taktičko?⁶ Očigledno ne, ili ne bar sasvim, iako se pod ovim širokim načelnim terminima mogu da obuhvate svi zadaci izviđanja. Glavna slabost ove podjele je u tome što je ona šematska, tj. izvršena je polazeći samo od dubine izviđanja od fronta i imajući u vidu komandni stepen koji planira izviđanje.

Takva situacija je još koliko-toliko odgovarala u vrijeme II svjetskog rata i nešto iza njega, dok su dejstva kopnenih snaga bila prilično pravolinijska, tačno određena po zonama, po frontu i dubini. Linija fronta i taktička zona s obje strane označavale su glavnu zonu sudara; dalje je bio prostor za manevar drugih ešelona armija i frontova, a još dalje prostor za pozadinske diejlove. Negdje duboko u pozadini armija druge linije prikupljale su se strategijske rezerve. Takvoj šemi kopnenih dejstava sasvim dobro je pristojala i navedena podjela izviđanja. Ali, ako pod pojmom »savremeni rat« sem ostalog podrazumijevamo i nepostojanje takve šeme, već prostornu borbu, sasvim drugačije manevre vatrom i snagama kopnenih armija, — dejstvo u kojem će se teško moći odrediti, bar za evropski prostor, gdje je »front« a gdje »pozadina« i gdje će pojam linije fronta izgubiti svoj značaj, a faze napada i odbrane biti računane po izvođenju određenih manevara (među njima i vertikalnog), a ne po linijama — u tom slučaju takva podjela ne odgovara, ona može dovesti u zabludu.

Biće normalnije da se izviđanje dijeli po zadacima i manevaru jedinica KoV. Zadaci treba da se određuju po dubini, intenzitetu i vrsti izviđanja, prema potrebi određenog manevara, da budu odraz stvarnih potreba i zahtjeva, a ne šema koja više ne služi ničemu, čak ni teoriji.

Međutim, to i nije glavna slabost starih šema i shvatanja. Mnogo ozbiljnija slabost proizilazi iz činjenice što savremeni rat u suštini traži, sem tzv. opšteg izviđanja za KoV, mnogo više raznih vrsta specijalizovanih izviđanja. To su takve vrste izviđanja koje će se u svrhu otkrivanja pojedinih oružja ili specijalnih dejstava vršiti neprekidno, bez obzira na značaj i karakter dejstva KoV, gdje čak ne postoje bitne razli-

⁶ U ovom članku se ne polazi od razmatranja terminoloških pojmova (što uostalom i ne mora biti sporno, niti je primarno), već se sadržinski analiziraju problemi izviđanja s obzirom da savremeni uslovi postavljaju šire i svestranije zadatke pred izviđačku djelatnost uopće.

ke po intenzitetu u miru i ratu. To su specijalizovana dejstva za izviđanje i otkrivanje raketnih baza i položaja, izviđanje elektronskih sredstava i zračenja — izviđačka dejstva za utvrđivanje radio, hemijskih i drugih aktivnosti.

Ne treba se zavaravati da je moguće takve specijalizovane, često vrlo važne i presudne izviđačke zadatke izvršiti nekom vrstom univerzalnih izviđačkih jedinica i improvizacijom. Ne, to moraju biti posebno opremljeni avioni sa posebno obučanim posadama izvježbanim za taj specijalni posao, kao i odgovarajući specijalizovani centri na zemlji sa stručnim kadrom, koji mogu sistematski i naučno obrađivati podatke. Vazduhoplovni štabovi i štabni oficiri klasičnog tipa, kakve još svuda susrećemo, koji su do sada obavljali sve te poslove, više nisu dorasli novim zahtjevima. Savremeni rat će se od samog početka voditi sa ogromnim angažovanjem svih vrsta tehnike, na bazi mnogih naučnih analiza i djelatnosti i korišćenjem potpuno novih vrsta dejstava.

U takvom ratu sve odluke moraju, prije svega, bazirati na naučnom i stručnom radu raznih specijalizovanih službi koje će pravovremeno pripremiti sve potrebne podatke i dati pouzdane informacije onima koji treba da odlučuju.

U tom smislu treba cijeniti značaj izviđanja avionima i kosmičkim sredstvima. Ono je ogromno dobilo na značaju u svim svojim aspektima, posebno kad je riječ o obezbjeđenju dejstava KoV.

Značaj vatrene podrške jedinicama KoV i njen karakter u savremenom ratu. Pod pojmom »vatrene podrške«, kako je ovdje razmatrano, podrazumijevaju se sve vrste dejstava vatrom iz aviona, počev od dejstva topom do bacanja nuklearne bombe ili projektila »vazduh-zemlja«, ako se vrše po planu i zahtjevima komandanta jedinica KoV.

Uz defanzivna dejstva za zaštitu KoV to je bio glavni vid i način avijacijske podrške KoV u II svjetskom ratu. On je isto bio i kasnije u korejskom ratu, a to je i najvažniji oblik avio-podrške u kolonijalnim ratovima koji se sada vode.

Danas se toj vrsti podrške sa mnogih strana osporava raniji značaj, pa i bilo kakva veća vrijednost. Za argumentaciju ovakvih stavova navodi se: da su savremene kopnene armije daleko bolje obezbijedene snagom vatre nego ranije i da zahvaljujući raketnim jedinicama (»zemlja-zemlja«), koje su ušle u njihov sastav mogu vatrom da ispolje zadovoljavajući uticaj i po dubini. Sem ovih razloga, koji potiču iz nekih rodova KoV, postoje i »vazduhoplovni« razlozi koji dokazuju, polazeći sa drugih pozicija, da je avion postao tako složeno i skupocjeno sredstvo da ga nije korisno upotrebljavati sa klasičnim naoružanjem, jer je učinak veoma mali u odnosu na rizik.

Nema sumnje da navedeni argumenti imaju vrijednost, ali nije teško dokazati da su suviše jednostrani i da ne uzimaju u obzir mnoge druge faktore koji dejstvuju upravo obratno.

Jedan od tih faktora, možda najvažniji, jeste sam karakter dejstva modernih armija KoV. Zasićene do maksimuma vrlo brojnom motorizacijom, masom oklopnih i mehanizovanih jedinica, velikim brojem druge pomoćne i opslužujuće tehnike, savremene armije su postale vrlo komplikovane tehničke organizacije. One mogu postići zavidan tempo

kretanja, izvesti brze i duboke manevre, ostvariti duboku i uništavajuću vatru, ali pod uslovom da cio taj mehanizam funkcioniše, da nije ozbiljnije tučen i oštećen udarima protivnika, da, drugim riječima, ima efikasnu zaštitu od napada avijacije i raketnih oružja.

Ako nema takve zaštite, onda se dešavaju baš kod takvih armija (gdje svaki dio mora biti na svom mjestu) najveći lomovi i katastrofe. Borbena efikasnost pada ispod najobičnije pješadijske ili partizanske armije, a demoralizacija ljudi dostiže veoma široke razmjere. Slučaj poraza egipatske oklopne divizije koja je bez zaštite krenula za Sinaj, u susret izraelskim snagama i bila razbijena dejstvom avijacije na pola puta do fronta, prilično je dobar primjer. Zaključak je samo jedan: zaštita i podrška mehanizovanooklopnih snaga mora biti mnogo jača i bolja nego kad je riječ o pješadijskoj jedinici.

Međutim, znamo da se zaštita teško može postići samo defanzivnim sredstvima, pogotovo u zoni fronta, i da težište zaštite mora biti što više na ofanzivnim dejstvima, tj. na uništavanju raketa i lovaca bombardera još dok su na zemlji, kad su najosjetljiviji. Za tu svrhu komandantu armije će stajati na raspolaganju bilo lovačko-bombarderska avijacija, bilo rakete operativno-taktičke namjene, ili oba ta sredstva. On će moći birati i upotrijebiti jedno od njih, prema tome koje će biti najpovoljnije za određeni slučaj. Ali je sigurno da to neće uvijek biti ni samo rakete, ni samo avijacija. Lovačko-bombarderska avijacija bit će mu od prvorazrednog značaja i povoljnije sredstvo kad je u pitanju tučenje raketnih baterija i atomske artiljerije, jer su to pokretni ciljevi koje treba stalno tražiti po frontu i dubini i čim se otkriju — dejstvovati po njima (prije nego što upotrijebe svoje projektele sa nuklearnim glavama). To još uvijek mogu najbolje i efikasno učiniti lovci-bombarderi ili jurišni avioni, izuzev u lošim meteorološkim uslovima. Avijacija će imati prednost i kad se radi o operativnim raketama veće snage koje će se kretati u većoj dubini — 100—300 km u pozadini fronta. I na takve ciljeve bit će bolje i efikasnije dejstvovati *odmah*, čim se uoče, nego tek »kontraraketiranjem«, kad već počnu dejstvovati.

Nema sumnje da će, isto tako, trebati mnogo više pažnje posvetiti ofanzivnim udarima po aerodromima, naročito lovaca-bombardera nosača nuklearnih bombi, pa i izviđača koji za moderne armije postaju veoma opasni. Dejstva i po takvim ciljevima, mada se mogu vršiti i upotrebom raketa sa nuklearnom glavom, bit će po rezultatima mnogo efikasnija i sigurnija ako upotrijebimo lovce-bombardere.

Navedeni primjeri sasvim dovoljno ukazuju na značaj i neophodnost upotrebe avijacije u tu svrhu. Ali, to je tek jedan dio vatrene podrške koju može (odnosno koju će vjerovatno morati) da pruži avijacija. Glavni njen zadatak u vatrenoj podršci, koji joj za sada niko ne može osporiti niti je zamijeniti, bit će tučenje (neutralisanje ili uništenje) ogromne mase malih pokretnih ciljeva koji će se kretati u borbenom poretku armija, bila ona u napadu ili odbrani. To su, u prvom redu, oklopne i motorizovane jedinice, pokretni centri veze, radarske stanice, motorizovana artiljerija, ogromna tehnika inžinjerije, motorizovane pozadinske jedinice, željeznički ešloni itd.

To su ciljevi koji će se u uslovima nuklearnog rata kretati rastrošito i prikriveno, vrlo često bit će ih nemoguće efikasno tući i tak-

tičkim balističkim raketama sa klasičnom glavom. Znači, bit će nerenabilno i neefikasno tući ih bilo kojim drugim sredstvom, izuzev jurišnom i lovačko-bombarderskom avijacijom. Takvi ciljevi najefikasnije će se uništavati ako se direktno iz aviona nišani tenk, vozilo, kompozicija, vozilo štaba, itd. Jasno, da to ne isključuje i upotrebu raketa, posebno sa nuklearnom glavom, ali to će biti više u svrhu zaprečavanja pokreta i neutralisanja prostorije gdje bi takvi ciljevi mogli biti. Iz mnogih poslijeratnih vježbi i opita prilično je sigurno utvrđeno da je dejstvo po oklopnim jedinicama dosta neefikasno ako se kreću i raspoređuju rastresito. Njihovi gubici bit će veći kad lovci-bombarderi dejstvuju klasičnim sredstvima.

Ako bi se za konačan sud o značaju vatrene podrške obratili iskustvu II svjetskog rata, posebno vrlo poznatom postupku »štuka — pancers« u izvršavanju napadnih dejstava, doći ćemo, također, do nepobitnog zaključka koji se ne može osporiti — a to je da avio-podrška mora biti snažnija ukoliko je armija tehnički savremenija i ima veće borbene i manevarske sposobnosti. Snažna i masovna dejstva oklopnih snaga idu zajedno, ruku pod ruku, sa snažnim dejstvima avijacije ispred njih i radi njih.

Prema tome, mada je avijacija izgubila monopol na dejstvima u većoj dubini, njena uloga u pružanju neposredne vatrene podrške kopnenim jedinicama je ostala ista, ako ne i veća. Promijenio se karakter njenog dejstva i važnost cilja po kome dejstvuje. Na prvo mjesto po važnosti su došle rakete, a odmah zatim, ovisno od ostalih snaga podrške na tom frontu, oklopne jedinice ili lovačko-bombarderska avijacija. Međutim, tačan redosljed treba ostaviti ratnoj praksi i odlukama starješina u konkretnoj situaciji. Nekad, važnije od svega mogu da budu komunikacije, ako ih je malo, ili neki važan neprijateljski štab KoV.

Vjerovatno će manje biti tzv. »sasređenih udara« avijacijom, dejstava u neposrednoj blizini linije fronta, a više u dubini. Bit će mnogo više brzih iznenadnih dejstava malim grupama.

Na takve »nove« postupke će avijacija biti prinuđena ne samo zbog promjene u karakteru borbe jedinica KoV već i što to zahtijevaju i izmjene u vazduhoplovnoj tehnici i naoružanju.

Vazdušni transport za potrebe KoV. Svakodnevna praksa sa kojom se suočavamo u pogledu razvoja civilnog i vojnog transporta približno jasno ukazuje na stalan i brz razvoj ove vrste transporta. Često smo svjedoci mirnodopskih vježbi raznih armija u kojima se vazdušni transport masovno koristi za manevar operativnih snaga. Isto tako nedavno smo pratili i poznatu vježbu armije SAD u prebacivanju cijele oklopne divizije iz SAD u Zapadnu Njemačku. Doduše, sva teška oružja i druga teška oprema bili su uskladišteni u samoj Njemačkoj, ali i bez toga to je bila vrlo karakteristična vježba kojom se provjeravao nov način manevra velikim jedinicama KoV i borbena vrijednost takvog sistema.

Kad je riječ o ugušivanju raznih pobuna i ustanaka u Africi i Aziji, postalo je gotovo pravilo da kolonijalne sile svoje trupe u ta područja prebacuju isključivo transportnim avionima, koristeći i civilne vazduhoplovne kompanije. Ne manje značajan pokazatelj o pogledima

i shvatanjima o ovom pitanju je i masovna upotreba vazdušnog transporta, posebno helikoptera u Južnom Vijetnamu. Nema ni jedne taktičke akcije ni manevra američkih ni snaga sajgonskog režima protiv snaga FNO, a da se masovno ne koriste helikopteri i transportni avioni.

Najnoviji podaci o izgradnji (u SAD i u SSSR) novih ogromnih transportnih aviona, nosivosti nekoliko stotina vojnika, uz postojeće teške transportne avione koji nose preko 100 vojnika sa opremom ili drugi odgovarajući teret, također ukazuju na značaj koji se pridaje toj vrsti transporta. Očigledno je da se ne bi pristupilo izgradnji tako velikih i skupih aviona da se nije pouzdano i čvrsto došlo do zaključka o značaju vazdušnog transporta.

Na sve veći značaj vazdušnog transporta, kao sredstva operativnog manevra, uticali su slijedeći razlozi:

Prvi, i vjerovatno najvažniji, je nuklearni karakter eventualnog rata. Naime, razumno je pretpostaviti da će masovna upotreba nuklearnih sredstava raznih osobina i namjene imati za posljedicu stvaranje čitavih barijera na pojedinim površinama koje će biti praktično nemoguće proći, ili bar ne brzo i sa velikim snagama. U takvom slučaju, da bi se sačuvao visoki tempo vojnih operacija i da bi se u najkraće vrijeme postigli određeni ciljevi, treba te barijere preskočiti, kad se već ne mogu mimoći, stvoriti nove frontove i žarišta borbe u dubini, djelujući istovremeno i vatrom i snagama na cijelom prostoru vojišta. Takva koncepcija, koja je vrlo logična i normalna, mora biti obezbijedena potrebnom manevarskom sposobnošću cijele armije, a pod tim se misli i oklopnih jedinica sa svom njihovom opremom. Brzinu prebacivanja potrebnih snaga može obezbijediti samo brojna i teška transportna avijacija.

Drugi, isto toliko važan razlog koji utiče na povećani značaj vazduhoplovnog transporta, nalazi se u svjetskom karakteru eventualnog rata. On bi — za razliku od II svjetskog rata, koji je ipak u suštini bio rat na evropskom kontinentu, sa zasebnim ratnim dejstvima na tihookeanskom ratištu — odmah obuhvatio sve kontinente, uključujući i Arktik i Antarktiku.

U takvim uslovima vazdušni transport velikog kapaciteta i sposobnosti koji bi povezivao ratišta i služio za brz manevar snagama i sredstvima biće neophodan.

Ne manji zahtjevi u vazdušnom transportu, ali samo lakšeg tipa i, posebno, pomoću helikoptera, dolazit će i od operativno-taktičkih jedinica KoV, bilo da se radi o napadu, odbrani, ili nekom drugom manevru koji one vrše.

Te potrebe bit će utoliko veće ukoliko će upotreba taktičkih nuklearnih sredstava biti intenzivnija. One će, također, mnogo ovisiti i o karakteru zemljišta na kome će se odvijati operacije. Zato je sasvim na mjestu shvatanje da se i u sastav jedinica KoV uključe pojedini elementi avijacije, prvenstveno transportnih helikopterskih jedinica. Još ako su te jedinice naoružane i opremljene za raketiranje i bacanje bombi (kao što je to slučaj u Vijetnamu), one mogu vrlo korisno poslužiti i za neposrednu vatrenu podršku jedinica KoV.

Ne bi se trebalo bojati da bi ovakvo angažovanje transportnih jedinica, njihovo pridavanje u sastav KoV, moglo otežati njihovo pri-

kupljanje za neki veći poduhvat. To bi bilo upravo tako teško kao da su u sastavu jedne iste avijacijske grupe, ali razbacane po raznim aerodromima.

Druga namjena vazduhoplovnog transporta, materijalno snabdjevanje i evakuacija (u prvom redu ranjenika), također dobiva na značaju iz istih razloga koji su navedeni i za operativni transport.

Snabdjevačka funkcija vazduhoplovnog transporta posebno će doći do izražaja kad se u napadima nuklearnim sredstvima prekinu komunikacije koje vode ka frontu. On će biti neophodan i u svim slučajevima kad dinamika i dejstva kopnenih snaga poprime jedan živ i prostorni karakter, bez tačno formiranog fronta i pravaca koji vode iz »dubine«. U tim slučajevima vazdušni transport treba da ispuni svoju ulogu obezbjeđujući snagama u pokretu ono što im je najpotrebnije. Sve armije koje u svojim planovima predviđaju velike ofanzivno-defanzivne operacije na dubinu od hiljadu kilometara za nekoliko dana moraju raspolagati snažnom transportnom avijacijom. To je danas sigurno jedan od važnih pokazatelja savremenosti takvih oružanih snaga.

General-pukovnik
Viktor BUBANJ

RAZVIJANJE USPEHA U NAPADU I ULOGA OKLOPNIH JEDINICA

Razvijanje i proširenje uspeha je drugi, odnosno završni deo napadnog boja (operacije). Više taktičke jedinice vrše razvijanje i proširenje uspeha obično u sledećem zadatku, a operativne u drugoj (trećoj) etapi napadne operacije. Posle proboja taktičke ili dela taktičke dubine odbrane, osnovni zadatak napadača sastoji se u tome da brzim izvođenjem napada proširi stvorenu brešu u dubinu i bočne strane, i da taktički uspeh razvije u operativni. Za izvršenje ovog zadatka uvode se najčešće sveže snage — drugi ešeloni ili rezerve, koje po svom sastavu, u odnosu na prohodnost zemljišta i druge uslove, mogu da budu oklopne ili pešadijske združene jedinice.

NEKA GLEDIŠTA O RAZVIJANJU I PROŠIRENJU USPEHA

Razvijanje i proširenje uspeha u napadu i uloga oklopnih jedinica u savremenim uslovima znatno se razlikuju od njihovog tretiranja i primene u II svetskom ratu. Oklopne snage su tada činile posebne elemente borbenog poretka (pokretne grupe) i predstavljale nosioca dubokih prodora i visokog tempa u operativnoj dubini branioca¹. Prvenstveni zadatak avijacije za podršku, vazдушnih desanata i snaga u pozadini branioca, bio je sadejstvo oklopnim jedinicama u razvijanju uspeha.

Potreba da se obrazuju pokretne grupe ili izdvoje brzopokretne formacije bila je izraz nužde, što je za one uslove bilo potpuno opravdano i celishodno. Tada su armije svih zemalja imale znatno manji broj oklopnih i motorizovanih jedinica u odnosu na pešadijske, i zato se javljala potreba za takvim, kvalitetno novim elementom borbenog poretka koji će biti nosilac brzih i snažnih udara i visokog tempa napada.

Pokretne grupe se u toku dejstva nisu upuštale u dugotrajne borbe oko pojedinih žarišta otpora, već su težile da što pre izbiju na najvažnije objekte u operativnoj dubini. Iza njih su nastupale pešadijske jedinice sa zadatkom da prošire i osiguraju uspeh pokretnih grupa. S obzirom na velike razlike u pokretljivosti pešadijskih jedinica i pokretnih grupa, one su se često odvajale od pešadije. U situacijama kada su protivničke snage bile slabe, a napadač imao prevlast u vazduhu, ili kada su postojali drugi povoljni uslovi, pokretne grupe su dobijale veću samostalnost i tada su na većoj udaljenosti od pešadijskih jedinica izvršavale svoje

---

¹ U II svetskom ratu Sovjeti su elemente borbenog poretka za razvijanje uspeha nazivali »pokretne grupe«, Anglo-Amerikanci »ešeloni za razvijanje uspeha«, dok Nemci nisu imali posebnih elemenata borbenog poretka ni naziva, već su oklopne divizije koje su vršile proboj taktičke dubine najčešće i razvijale uspeh.

zadatke.² Kad nisu postojali navedeni i slični uslovi, tada se javljala potreba za tešnjim sadejstvom sa pešadijom, što je uticalo na sporiji tempo napada u celini.

Ukoliko se napad pešadijskih jedinica nije uspešno razvijao, nastajala je potreba da se pokretne snage, namenjene za dejstvo u operativnoj dubini, angažuju za dovršenje proboja taktičke dubine. Pri tome se vodilo računa da angažovanje oklopnih snaga za ovakav »sporedni« zadatak ne utiče na izvršenje njihovog osnovnog zadatka — razvijanje uspeha u operativnoj dubini.

Razvojem i usavršavanjem nuklearno-raketnog oružja i njegovim uvođenjem i u taktičke jedinice, porasli su značaj i uloga oklopnih jedinica, jer su, pored ostalog, najsposobnije da iskoriste učinke nuklearnih udara i da vode borbu na kontaminiranom zemljištu. U armijama velikih sila one divizije koje su ranije bile motorizovane i mehanizovane, prerasle su u oklopne, a one koje su bile pešadijske sada su motorizovane. Odnos oklopnih divizija prema motorizovanim i pešadijskim kreće se u proseku 1:1, a negde i 3:2 u korist oklopnih. Osim toga i u pešadijske divizije integriran je veliki broj tenkova i drugih oklopnih vozila, tako da one onakve kakve su bile u završnoj fazi drugog svetskog rata više i ne postoje, bar u armijama velikih sila.

Pošto se stanje u pogledu sastava združenih formacija bitno izmenilo i jedinice svih rodova vojske tehnički razvijenih armija su približno jednake pokretljivosti, otpala je potreba za obrazovanjem pokretnih grupa. Svaka združena jedinica, oklopna i pešadijska, u stanju je da izvršava zadatke u razvijanju uspeha, tj. one zadatke koje je izvršavala pokretna grupa u drugom svetskom ratu.

Ima mišljenja prema kojima se, u novim uslovima, odustalo od obrazovanja pokretnih grupa, zbog toga što bi, zbog svoje glomaznosti, predstavljale veoma unosne nuklearne ciljeve i trpele velike gubitke. Ovakva mišljenja su u osnovi neopravdana, jer će se, kad se uporedi veličina, na primer, oklopne divizije iz drugog svetskog rata sa današnjom, videti da je savremena oklopna divizija za 1—2 puta veća i glomaznija.

Napadne operacije savremenih armija karakterišu se snažnom nuklearnom podrškom, brzim i odlučnim dejstvima oklopnim i mehanizovanih snaga po pravcima, sa većim međuprostorima i dubokim uklinjavanjem u raspored branioca. Napad se usklađuje sa skoro redovnom upotrebom vazdušnodesantnih snaga i snažnom podrškom avijacije. Dok je u prošlom ratu proboj odbrane trajao duže i predstavljao složen problem, u eventualnom ratu će biti brži i efikasniji. Međutim, razvijanje uspeha i dejstvo u operativnoj dubini biće složenije usled izmenjenog karaktera odbrane. Savremena odbrana imaće manevarski karakter sa duboko ešeloniranim snagama, biće zasnovana na snažnim pro-

² Dubina zadatka i tempo napada nekih oklopnih formacija u razvijanju uspeha u II svetskom ratu bila je:

— nemačka 9. oklopna divizija za vreme napada na Holandiju sredinom maja 1940, za tri dana prešla je oko 100 km — prosečan tempo 30 km na dan;

— sovjetski 26. tenkovski korpus u protivofanzivi za vreme bitke na Volgi novembra 1942. prešao je oko 120 km za tri dana — prosečan tempo 40 km na dan;

— naša 1. tenkovska brigada u tršćanskoj operaciji aprila 1945. izvršila je prodor na dubini od oko 90 km za tri dana i 1. maja 1945. ušla u Trst — tempo 30 km na dan.

tivudarima oklopnih i mehanizovanih snaga iz dubine, podržanih nuklearnim sredstvima i avijacijom.

Nuklearna podrška u toku napada može se ostvariti dejstvom po ciljevima na prednjem kraju ili u dubini, ili istovremeno na prednjem kraju i dubini. Analogno ovakvoj podršci angažuju se oklopne jedinice za eksploataciju nuklearnih udara. Ima mišljenja po kojima nije potrebno da drugi ešelon (rezerva) bude naročito jak, već da prvi ešelon bude takvog sastava da je sposoban da izvrši zadatak na celoj dubini zadatka. Napad i brzi prodori u dubinu na pravcima gde su izvršeni nuklearni udari dovešće do izlomljenosti fronta i do takve izmešanosti snaga da će se pojedine braniočeve jedinice, pa i veće grupacije, pojaviti na bokovima i u pozadini prvog ešelona. Zato je jedan od važnih zadataka rezerve (drugog ešelona) likvidacija zaostalih jačih žarišta otpora i većih grupacija branioca koje mogu da ugroze naše snage koje su prodrle i razvile uspeh u operativnoj dubini.

Moglo bi se reći da se savremena napadna operacija uglavnom i sastoji od razvijanja i proširenja uspeha, pošto se, ako se upotrebe nuklearna sredstva, razbijanje branioca na prednjim položajima postiže brže i efikasnije. Dok je u drugom svetskom ratu prva etapa operacije imala karakter proboja taktičke dubine odbrane (koja je najčešće bila solidno organizovana i čvrsta), sa veoma sporim tempom napada, radi stvaranja breše za ubacivanje brzopokretnih snaga u operativni prostor, danas se takva breša brže ostvaruje nuklearnim udarima. Eksploataciju učinka nuklearnih sredstava vrše oklopne i mehanizovane jedinice, koje u svojstvu jačih prednjih odreda, oklopnih borbenih grupa, ili kao formacijske jedinice, savlađuju kontaminirane rejone i razvijaju uspeh u dubini.

U novije vreme kod tehnički razvijenih armija ima mišljenja da se unekoliko menja uloga drugih ešelona i rezervi. Ranije je kao prvostepeni zadatak drugog ešelona ili rezerve, bilo naglašeno, razvijanje uspeha posle proboja taktičke dubine, dok je prvi ešelon vršio proširenje proboja u bočne strane, likvidaciju zaostalih žarišta otpora i sl. Sada se smatra da prvi ešelon (koji ima jake oklopne snage) može vršiti i razvijanje uspeha, a drugi odnosno rezerva preuzima obaveze koje je ranije imao prvi ešelon posle proboja.

Kad napadač ne raspolaže nuklearnim sredstvima i kad su mu snage slabe pokretljivosti, napadna operacija će imati druge karakteristike, pa samim tim drukčije se i tretira razvijanje uspeha. Zamah i tempo napadne operacije biće manji, a razvijanje uspeha će vršiti, pored oklopnih i motorizovanih, i pešadijske združene jedinice, tj. po sličnim principima kao što je to činjeno na nekim frontovima u drugom svetskom ratu.

ULOGA I NAČIN DEJSTVA NAŠIH OKLOPNIH JEDINICA

Naše oklopne jedinice ne mogu imati ulogu kakva je namenjena takvim formacijama u velikim i tehnički opremljenim armijama. Oklopne jedinice su u sastavu korpusa i armije osnovni nosioci napada u pojedinim etapama na pravcu glavnog udara, a samo u naročito povoljnim situacijama, kada je obezbeđena jača nuklearna podrška, i na

celoj dubini operacije. Sličnu ulogu imaju i oklopne jedinice u sastavu pešadijskih brigada i divizija, s tim što tenkovi tih jedinica neposrednije sadejstvuju pešadiji i svojim prisustvom povećavaju njenu udarnu moć i manevarsku sposobnost.

Cilj oklopnih jedinica u razvijanju i proširenju uspeha jeste da svojim dejstvom iskoriste nuklearne udare ili postignute rezultate pešadijskih združenih jedinica i da smelim i energičnim prodiranjem u dubinu branioca stvore povoljne uslove za izvršenje zadatka u celini. U razvijanju uspeha više taktičke oklopne jedinice mogu da:

Razbijaju braniočeve snage koje su u povlačenju i sprečavaju im posedanje novih položaja za odbranu; napadaju braniočeve rezerve u dubini ili, u susretnoj borbi, odbijaju njihove protivnapade-protivudare; presecaju odstupnice i okružavaju braniočeve snage; zauzimaju i drže objekte od posebnog značaja kao što su: važni zemljišni objekti, komunikacijski čvorovi, industrijski centri, baze za snabdevanje, mostobrani (rejoni) koje stvore partizanske ili vazdušnodesantne snage, rejoni vatrelih položaja lansiranih sredstava i sl.

Pored iznetih zadataka, oklopna jedinica, namenjena za razvijanje uspeha, u jednoj od narednih etapa operacije, odnosno sledećem zadatku napadnog boja, može dobiti i »prethodni« zadatak, tj. da učestvuje u dovršenju proboja. Prevremeno angažovanje i trošenje oklopne jedinice ne bi bilo celishodno, zato to treba činiti samo izuzetno i kada je neophodno. Pod pojmom »dovršenje proboja« u napadnoj operaciji, na primer korpusa, podrazumeva se proboj taktičke dubine branioca, koja je u odnosu na operativnu dubinu obično posednuta i branjena jačim snagama. Ipak, kada je u pitanju ovaj zadatak, treba imati u vidu dva momenta: da li pretpostavljena komanda organizuje napad sa ili bez nuklearne podrške. Ukoliko je obezbeđena nuklearna podrška, dovršenje proboja se može izvršiti nuklearnim udarom i u stvorenu brešu ubaciti oklopnu jedinicu za razvijanje uspeha. Međutim, kada se napad izvodi bez nuklearne podrške, a branilac pruža jači otpor nego što se predviđalo, tada će nekada biti potrebno da se oklopna jedinica angažuje sa jačim ili slabijim snagama za pojačanje udarne moći pešadije na određenom pravcu, a zatim, po izvršenju ovog zadatka i izbivanju na pogodnu liniju, da se u celini ubaci za razvijanje uspeha.

U okviru borbenog poretka, oklopna jedinica namenjena za razvijanje uspeha, obrazuje rezervu ili ulazi u sastav drugog ešelona i dejstvuje na pravcu glavnog udara. Može se reći da će ona najčešće biti u rezervi. U sastav drugog ešelona ulazi samo kada je taj ešelon (u kome se nalaze pešadijske i oklopne združene jedinice) u celini namenjen za razvijanje uspeha.

U procesu primene i organizacije napada, oklopna jedinica načelno će se nalaziti na većoj dubini od linije fronta, obično u rejonu prikupljanja. Udaljenost rejona prikupljanja zavisi od prohodnosti zemljišta i komunikativnosti, pošto oklopna jedinica u toku jedne noći treba da pređe u očekujući rejon. Prilikom određivanja rejona prikupljanja treba imati u vidu i tehničku opremljenost tenkova i drugih vozila za noćnu vožnju. Jedinica u kojoj su tenkovi i vozila sa infracrvenim uređajima znatno se brže kreće noću od one koja nema ovakve uređaje i zato će joj rejon prikupljanja biti dalje od linije fronta.

Sledeći rejon koji poseda oklopna jedinica je očekujući rejon. Na njegovu udaljenost od linije fronta, pored prohodnosti zemljišta, utiču, između ostalih, i dva važna faktora — da jedinica bude izvan dometa taktičkog nuklearno-raketnog oružja branioca, i da je u mogućnosti da za oko dva časa marša stigne na liniju fronta.

Pošto su oklopne jedinice glomazne i veoma uočljive, a u borbom poretku čine glavnu udarnu i manevarsku snagu, one će za branioca predstavljati posebno tražene i jako unosne objekte za dejstvo nuklearnim sredstvima i avijacijom, pa je potrebno preduzeti svestrane mere zaštite da ne budu otkrivene i tučene. Pre svega, treba primeniti rastresit raspored, maskirati i zakloniti borbenu i neborbenu tehniku, a kada uslovi dozvoljavaju uvek treba vršiti i ukopavanje.

Rad komande i njenih organa na procesu donošenja odluke za uvođenje oklopne jedinice u razvijanje uspeha, komandant organizuje u rejonu prikupljanja ili u očekujućem rejonu. Ima mišljenja da komandant ne može i neće donositi odluku ni u jednom od ovih rejona, pošto se ne zna kakva će biti situacija posle jednog, dva ili tri dana izvođenja napada prvog ešelona. Međutim, komandant oklopne jedinice prima istovremeno zadatak kada i komandanti pešadijskih združenih jedinica čije se jedinice nalaze u prvom odnosno drugom ešelonu. Iz zadatka on vidi da je njegova jedinica određena u rezervu i namenjena za razvijanje uspeha. Zatim, dobija zonu ili pravac kretanja, orijentirnu liniju uvođenja, ojačanja, podršku i dr. Prema tome, komandant ima elemente za donošenje odluke a ona se usklađuje sa planom boja-operacije. Treba naglasiti da se ova odluka nešto razlikuje po sadržini i tretiranju pojedinih pitanja od odluke koju bi doneo isti komandant kad bi oklopna jedinica bila u sastavu snaga prvog ešelona. Osnovna razlika je u tome što se u odluci, kada je oklopna jedinica određena za razvijanje uspeha, detaljnije preciziraju zadaci potčinjenim za dovođenje do linije uvođenja, a samo orijentirno zadaci za razvijanje uspeha. U drugom slučaju je drukčije, i oklopnoj jedinici kada je u sastavu prvog ešelona detaljnije se određuju zadaci kako za dovođenje, tako i za napad.

Oni koji imaju suprotno mišljenje i smatraju da ne treba donositi odluku u rejonu prikupljanja ili očekujućem rejonu, ističu da komandant oklopne jedinice treba samo da organizuje marš, pošto će njeno uvođenje u boj uslediti na osnovu naknadnog naređenja i da tek tada donosi odluku. Smatramo da potčinjeni komandanti oklopnih jedinica moraju znati svoje zadatke i to ne samo za dovođenje, već i za razvijanje uspeha, da bi na osnovu toga mogli usmeriti sve svoje pripreme i procene za što uspešnije dovođenje i organizovanje napada. Ukoliko se napadni boj ili operacija odvija planski, naređenje pretpostavljenog za uvođenje biće kratko i bez većih korekcija u odnosu na ranije postavljene zadatke. Međutim, ukoliko nastupi potreba za angažovanjem oklopne jedinice pre ili posle predviđene linije, to neće imati značajnijeg uticaja na komandanta oklopne jedinice i njegove potčinjene, jer su oni stalno u toku događaja i prate razvoj situacije. S druge strane, usled mogućnosti prekida veza na relaciji pretpostavljeni-potčinjeni, potrebno je odmah izdati takav zadatak na osnovu koga će komandant oklopne jedinice moći samoinicijativno da donosi odluke u duhu opšte ideje i zamisli operacije.

Osnovno grupisanje snaga oklopne jedinice vrši se u očekujućem rejonu po donošenju i saopštavanju odluke komandanta. Ojačavanjem potčinjenih jedinica sa odgovarajućim snagama i sredstvima treba obezbediti što veću samostalnost i najnižih elemenata borbenog poretka. Jedinice i sredstva koja su dodeljena nižim oklopnim jedinicama ostaju u njihovom sastavu na celoj dubini, od očekujućeg rejona do konačnog izvršenja zadatka. U izvesnim situacijama oklopna jedinica može biti ojačana i snagama iz prvog ešelona i to u momentu njenog uvođenja u razvijanje uspeha. Ovo treba izbegavati kada je god to moguće, jer će se pri tome naići na razne probleme kao što su: slabija borbeno sposobnost tih snaga, teškoće u pravovremenom uključivanju u sastav oklopne jedinice koja bez zastoja prelazi liniju uvođenja i sl.

Za pokret oklopne jedinice do linije uvođenja određuje se zona uvođenja. To je prostor u rasporedu branioca koji obuhvata dubinu od prednjeg kraja odbrane do linije uvođenja, odnosno prostor u kome treba izvršiti proboj i stvoriti brešu i uslove za angažovanje oklopne jedinice pretpostavljene komande. Širina zone treba da omogući da se oklopna jedinica uvede u boj sa što manje gubitaka, da joj bokovi budu zaštićeni i da se može za što kraće vreme razviti u borbeni poredak. Veća širina zone uvođenja omogućuje kretanje oklopne jedinice na više pravaca, čime se smanjuje dubina poretka i gubici od nuklearnih sredstava i avijacije. Kada je zona šira, veći je izbor mogućnosti za korišćenje prirodnih maski, za manevrisanje i primenu rastresitog rasporeda. Širina zone uvođenja trebalo bi da bude dvostruko veća od širine fronta napada jedinice. Tako, na primer, ako front napada oklopne jedinice iznosi oko 10 km, širina zone uvođenja treba da bude do 20 km. Kada je ovo nemoguće obezbediti, ne bi se smelo ni u kom slučaju ići na užu zonu od širine fronta napada, jer će tada poredak oklopne jedinice biti suviše dubok, usled čega će i razvoj i borbeni poredak biti sporiji, bokovi neće biti solidno obezbeđeni, posebno od dejstava pt-sredstava branioca, a izloženost oklopne jedinice dejstvu nuklearnih sredstava i avijacije je u celini veća.

U skladu sa planom operacije i razvojem napada, veoma je važno odrediti momenat uvođenja oklopne jedinice u razvijanje uspeha. Ovo čini jedan od najvažnijih uslova za uspešno dejstvo. U sklopu ovog problema mogu uslediti tri momenta: ranije, pravovremeno i kasnije uvođenje, od kojih svaki na svoj način utiče na izvršenje krajnjeg cilja dejstva.

Ranije uvođenje dovodi do preranog trošenja snaga i borbenih sredstava oklopne jedinice, a ovo tim pre ukoliko joj je dubina u razvijanju uspeha veća. Kod ranijeg uvođenja, ona u svojim početnim dejstvima nailazi na jači otpor i efikasniju pt-vatru branioca.³ Međutim,

³ O negativnom uticaju preranog uvođenja oklopnih jedinica, a što se kao presudan faktor odrazilo na konačan tok operacije, govori iskustvo 24. tenkovskog korpusa Sovjetske armije za vreme protivofanzive u bici na Volgi. Korpus je bio namenjen za razvoj i proširenje uspeha, ali je prethodno angažovan za dovršenje proboja taktičke dubine jedinica 8. italijanske armije koje su izvodile odbranu sa jakim pt-zaprečavanjem. Ovo je dovelo do toga da je korpus imao velike gubitke — samo na minskim poljima izbačeno je iz stroja 25 tenkova. Napad je morao biti obustavljen da bi korpus ponovo bio uveden nakon raščišćavanja minskih polja. Tako je izgubljeno dragoceno vreme koje se nije moglo nadoknaditi u narednim dejstvima.

pravilnom upotrebom nuklearnih sredstava i korišćenjem povoljnog odnosa snaga znatno se otklanjaju ove negativne posledice ranijeg uvođenja oklopne jedinice.

Ranije uvođenje može biti opravdano ukoliko dođe do zastoja u napadu pešadijskih združenih jedinica čiji je dalji napad doveden u pitanje. Oklopna jedinica se može ranije uvesti u situacijama kad je potrebno brzim dejstvom preduhitriti udaljenije operativne rezerve branioca koje su pokrenute radi posedanja objekata i linija u dubini.

Isto tako, svako kasnije uvođenje oklopne jedinice negativno se odražava na izvršenje zadatka, pa ponekad čak i ometa njegovo izvršenje. Kasnije uvođenje pruža mogućnost braniocu da efikasno i na vreme upotrebi svoje rezerve, bilo za ofanzivna dejstva ili za organizaciju odbrane u dubini, i time stvori teže uslove oklopnoj jedinici pri razvijanju uspeha.⁴ Međutim, u savremenim uslovima celishodnim angažovanjem nuklearnih sredstava i manevrom oklopnih jedinica mogu se uspešno parirati dejstva braniočevih rezervi.

U odnosu na doba dana, najbolje je, i treba težiti, da se oklopna jedinica uvede u razvijanje uspeha izjutra, kako bi pod zaštitom mraka prošla kroz zonu uvođenja i izbila na liniju razvoja.

Na osnovu ovog razmatranja ne bi trebalo shvatiti da je pravovremeno uvođenje samo kada se vremenski i prostorno poklapa sa planom operacije, već pojam pravovremeno znači uvođenje u pravom trenutku koji obezbeđuje uspeh. Za to treba, pored ostalih uslova, da je branilac, na pravcu proboja i uvođenja oklopne jedinice, u tolikoj meri razbijen da nije u stanju pružiti solidniji otpor. Baš u ovom momentu, kada se, zbog iscrpljenosti snaga u prvom ešelonu, javlja potreba za ubacivanjem svežih snaga za eksploataciju postignutog uspeha, oklopna jedinica dolazi do punog izražaja i ima uslove za uspešno dejstvo u dubini i ostvarenje visokog tempa napada.

Oklopne jedinice u razvoju uspeha imaju tri linije — liniju uvođenja, liniju razvoja i liniju prestizanja prednjih pešadijskih delova. Linija uvođenja, koja se nalazi u dubini rasporeda branioca, određuje se oklopnoj jedinici sa osnovnim zadatkom i ona je uvek orijentirna. Linija razvoja se određuje u toku napada i to naređenjem pretpostavljenog za uvođenje i razvijanje uspeha i predstavlja liniju na kojoj se oklopne jedinice razvijaju u borbeni poredak. Linija razvoja može se poklapati sa linijom uvođenja, a i ne mora. Razvoj situacije će uticati na to da linija razvoja bude ispred ili pozadi linije uvođenja. Linija prestizanja prednjih pešadijskih delova biće nešto ispred linije razvoja, jer su pešadijski delovi obično bliže braniocu. Ta se linija ne mora uvek određivati, a kada se određuje reguliše se istim naređenjima kao i linija razvoja. Pošto linija razvoja ima regulativnu ulogu, jedinice se na njoj ne zadržavaju, sem u izvesnim situacijama kada je potrebno izvršiti uravnavanje čelnih jedinica borbenog poretka.

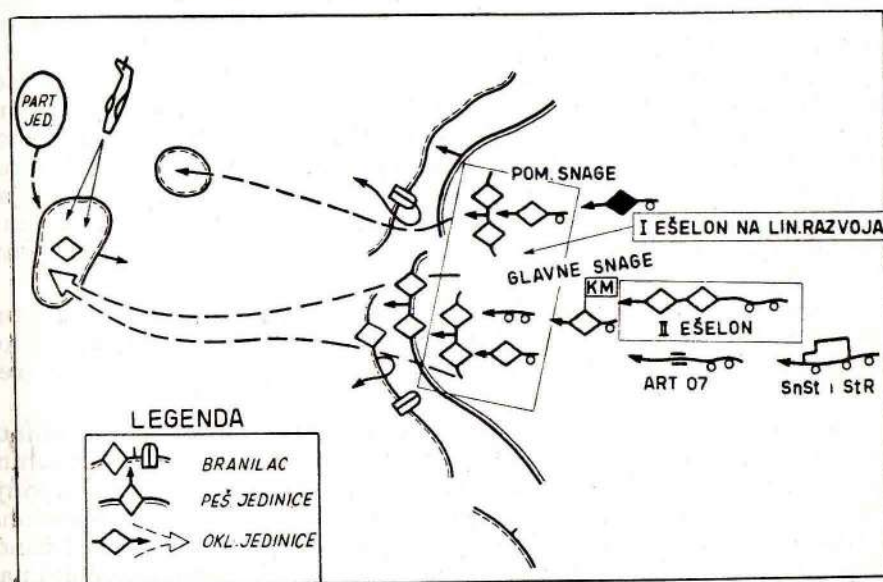
⁴ U Manštajnovom pokušaju deblokade okruženih nemačkih snaga u Volgogradu, posle proboja taktičke dubine odbrane 51. sovjetske armije na pravcu protivudara, uvedena je 6. nemačka oklopna divizija sa oko 200 tenkova, tek drugog dana. Sovjeti su za to vreme uspeali da privuku snage iz dubine, usled čega su ove nemačke oklopne snage imale vrlo spor tempo, 3—5 km na dan, i zadatak nije izvršen.

Oklopna jedinica prilikom uvođenja u razvijanje uspeha prime-
njuje marševski, evolucioni i borbeni poredak. Širina zone uvođenja
i prohodnost zemljišta utičaće na primenu marševskog ili evolucionog
poretka. Pored toga treba težiti da se za što kraće vreme i sa što manje
gubitaka savlada prostor od očekujućeg rejlona do linije razvoja. U
odnosu na zemljišne mogućnosti, doba dana i aktivnost avijacije bra-
nioca, primenjivaće se i dogovarajući poreci kretanja.

Kretanje u marševskom poretku može se vršiti od očekujućeg re-
jlona do linije gde je bio prednji kraj braniočeve odbrane. Kroz zonu
uvođenja, oklopne jedinice se kreću u evolucionom poretku koji po-
stepeno prerasta u borbeni, tako da prvi ešelon izlaskom na liniju raz-
voja bude razvijen. Pokret iz očekujućeg rejlona vrši se srazmerno na-
predovanju prvog borbenog ešelona sa težnjom da oklopna jedinica
suviše ne zaostane iza snaga ovog ešelona. Tako na primer, ako se oklop-
na jedinica uvodi u razvijanje uspeha sa linije na oko 30 km od pred-
njeg kraja, (na koju je izbio prvi ešelon) prostor od očekujućeg rejlona
do linije razvoja treba savladati u skokovima, marševskim poretkom.

Borbeni poredak okl. jedinica pri uvođenju za razvijanje uspeha

Šema br. 1

Poredak kretanja sastoji se uglavnom iz sledećih elemenata: izvi-
đačkih organa, prednjih odreda, grupa za održavanje puteva, jedinica
prvog ešelona, osiguravajućih delova, artiljerijskih grupa, jedinica dru-
gog ešelona, rezervi, itd. Izvesne pozadinske jedinice ostaju u očekujućem
rejlona i premeštaju se u skladu sa tempom napredovanja jedinica. Po-
trebno je naglasiti da su oklopne jedinice, koje u svom sastavu imaju
tenkove sa velikim radijusom dejstva, u stanju da izvode dejstva i na
većim dubinama bez popunjavanja pogonskim materijalom. U protiv-
nom, jedinice koje su naoružane tenkovima sa benzinskim motorima

imaju znatno manji radijus dejstva. Radijus tenkova sa dizel-motorima iznosi i do 500 km, dok tenkova sa benzinskim samo oko 150 km. Ovaj tehnički faktor je veoma značajan i ne sme se zanemariti. Potrebno je odrediti odgovarajući broj auto-cisterni sa gorivom da prate jedinicu. Redovnost snabdevanja pogonskim materijalom u toku razvijanja uspeha predstavlja jedan od osnovnih činilaca za uspeh.

Poredak oklopne jedinice u toku dejstva za vreme razvijanja uspeha, zavisno od prohodnosti zemljišta i otpora branioca, može imati sva tri oblika — marševski, evolucioni i borbeni. U uslovima slabijeg otpora branioca, liniju razvoja prelazi u evolucionom poretku. U daljem dejstvu kroz dubinu braniočeve odbrane poredak se menja, i u odnosu sa borbenom situacijom mogu se primenjivati svi navedeni oblici kretanja i njihova kombinacija. Nekada će niže jedinice biti, na primer, na jednom pravcu u borbenom poretku, na drugom u marševskom ili evolucionom i sl. Na onom pravcu gde se postiže najveći uspeh usmeravaju se i osnovne snage i sredstva podrške, kao i drugi ešelon odnosno rezerva. Kao oblici manevra se u punoj meri primenjuju obuhvati i obilasci.

Izviđački organi se uvek upućuju na pravcu dejstva glavnih snaga sa zadatkom da se što dublje uklinjavaju i izveštavaju o braniočevim snagama i o prohodnosti zemljišta.

Isturanje prednjih odreda neće se uvek vršiti. Do toga može doći kada je dubina zadatka veća, kao i kada na toj dubini ne dejstvuju partizanske ili vazdušno-desantne jedinice. Međutim, u svakoj konkretnoj situaciji treba oceniti da li je potrebno upućivati prednje odrede i odrediti njihovu jačinu i sastav. Nekada će oni imati zadatak brzog spajanja sa našim snagama (vazdušnodesantnim ili partizanskim) u dubini, kako bi zauzeli važnije objekte, ili već zauzete održali do dolaska glavnih snaga.

Posle prednjih odreda kreću se marševska osiguranja koja isturaju jedinice prvog ešelona, zatim prvi ešelon, artiljerijske grupe, protivtenkovski odredi, pokretne grupe za zaprečavanje, drugi ešelon (rezerva), itd.

U toku dejstva marševska osiguranja energično prodiru u dubinu, odbacuju braniočeve delove na koje naiđu i time obezbeđuju borbenim ešelonima brži pokret. Ako branilac pruža snažniji otpor, ovi prednji delovi teže da zauzmu što pogodnije položaje za razvoj borbenih ešelona i artiljerije. U uslovima kada je njihovo dejstvo usporeno ili zadržano, jedinice iz sastava borbenih ešelona razvijaju se u borbeni poredak i napadaju branioca zajedno sa prednjim delovima primenjujući najcelishodniji oblik manevra.

Zavisno od jačine daljeg otpora, oklopna jedinica može ponovo — po razbijanju branioca — primeniti prethodni poredak kretanja i dejstva, ukoliko branilac nije uspeo da opet organizuje otpor. U protivnom, kada branilac i dalje pruža jak otpor, tada se izvodi napad sa razvijanim borbenim poretkom.

Uvođenje i početna dejstva u razvijanju uspeha podržavaju i obezbeđuju sve jedinice čije dejstvo može doći do izražaja, artiljerija onih jedinica na čijim se pravcima uvodi oklopna jedinica, kao i ostale artiljerijske grupe i avijacija koje podržavaju tu oklopnu jedinicu. Ukoliko

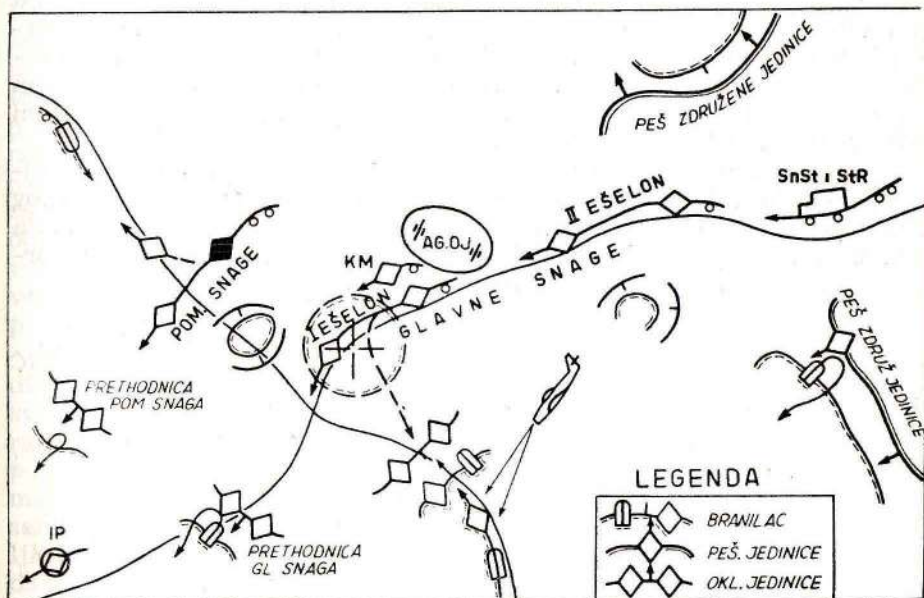

u početku nije potrebno vršiti razvoj glavnih snaga oklopne jedinice, tada nema potrebe za razvojem ni sopstvene artiljerije, pa treba težiti da njeno dejstvo dođe do izražaja u dubini, kada zbog dometa izostane podrška artiljerije koja nije u sastavu oklopne jedinice.

Dejstva u operativnoj dubini odvijaju se u sadejstvu sa ostalim snagama, uključujući partizanske i teritorijalne, vazdušnodesantne i druge jedinice koje dejstvuju u pozadini branioca.

Partizanske i teritorijalne jedinice u zoni dejstva sadejstvuju, pored iznetog, i na taj način što prilikom nailaska glavnih snaga na jači otpor, vrše napade iz pozadine i na bokove branioca. Pored toga, mogu sprečavati manevar i dolazak braniočevih rezervi iz dubine, napadati lansirne uređaje, vršiti diverzije itd.

Dejstva oklopnih jedinica u razvijanju uspeha

Sema br. 2

Kad uvođenju u razvijanje uspeha prethodi nuklearni udar, oklopne jedinice brzo kreću sa linije razvoja, upadaju u prostor zahvaćen nuklearnom eksplozijom i prodiru bez zadržavanja obilazeći pojedina žarišta otpora kako bi što pre izbile na suprotnu granicu kontaminiranog rejna. Kroz prostor zahvaćen nuklearnom eksplozijom jedinice prodiru u evolucionom poretku pod zaštitom vlastitih osiguravajućih delova.

Savlađivanje breša nuklearnih udara načelno se vrši na periferijama kontaminiranih rejna ili njihovim obilaskom. Borbeni ešelon savlađuje kontaminirano zemljište najvećom brzinom i u evolucionom poretku. Jedinice savlađuju kontaminirano zemljište bliže nultoj tački eksplozije, zadržavaju se i bore na takvom zemljištu samo u krajnjoj

nuždi, tj. kada to borbeno situacija zahteva. Ukoliko ostali elementi borbenog poretka, koji nisu uključeni u sastav borbenog ešelona, ne mogu običi kontaminirane rejone tada se za njih prave prolazi angažovanjem ABH — jedinica i inženjerske mehanizacije. Savlađivanje ovakvog zemljišta treba izvoditi brzo tako da jedinice ne prime veću dozu ozračenja od dozvoljene.

Ukoliko borbeni ešelon bude izložen braniočevom nuklearnom udaru u očekujućem rejonu ili u pokretu ka liniji razvoja jedinice same otklanjaju posledice udara i vrše delimičnu dekontaminaciju, upotrebom ličnih i formacijskih sredstava i produžuju napad. Potpuna dekontaminacija vrši se tek posle izvršenja zadatka. U slučaju da su neki delovi borbenog ešelona kontaminirani u jačem stepenu, smenjuju se i po završnoj dekontaminaciji ulaze u sastav rezerve.

Jedinice u razvijanju uspeha treba da dejstvuju brzo i energično sa težnjom da primenom obuhvata i obilaska izbegavaju frontalnu borbu sa nadmoćnijim braniočevim snagama. Za uspešno korišćenje i učvršćenje uspeha oklopnih jedinica, potrebno je da ostale snage pravovremeno stižu u određene rejone i na linije u skladu sa planom i razvojem napadnih dejstava, kako se ne bi prekidala taktička veza sa oklopnom jedinicom i usporavao tempo napada.

Krajnji uspeh najviše zavisi od realno postavljenog zadatka, povoljnih zemljišnih uslova za dejstva oklopnih jedinica, dobro organizovanog izviđanja i sadejstva sa ostalim snagama, neprekidnog funkcionisanja sredstava veze i pouzdanog snabdevanja materijalnim potrebama, prvenstveno pogonskim materijalom.

Pukovnik
Stevo VUJNOVIĆ

UTICAJ HELIKOPTERA NA TAKTIČKE DESANTE

Prevoženje trupa i borbenih sredstava helikopterima predstavlja relativno nov vid vazdušnog transporta koji pod određenim uslovima, zahvaljujući osobinama ove letelice, pruža izrazite prednosti — posebno u vezi sa rešavanjem zadataka na bojištu.

Helikopteri se odlikuju velikom manevarskom sposobnošću, ne zahtevaju posebno uređena letelišta i terene, sleću i poleću vertikalno i pod svakim uglom, lako savlađuju prirodne i veštačke prepreke, relativno lako se maskiraju, mogu da lete u nepogodnim vremenskim uslovima, a i noću, podesni su za brzo i lako ukrcavanje i iskrcavanje trupa i utovar i istovar materijala, itd. Sve te osobine daju im mnoga preimućstva nad ostalim letelicama i omogućuju izvršavanje raznovrsnih borbenih zadataka. No, helikopteri imaju i nedostatke, od kojih su najizrazitiji: mala brzina i ograničen taktički radijus; velika osetljivost na dejstvo avijacije iz vazduha i posebno na sve vrste vatre sa zemlje; održavanje je prilično složeno i zahteva veliki broj ljudi; u letu stvaraju veliku buku, pa se lako otkrivaju, i sl. I pored tih slabosti helikopteri su veoma podesna transportna sredstva za prevoženje i desantiranje trupa i materijala, što potvrđuju dosadašnja iskustva.

Stalno povećavanje broja helikoptera u formacijskom sastavu jedinica KoV i RM ukazuje da je ova letelica našla široku primenu i da se sve više afirmiše, posebno u kopnenoj vojsci. Dejstva u eventualnom ratu karakterisaće visok stepen pokretljivosti trupa i borbene tehnike, pa u raznim fazama borbe helikopteri mogu u znatnoj meri da doprinesu manevarskoj sposobnosti trupa vazдушnim transportom i taktičkim desantima (naročito na ispresecanom, teškoprohodnom i planinskom zemljištu), jer su na bojištu daleko podesniji za desantno-transportne zadatke od aviona i jedrilica. Zato njihova upotreba u ratu unosi novine u borbena dejstva uopšte, a posebno u primenu taktičkih desanata.

ISKUSTVA I DALJI RAZVOJ

Iz dosadašnje upotrebe helikoptera može se uočiti da broj njihovih zadataka stalno raste i da ti zadaci sve više dobijaju karakter borbenih dejstava.

U ratu u Indokini, od 1950. do 1954. godine, Francuzi su helikoptere (42 od kojih je 11 uništeno, 9 oštećeno, a 22 su služila do kraja rata) koristili isključivo za evakuaciju ranjenika.

U korejskom ratu oružane snage SAD su upotrebljavale helikoptere, pored izviđanja, za dva osnovna zadatka: evakuaciju ranjenika i transport trupa i materijala u ugrožene rejone. Za sve vreme rata nisu vršeni taktički desanti helikopterima u dubinu i borbeni raspored kines-

kih i severnokorejskih položaja, sem pojedinačnih akcija za spasavanje posada oborenih i oštećenih aviona. U Koreji su Amerikanci raspolagali sa 2 eskadrile helikoptera — 50 letelica (pored nekoliko specijalnih za inženjeriju i vezu), a, prema objavljenim podacima, pri izvršavanju navedenih zadataka nisu imali gubitaka.

U ratu u Alžiru Francuzi su znatno proširili zadatke helikoptera (imali su ih oko 150—200). Prvenstveno ih koriste za sanitetsku evakuaciju; zatim za manevarski transport i izviđanje, a potom i za vatrenu podršku KoV (ovo je predstavljalo novinu u upotrebi helikoptera i njihov najznačajniji zadatak). Pri kraju rata Francuzi su za ovaj zadatak upotrebljavali i do 50% helikoptera, pri čemu su trpeli znatne gubitke.

Amerikanci su u Južnom Vijetnamu u početku koristili helikoptere samo za zadatke transporta i sanitetske evakuacije, a kasnije su ih naoružavali i sve više upotrebljavali neposredno u borbi. Danas se helikopteri u Južnom Vijetnamu upotrebljavaju masovno, a pre svega za prebacivanje trupa u ugrožene rejone direktno u borbu. S obzirom na karakter rata u Vijetnamu, ni kopneni transport, a ni vazdušni, koji zahteva podesne terene za sletanje, ne obezbeđuju brz manevar i pravovremene intervencije; za ove zadatke pretežno služe helikopteri. (Prema nekim procenama, oružane snage SAD su 1965. godine ovde raspolagale sa 600—700 helikoptera, s tendencijom da ovaj broj udvostruče; gubici u ovim letelicama su znatni — i na zemlji, i u vazduhu.) Iako još nema obrađenih iskustava o upotrebi helikoptera u Južnom Vijetnamu, pokazalo se (kao i u alžirskom ratu) da su oni osetljivi na vatru zemaljskih sredstava PVO.¹ Tek značajnija iskustva daće odgovor na pitanje da li su i u kojoj meri osetljiviji od transportnih aviona.

Iz dosadašnje upotrebe helikoptera uočljivo je da njihovo učešće u ratu neprekidno raste i da se sve više upotrebljavaju za vatreno dejstvo protiv različitih ciljeva. Međutim, dosadašnja iskustva nisu potpuna jer su stečena samo u borbi protiv partizanskih jedinica, a mogućnosti su im ograničene kada se suoče sa odbranom koja je dobro opremljena sredstvima PVO.

Današnji razvoj ukazuje da se helikopteri sve masovnije proizvode i sve više usavršavaju, a razvijaju se i specijalni tipovi za pojedine zadatke, zapravo sve je veći broj verzija za raznovrsne zadatke.

Savremene armije sve više uvode helikoptere u formacijski sastav jedinica KoV. Tako, divizija SAD ima oko 100 helikoptera, zapadnonemačka od 30, francuska 40, itd., a tendencija je da se taj broj stalno povećava. U planovima KoV SAD ide se dotle da se predviđa kompletan transport helikopterima, umesto standardnim vozilima. U toku je i organizacija vazdušnojurišnih divizija (ona treba da ima 640 helikoptera i aviona²).

¹ Razni podaci koji se mogu naći u vojnoj literaturi o navodnoj otpornosti helikoptera potiču još iz korejskog rata. Govori se i o neznatnim gubicima, u odnosu na broj izvršenih letova, čak i u Vijetnamu. Zaključci su, svakako, jednostrani, jer se ne uzimaju dovoljno u obzir uslovi pod kojima izvršavaju zadatke u odnosu na protivdejstvo sa zemlje i iz vazduha, pa se moraju ocenjivati kritički.

² U 1964. godini KoV SAD je tražila 522 miliona dolara za nabavku 1.600 vazduhoplova. Polovina te sume predviđena je za nabavku helikoptera. Petogodišnjim planom predviđeno je formiranje 5 vazdušnojurišnih divizija KoV SAD (jedna od ovih divizija već dejstvuje u Južnom Vijetnamu).

Sve veća primena helikoptera u KoV izražava tendenciju da se povećaju vertikalni manevri i pokretljivost, naročito na bojištu. U eventualnom ratu, kad će postojati nuklearne breše i kontaminirane površine, kad će biti razorene komunikacije na zemljištu sa mnogobrojnim prirodnim i veštačkim preprekama, pokretljivost i manevarska sposobnost trupa biće otežane. U takvim uslovima vazdušni transport helikopterima je najpogodniji, te je sve veća orijentacija da se grade teški helikopteri za prenošenje vojske i tereta.³

Verovatno je da će se teški helikopteri upotrebljavati prvenstveno unutar sopstvenog rasporeda i linija dosta udaljenih od rejon borbenog dodira. Oni će snabdevati trupe borbenim potrebama i prebacivati snage u određene rejone. Srednji i laki helikopteri su podešeni za prenos taktičkih desanata i diverzantskih grupa. Najčešće su naoružani i opremljeni za specijalne borbene zadatke: vatreno dejstvo, izviđanje, korekturu vatre, itd.

Posebno pitanje, koje zaslužuje pažnju u razvoju helikoptera kao borbenog sredstva, jeste njegovo naoružanje. Naoružani helikopteri, u određenim uslovima, mogu ostvarivati neposrednu podršku, naročito desanata u taktičkoj zoni. U tu svrhu helikopteri se sve više koriste kao podesna platforma za protivtenkovske projekte, protivpešadijske rakete, mitraljeze i sl. Prema tome, postepeno se usavršava njegova upotreba na bojištu kao ofanzivnog borbenog sredstva. Tako je nastala verzija jurišnog helikoptera⁴. Naoružani mitraljezima raznih kalibara, raketama vazduh-zemlja za borbu protiv pešadije, tenkova i ostalih borbenih sredstava, jurišni helikopteri bi obezbeđivali transportne helikoptere (desante) s tim što bi njihovo dejstvo bilo usmereno protiv ciljeva na zemlji.

ULOGA U TAKTIČKOM DESANTU

Uslovi za izvršenje taktičkih vazdušnih desanata avionima i jedrilicama, u odnosu na II svetski rat, znatno su izmenjeni. S obzirom na nuklearna, raketna i druga borbena sredstva, desanti su postali mnogo osetljiviji: i u toku leta, i u rejonima desantiranja (za vreme spuštanja i prikupljanja). Zbog toga mnogi smatraju, naročito na Zapadu, da je taktički desant avionima znatno otežan.

Taktički desanti koji se izbacuju iz aviona imaju niz nedostataka: zahtevaju specijalno obučeno ljudstvo — padobrance; priprema i organi-

³ Već su u upotrebi:

MI-6 teški transportni helikopter ima dve turbine sa 9.000 ks. Može da ponesi 80 vojnika ili 12 t tereta. Težina pri poletanju 32 t, kapacitet goriva 7,5 t, maksimalna brzina leta 320 km/h. Neke verzije ovog helikoptera mogu da prenose artiljerijska oruđa, rakete, oklopne transportere i sl.

MI-10 je prikazan ove godine na vazduhoplovnoj izložbi u Parizu. Po svojim karakteristikama to je do sada najveći helikopter u operativnoj upotrebi. Pokreću ga dve turbine sa 11.000 ks. Težina pri poletanju 43 t. Osposobljen je za nošenje tereta velikog gabarita do 15 t. Maksimalna brzina 235 km/h. U upotrebi je i MI-8, sličnih karakteristika.

⁴ Amerikanci i Francuzi rade zajedno na rešenju naoružanja helikoptera »Vertol H-21C«, koji je do sada, navodno, pokazao dobre rezultate. Razvijaju se specijalne verzije jurišnog helikoptera isključivo za borbene svrhe. U 1964. godini KoV SAD je predvidela 27 miliona dolara za istraživanje i razvoj naoružanja jurišnog helikoptera.

zacija desanta obično dugo traje i obavlja se na aerodromima; desantna jedinica i njeno naoružanje najčešće se rasture na veliku površinu i treba dosta vremena da se prikupe i srede (za četvu 1—1,5 čas — prema normama iz II svetskog rata); izbor rejona za desant je ograničen, a na planinskom i jako ispresecanom zemljištu takav desant je gotovo neizvodljiv, itd.

Desantiranje pomoću helikoptera ima niz prednosti: desantna jedinica i njeno naoružanje mogu se iskrcati tačno na mesto upotrebe, u borbenom poretku koji odgovara planiranom izvršenju zadatka; nije potrebna gotovo nikakva priprema za desantnu jedinicu; desant se može ukrcati u širem rejonu, pri jako rastresitom rasporedu helikoptera; može se spustiti na bilo kakvo zemljište i pojaviti iznenadno i brzo; lakše se ostvaruje neposredna podrška desanta avijacijom, raketama, artiljerijom, pa i helikopterima; u slučaju da dejstvo ne uspe ili postoji opasnost da desant bude uništen, može se ukrcati u helikoptere i prebaciti u drugi rejon, itd. Sve ovo ukazuje da helikopteri mogu biti osnovno sredstvo za izvođenje taktičkih desanata u savremenim uslovima.

Pored desantiranja, helikopterima se mogu obaviti i drugi zadaci, kao: prevoženje borbenih sredstava (nuklearnih i klasičnih), municije, hrane i drugog materijala; evakuacija ranjenih i obolelih neposredno iz rejona borbenih dejstava; uništenje raketa, tenkova, artiljerije, žive sile i drugih objekata na bojištu; zaprečavanje; održavanje veze, prelaza na rekama; izviđanje, osmatranje bojišta i korektura artiljerijske i raketne vatre, itd.

Ove zadatke, s obzirom na osetljivost i bezbednost helikoptera u odnosu na protivdejstvo sa zemlje, moguće je podeliti u dve grupe: zadatke na sopstvenoj teritoriji, ne prelazeći liniju fronta (manevar snagama po frontu i dubini, snabdevanje, dotur, evakuacija i sl.) i zadatke koji se izvode na neprijateljskoj teritoriji (desanti, diverzije, zasede, izviđanja i sl.).

U odnosu na prvu grupu zadataka, helikopteri su izvanredno sredstvo za ostvarenje manevara u koncentraciji snaga, zatvaranju breša, prenošenju nuklearnih i drugih borbenih sredstava. Što se tiče zadataka u neprijateljskoj dubini, tu su problemi složeniji, jer zahtevaju velike snage za obezbeđenje i podršku, a uslovi izvršenja često će biti nepovoljni.

Postavlja se pitanje: da li su dosadašnji rezultati u upotrebi helikoptera, posebno u taktičkim desantima, dovoljni kao iskustvo, s obzirom na to da helikopterski desanti nisu ispitani u savremenim uslovima bojišta, pri sudaru združenih jedinica približnih borbenih i drugih mogućnosti.

U alžirskom ratu, a posebno u Južnom Vijetnamu, gde je do sada upotreba helikoptera najmasovnija, uslovi za manevar i prenošenje trupa u izabrane rejone su relativno povoljni. Rejoni izvođenja borbenih dejstava su najčešće izolovani i nepovezani, pa je prilaz helikopterima tim rejonima relativno bezbedan. Moguće je vršiti zaobilazne manevre i izbegavati zone koje su eventualno branjene, što neće u tolikoj meri biti slučaj u sukobu dobro opremljenih armija koje će urediti i dobro braniti taktičke zone (iako i u eventualnom ratu neće postojati celoviti frontovi niti linija neprekidne vatre po frontu i dubini).

Prema iskustvima iz II svetskog rata, desantni bataljon u taktičkoj dubini mogao se održati 3—5 časova, a desantna brigada i do 10 časova, što znači da su za to vreme morale do njih stići snage s fronta. Savremena odbrana, bez obzira na veću rastresitost, mnogo je jača od one iz prošlog rata, pa su zbog toga i uslovi za opstanak desanta mnogo teži. Snaga odbrane u protivdesantnom smislu upravo i leži u njenoj snažnoj protivvazdušnoj odbrani. U borbi protiv desanta koji prevoze helikopteri mogu se efikasno upotrebiti mnoga oružja. Zato se i problem svodi na to: kako ostvariti bezbedan prelet helikoptera sa desantnom preko taktičke zone na dubinu od 20 do 30 i više kilometara do rejonu upotrebe desanta? S obzirom na osetljivost helikoptera, očigledno je da je nužna njihova zaštita — kako od dejstva iz vazduha tako i sa zemlje.

U sklopu ovog problema zanimljivo je pitanje mogućnosti i efikasnosti dejstva sa zemlje, tj. koja su to sredstva koja mogu uspešno dejstvovati u taktičkoj zoni po helikopterima za vreme prenosa desanta i kakvi se gubici mogu očekivati.⁵

Očigledno je da su helikopteri vrlo osetljivi na vatru trupne PVO i da mogu pretrpeti velike gubitke. Mnogobrojna sredstva trupne PVO, spregnuta sa vatrom automatskog oružja i pušaka, čine nad posednutim rejonom neprekidnu vatrenu zavesu veće ili manje gustine, koja na malim i srednjim visinama vrlo efikasno dejstvuje protiv helikoptera. Zbog toga su helikopterski desanti preko branjene prostorije vrlo rizični, zahtevaju brižljivu pripremu i potpuno obezbeđenje od protivdejstva neprijatelja. U svakom slučaju, uspešan prenos desanta će zavisiti i od zemaljske i vazdušne situacije u taktičkoj zoni i o oba ova faktora treba voditi računa, kako desant ne bi bio izložen uništenju ili velikim gubicima još pre spuštanja u izabrani rejon.

---

⁵ Uzevši u obzir naoružanje savremenih armija i broj pav-oruđa, a pod pretpostavkom (zbog proračuna) da su sredstva PVO ravnomerno raspoređena u taktičkoj zoni odbrane divizije (350—450 km²), moglo bi se na svakom kvadratnom kilometru očekivati približno 1—3 cevi PAM i PAT.

Za prevoženje jednog pešadijskog bataljona koji bi dejstvovao kao desant u taktičkoj dubini potrebno je 40—50 srednjih helikoptera (predviđa se, bar za sada, da desante prenose srednji helikopteri — nosivosti 8—12 vojnika, jer oni imaju veće manevarske sposobnosti). Dubina borbenog poretka ovakve grupe helikoptera (4 eskadrole u koloni) iznosi 5—7 km, brzina oko 180 km/h, trajanje leta kroz taktičku zonu (na primer, na dubinu 30 km) oko 10 minuta. Na tu grupu u zahvatu marš-rute (pojas širine 2 km) može dejstvovati najmanje: 40—120 cevi PAM i PAT, 100—200 lakih i teških mitraljeza i sva vatra pušaka i automata do visine od 800 m.

Ako se uzme da je domet PAM i PAT 1.500 m, tada se helikopterska grupa nalazi u zoni uspešnog gađanja svakog oružja u zahvatu marš-rute u trajanju od 2 do 3 minuta, s obzirom na dubinu borbenog poretka i brzinu leta.

Prema francuskim iskustvima iz alžirskog rata (Kapetan Barolo, *Upotreba, zadaci i budućnost helikoptera*, *Fors erien fransez* br. 8/63), za obaranje srednjeg helikoptera dovoljno je u proseku 15 pogodaka iz oružja kalibra 7,5 mm; mitraljez kalibra 14,5 mm, pri gađanju sa daljine od 800 m, može oboriti helikopter za 3 sekunde.

Uzimajući u obzir proračun kao za avion, a koristeći francuske podatke o broju pogodaka za obaranje jednog helikoptera, može se uzeti da je uslov za obaranje: 15 pogodaka PAM 12,7 mm ili 6 pogodaka PAT 20 mm. Na osnovu tih vrednosti mogu se dobiti sledeće vrednosti verovatnoće pogađanja (ove tablice vrede samo za elemente koji su dati, a ne za sve uslove gađanja):

Zadovoljavajući stepen bezbednosti od protivdejstva iz vazduha mogao bi se osigurati, čak i ako je neprijatelj tu premoćan, kad se pogodno i vešto izaberu i koriste taktički postupci, vreme dejstva, vremenski uslovi, odgovarajuće marš-rute i profili leta, konfiguracija zemljišta i druge mere. Međutim, ostaje problem kako se obezbediti od protivdejstva zemaljskih sredstava PVO. U savremenoj odbrani ima neposrednih rejonu, ali se oni uspešno brane vatrom i manevrom snaga, naročito na manevarskom zemljištu. Za uspeh desanta na branjenim rejonima rešenje će se naći uništenjem ili neutralisanjem sredstava trupne PVO. Prema tome, nebranjene rejonu nastaju uglavnom kad se na njima snažnom vatrom, prvenstveno nuklearnim udarima, razore i unište snage i sredstva. Elementi borbenog rasporeda danas su pokretni, što omogućava brzu koncentraciju snaga i vatre na ugroženi rejon.

Uzevši u obzir da se mnogobrojna borbeno sredstva mogu trenutno suprotstaviti desantu, ukoliko uspe da preleti taktičku zonu i sleti u izabrani rejon, a i da su predviđene zone mogućih helikopterskih desantnih dejstava branjene i posebnim brzopokretnim snagama i sredstvima, sve više prevlađuju gledišta da se helikopterski desanti načelno izvode noću. Iako su mogućnosti helikoptera u dnevnim dejstvima neuporedivo veće, a noćna desantiranja skopčana s ogromnim teškoćama, ovakva gledišta su opravdana, jer helikopterski desant danju, sem izuzetnih situacija, nema uslova da na bojištu dejstvuje uspešno. Uspeh helikopterskog desanta zavisice isključivo od stepena bezbednosti letelica. To je osnovni problem koji zahteva odgovarajuće rešenje u svakoj borbenoj situaciji.

PAM 12,7 mm

Visina leta	Parametar (m)	Broj zrna u min.	Broj zrna u rafalu	Broj rafala	Verovatnoća pogađanja	Potreban broj pogodaka	Očekivani broj pogodaka	Broj oruda cevi
100	200	500	10	20	0,068	15	13,6	2
500	200	500	10	16	0,036	15	5,7	3

PAT 20 mm

100	200	720	10	18	0,068	6	12	1
500	200	720	10	18	0,036	6	6,4	1
1000	200	720	10	18	0,0072	6	1,3	5

Iz ovih tablica se vidi da je verovatnoća pogađanja na manjim visinama mnogo veća, što znači da su potpuno neopravdana mišljenja da niski let daje bolju bezbednost helikopteru; to jedino dolazi u obzir na ispresecanom i planinskom zemljištu, gde helikopter može da koristi masku zemljišta.

Proračuni u tablicama rezultiraju iz broja cevi savremenih divizija (oklopnih ili motomehanizovanih) koje imaju 1.500—2.000 cevi PAM i PAT.

Sadejstvo sa snagama zaštite i podrške u suštini se svodi na bezbedan prelet helikopterskih grupa preko taktičke zone do rejona desanta i uspešno iskrčavanje desantne jedinice. Zajednička dejstva avijacije, artiljerije i raketa razrađuju se po posebnom planu da bi se neutralisala sva vatrena sredstva u zoni preleta helikoptera.

U određenim taktičkim situacijama helikopterima se može najbrže obaviti transport ljudi i opreme preko kontaminiranih prostorija, vodenih i drugih prepreka (minskih polja, močvarnih rejona, kanjona, planinskih grebena i sl.), zatim u situacijama kada se predviđa da će manevar snagama biti spor ili neizvodljiv. Nekada će situacija zahtevati da se brzo prebace makar i manje snage naoružane automatskim, artiljerijskim ili raketnim oružjem na bok ili u pozadinu neprijatelja, a to se najlakše može ostvariti helikopterima. (Na primer, eskadrila od 12 srednjih helikoptera može u jednom izlazu poneti četu vojnika sa oružjem i opremom — ili 15—20 tona tereta — i prebaciti je za 30—40 minuta u bilo koji rejon na dubini do 100 km.) Od posebnog je značaja i to da se desantiranjem pomoću helikoptera obezbeđuje kompaktnost jedinice, da se artiljerijska oruđa, rakete, minobacači i dr. mogu preneti i iskrcati tačno na mestu upotrebe, što transportnim avionima nije moguće. Helikopteri, sem toga, omogućuju veće dnevno naprezanje od transportnih aviona.

Ovde će se izdvojiti neki od mnogih zadataka taktičkog desanta kako bi se uočile specifičnosti desantiranja pomoću helikoptera.

Eksploatacija nuklearnih udara. Desant sa helikopterima može se izbaciti neposredno (10—15 min.) posle nuklearnog udara (vazдушna eksplozija) direktno u zonu eksplozije, što omogućuje brzu eksploataciju uspeha. Tu se, na prvom mestu, iskorišćava faktor vreme i to tako što se skoro trenutno poseda rejon nuklearne eksplozije da bi se ostvarila taktička nadmoć na izabranom pravcu. Desant se najčešće izvodi u kombinaciji sa dejstvom oklopnih jedinica. Koristeći stvorenu brešu u kojoj je odbrana potpuno uništena helikopterski desant može da: zauzme, utvrdi i održi rejon desanta do pristizanja snaga sa fronta; zauzme i uništi lansere raketnih projektila, atomsku i drugu artiljeriju (iskrcni rejon desanta bira se u neposrednoj blizini vatrenih položaja ovih sredstava radi brzog i efikasnog udara i paralisanja njihovog dejstva); zauzme raskrsnice, saobraćajne čvorove i druge objekte značajne za obezbeđenje manevra, snabdevanje i evakuaciju trupa u odbrambenom sistemu (desant može biti izbačen direktno na objekt ili u njegovu neposrednu blizinu da bi ga održao do dolaska snaga s fronta, preseka odstupnicu braniocu ili objekt uništio); dezorganizuje komandovanje, vezu ili elemente pozadine u uslovima već načete ili rastrojene odbrane (po spuštanju desant dejstvuje brzo i energično kako bi stvarao zabunu i rastrojio sistem komandovanja i snabdevanja); goni kolone pri povlačenju i stvara uslove za okruženje i uništenje braniočevih snaga (desanti se obično izbacuju bočno ili na pravce povlačenja, da bi zadržavali kolone koje odstupaju, zauzeli važne tačke, bočno dejstvovali ili postavljali zasede, zaprečavali, rušili objekte na komunikacijama i sl.).

Zavisno od karaktera zadataka, u sastav desanta, pored pešadije, obično ulaze pioniri, izviđači za hemijska i radiološka izviđanja, arti-

ljeri, vezisti i drugi. Pored lakog oružja mogu se desantirati bestrzajna oruđa, rakete, artiljerija, ručni raketni bacači i sl.

Desant je najčešće organizovan u grupe sa specijalnim zadacima i dejstvuje slično jurišnim grupama. Helikopteri omogućuju da se pojedine grupe iskrcaju direktno na polazne položaje i da se njima, po izvršenju zadatka, manevriše.

Savlađivanje prepreka — uspostavljanje mostobrana. Helikopterski desant može biti od neocenjivog značaja u toku prodora jedinica ka prepreci i njenom brzom savlađivanju. Cilj dejstva desanta je da se uspostavi i održi mostobran do pristizanja jedinica s fronta. Kada su u pitanju vodene prepreke, važnije je vazдушnim putem hitno prebaciti i manju jedinicu koja će lako zauzeti prelaz, nego upućivati jače snage koje će ga savlađivati borbom.

Pri stvaranju mostobrana, ako neprijatelj taj rejon nije poseo, desant se izbacuje na mostobran s ciljem da se uspostavi i organizuje odbrana na pravcima mogućnog prilaza neprijateljskih rezervi. Ako je posednut, onda se desant izbacuje na bezbedno odstojanje i organizuje dejstvo iz pozadine i sa bokova. Odbrana prelaza i mostobrana organizuje se na principima kružne odbrane, naročito protivoklopne. Desantu se, u povoljnim uslovima, može poveriti i izgradnja prelaza na reci, kada treba na vreme helikopterima doturiti materijal i opremu.

Pri savlađivanju kontaminiranih rejonu koji se javljaju kao prepreka, pa ih ostale jedinice moraju obilaziti, helikopterski desant se upućuje direktno preko takvih rejonu, naročito u fazi gonjenja.

Dejstva na planinskom zemljištu. Teško je naći bilo koju vrstu zadataka na planinskom zemljištu za koje se helikopteri ne bi mogli uspešno koristiti. U odnosu na taktičke desante planina pruža izobilje uslova bezbednosti helikoptera. Zbog slabo razvijene putne mreže, teško prohodnih rejonu i drugih osobenosti, na ovom zemljištu je manevar vrlo otežan, pa će helikopteri doći do punog izražaja. S druge strane, u planini ima mnogo neposrednutih i nebranjanih rejonu, što pruža mogućnost lakšeg izbora marš-ruta, brzog sklanjanja u nepristupačne orografske neravnine, i sl. U planini su, međutim, mogućna mnoga iznenađenja s obzirom na visinske razlike i vremenske pojave (vazдушna strujanja, oblaci, kiše, magle, vejavice), pa je upotreba helikoptera često ograničena. Iskorišćavanje tih osobenosti zahteva bolju uvežbanost pilota i bolju opremu helikoptera nego pri upotrebi u ravnici. Što se tiče bezbednosti helikoptera u odnosu na protivdejstvo sa zemlje i iz vazduha, ona je u planini neuporedivo veća.

Imajući u vidu značaj vazdušnog transporta u planini (njime se omogućuje najbrži manevar), taktički helikopterski desanti mogu se upotrebiti za: zauzimanje taktički i topografski jakih visova na pravcima razvijanja dejstva; zauzimanje prevoja, klanaca i osetljivih prelaza na putevima; rušenje komunikacija, mostova i drugih objekata; presecanje odstupnica na važnim pravcima povlačenja i ostvarenja taktičkog okruženja neprijatelja, itd.

Značajno je napomenuti da se mnogi od ovih zadataka mogu uspešno izvršiti i manjim snagama, za što je često dovoljno samo nekoliko helikoptera.

Očigledno, na planinskom zemljištu helikopteri imaju velike mogućnosti u izvršavanju transportnih i desantnih zadataka.

NEKA PITANJA ORGANIZACIJE I IZVOĐENJA DESANTA

Za uspešno izvođenje desanta, s obzirom na specifičnosti helikoptera kao letelice, potrebno je ukazati na neka pitanja koja zahtevaju odgovarajuća rešenja.

U proceni mogućnosti upotrebe helikoptera za desantna dejstva treba polaziti od dva osnovna faktora: taktičkog preimущества koje helikopter nudi u određenim borbenim situacijama i problema njegove osetljivosti i bezbednosti.

Planiranje helikopterskog desanta treba uvek predviđati i vršiti blagovremeno da bi se mogle izvršiti odgovarajuće pripreme u helikopterskoj jedinici, jedinici određenoj za desant, u štabovima i jedinicama koje sadejstvuju desantu. Improvizacije i pripreme »na brzinu« mogu se štetno odraziti na uspeh.

Zbog toga se pred organizatora desanta postavlja zahtev da detaljno reguliše sva pitanja kako bi se izbegla mogućna iznenađenja. Tu, pre svega, spada usklađivanje dejstva po vremenu i cilju za obezbeđenje i podršku desanta, kako na marš-ruti tako i u rejonu dejstva.

Izbor ukrasnih (polaznih) i iskrasnih rejona je važno pitanje za izvršenje desanta. Ukrasni rejoni se obično biraju u blizini linije fronta ili na udaljenosti 20—30 km, najčešće u rejonu razmeštaja jedinice koja se desantira. Kako se ti rejoni mogu naći u zoni raketne i artiljerijske vatre, sve pripreme treba obavljati u strogoj tajnosti, uz široke mere maskiranja.

Helikopteri treba da sleću na ukrasni rejon u malim grupama ili pojedinačno, u rastresitom rasporedu, da u slučaju neprijateljskog napada ne bi bili uništeni. Ovo je naročito važno pri nuklearnom napadu. Vojnike desantne jedinice treba razmestiti po grupama u rejon sletanja svakog helikoptera, tačno prema planu ukrcavanja.

Dolazak helikoptera u polazni rejon treba planirati s takvim proračunom da se tu zadrže samo toliko koliko je potrebno da se vojnici i oprema ukrcaju i da odmah polete na zadatak. U ukrasnom rejonu helikoptere, načelno, ne treba nikada duže zadržavati, da ne bi bili otkriveni. To omogućuje brzinu dejstva i iznenađenje, što je jedan od osnovnih uslova za uspeh desanta.

Pravilno odabiranje iskrasnog rejona desanta u neprijateljevom rasporedu predstavlja jedno od najvažnijih pitanja organizacije desanta uopšte. Zbog toga je potrebno organizovati detaljno izviđanje prostorije i objekta dejstva desanta. Posebno se mora organizovati radiološko izviđanje. Ukoliko neprijatelj nije poseo objekat dejstva, onda iskrasni rejon treba da bude u neposrednoj blizini ili na samom objektu. U protivnom, iskrasni rejon treba izabrati tako da najbolje posluži kao polazni položaj za napad na objekat, a treba da je van dometa streljačkog oružja neprijatelja. Ako se desant organizuje noću, sletanje helikoptera može se obavljati samo na prostoriji koju neprijatelj nije poseo.

Pored toga što iskrcni rejon treba da odgovara taktičkom planu komandanta koji izvodi desant, on treba isto tako da odgovara i mogućnostima helikoptera. To je naročito važno ako se desantira noću ili pri nepogodnim vremenskim uslovima, što će biti čest slučaj. Iskrcni rejon treba da je uvek lako uočljiv iz vazduha i da omogućava pogodan prilaz helikopterskim grupama, lak manevar i bezbedno sletanje.

Obezbeđenje od dejstva iz vazduha. Zbog velike osetljivosti današnjih helikoptera na vatru iz vazduha, naročito kada grupno lete, pri izvođenju desanta treba birati najpovoljnije uslove. Pre svega, kada je ostvarena prevlast u vazduhu, a ukoliko je prevlast na strani neprijatelja, onda treba birati momente kad njegova avijacija nije aktivna. Ako se desant izvodi danju (u slučaju da je to jedini mogućni način da se u određenoj situaciji izvrši postavljeni zadatak), najekonomičnije je obezbeđenje lovcima zaštite i to, načelno, zaštitom rejona dejstva. Desant se u neprijateljskoj taktičkoj dubini štiti za sve vreme dok helikopterske grupe, posle iskrcavanja desanta, ne prelete na svoju teritoriju.

Da bi se zaštitio od dejstva iz vazduha, desant, načelno, treba planirati noću, u lošim vremenskim uslovima, pri slaboj vidljivosti, a prelet vršiti u niskom i brišućem letu. Bez obzira na složenost desantiranja u ovakvim uslovima, njih treba koristiti jer redovno pružaju dobru zaštitu.

Obezbeđenje od dejstva sa zemlje veoma je značajno zbog osetljivosti helikoptera na vatru zemaljskih sredstava PVO, pa su neophodne mere obezbeđenja o kojima je već govoreno (neutralisanje sredstava PVO — što je jedan od osnovnih zadataka organizatora desanta, biranje marš-rute preko neposrednutih ili manje branjenih rejona i teško pristupačnih terena, a prvenstveno preko breša stvorenih nuklearnim udarom, zatim niski let, korišćenje reljefa zemljišta, zaklona itd.).

Pri rešavanju ovog zadatka komandant KoV treba tačno da precizira koja borbena sredstva PVO neprijatelja treba da neutrališe artiljerija i raketne jedinice, a koja avijacija i naoružani helikopteri, naročito u iskrcnom rejonu. Uspešno neutralisanje ovih sredstava biće najbolja podrška desantu. Ukoliko se desant izbacuje na manju dubinu u zahvatu artiljerijske vatre, njegovo dejstvo treba da je podržano u svim fazama borbe. Na većim dubinama desant bi trebalo podržavati raketnim jedinicama i avijacijom, naročito u kritičnim situacijama.

Navigacijskom obezbeđenju desanta, naročito noću, treba posvetiti veliku pažnju. Treba tačno precizirati način i redosled poletanja, zбора, formiranja borbenog poretka, leta po izabranoj marš-ruti, manevra i sletanja u rejon desanta.

Vođenje navigacije u niskom letu je veoma otežano jer su uslovi za održavanje veze slabi, moguć je veliki iznos vetra zbog male brzine helikoptera i pilot nema mogućnosti da za vreme leta koristi kartu. Zbog toga je izbor uočljivih orijentira na marš-ruti jedan od osnovnih zadataka pripreme. Poseban je problem dolaska na iskrcni rejon i sletanja helikopterskih grupa prema planu upotrebe desanta. Zato je potrebno, kad god situacija dozvoljava, u iskrcni rejon na vreme poslati grupu za prihvat desanta. Sletanje helikoptera izvršiti iz prvog zalaza. Nedo-

pustivo je traženje sletišta u iskrcnom rejonu ili ponovni manevar za sletanje, naročito u sastavu grupe, jer se time znatno gubi element iznenađenja.

Posade i starešine desantne jedinice treba po mogućnosti pripremiti zajedno, po kartama krupne razmere, foto-celinama, šemama, skicama itd.

Kad god je moguće, starešinama treba obezbediti izviđanje i osmatranje iskrcnog rejona. Treba stalno imati u vidu da je helikopterski desant vrlo složena taktička radnja, koja zahteva veliku umešnost u procenjivanju i iskorišćavanju pogodne taktičke situacije, kako na zemlji tako i u vazduhu.

Na kraju, može se podvući da se helikopteri sve više koriste i usavršavaju. Usavršavanje se odnosi, u prvom redu, na poboljšanje letno-tehničkih karakteristika povećanjem brzine, nosivosti i otpornosti, ugrađivanjem raznovrsnog savremenog naoružanja i opreme, poboljšanjem sposobnosti za izvršavanje različitih zadataka u borbi, itd. Iz svih tih razloga može se sa sigurnošću tvrditi da će ova izvanredna letelica naći veoma široku primenu u eventualnom ratu.

Pukovnik
Miloš KOVAČEVIĆ

ŠKOLOVANJE TEHNIČKIH KADROVA ARMIJE

Izrazito dinamičan razvoj nauke i tehnike, u kojem naučna dostignuća sve više nalaze praktičnu primenu u nizu novih, sve složenijih, kompleksnijih i efikasnijih sredstava, daje posebno obeležje našem vremenu i traži novi tretman u rešavanju mnogih pitanja. Ovaj razvoj je takav da se pojedina nova tehnička rešenja toliko kvalitetno razlikuju od starih da ih je nemoguće upoređivati ni sa onim od pre desetak godina. Ako tome dodamo da u raznim oblastima ljudske delatnosti danas dominira nuklearna tehnika, automatizacija, kibernetika i dr. onda je očigledno i jasno da se dosadašnji odnos prema tehnici mora izmeniti, a s tim i prema svim pitanjima koja iz takvih, novonastalih, kvaliteta proizilaze.

Naučna saznanja i njihova primena nisu svakako orijentisana samo na unapređivanje celokupne proizvodnje društva, u ovom ili onom društvenom uređenju, već i na dalju ubranu modernizaciju oružanih snaga zbog koje se odvajaju ogromna materijalna sredstva i angažuje mnogo naučnih i tehničkih kadrova. U naoružanju i opremi armija danas se nalaze veoma efikasna i moderna borbena sredstva najvišeg tehničkog dometa, u većem ili manjem obimu, zavisno od ekonomskih i drugih mogućnosti zemlje. Međutim, i ova sredstva relativno brzo zastarevaju i postaju nepogodna za dalju primenu zahvaljujući, u prvom redu, pomenutoj dinamici razvoja. Poznato je, a to nisu usamljeni slučajevi, da u najmodernijim armijama pojedina tehnička sredstva zastarevaju još u procesu proizvodnje. Može se slobodno konstatovati da u toku radnog staža jedne generacije dolazi do promena od nekoliko ciklusa, kroz koje se na pojedinim područjima javljaju i kvalitativni skokovi. Tako imamo da je sadašnja generacija, polazeći od konvencionalnog naoružanja kao osnovnog, došla u situaciju da ga sada sve više tretira kao dopunsko naoružanje raketno-nuklearnom naoružanju i sl. Masovnim uvođenjem savremenih tehničkih sredstava došlo je do takvog povećanja vatrene moći i pokretljivosti armija da se praktično ne može ni porediti sa ranijim.

Dostignuća velikog broja različitih naučnih disciplina sve kompleksnije se primenjuju za dalje usavršavanje borbenih sredstava. Tako, na primer, savremeni višecelni automatski protivavionski top, pored artiljerijskih cevi, danas ima radar, elektronski računar, hidroelektrične servomehanizme i zrna sa radio-upaljačem. Rezultati niza naučnih disciplina ovde su primenjeni. Reaktivno zrno koje predstavlja sintezu klasične granate, kojoj početnu brzinu daje u prvoj fazi leta pritisak barutnih gasova i raketnog motora što ubrzava zrno u drugoj fazi leta, takođe je savremeno i složeno sredstvo. Slično je i sa protivtenkovskim vođenim projektilima u kojima je ugrađen raketni motor i kompletan elektronsko-žiroskopski uređaj za vođenje i stabilizaciju projektila.

Pored navedenih i u nizu drugih sredstava u naoružanju i opremi armije nastupile su kvalitetne promene primenom najsavremenijih rešenja iz pojedinih oblasti tehnike. Tako je današnji tenk, za razliku od tenkova iz drugog svetskog rata, postao daleko tehnički složeniji i efikasniji, s obzirom na sve veću primenu hidrauličnih sistema (servouređaja), stabilizatora po pravcu i visini, infracrvenih uređaja, hermetizacije visokog stepena za podvodno kretanje, itd.

Prateći ovaj razvoj i naša Armija uvodi sve savremenija sredstva, koja su sve složenija i tehnički komplikovanija, što stavlja starešine Armije u svim vidovima i rodovima, a posebno u tehničkoj službi, pred nove i složenije zadatke i probleme. U vezi s tim postavlja se pitanje kako dalje školovati i pripremati tehnički kadar sposoban da sledi ovakva kretanja. Pre razmatranja ovog problema neophodno je osvrnuti se na izvesne aspekte dosadašnjeg školovanja.

Osnovno školovanje celokupnog tehničkog kadra kopnene vojske kojim sada raspoložemo odvijalo se u vojnim tehničkim školama, a delimično i na tehničkim školama i fakultetima u građanstvu. Ovakvim školovanjem dobivena su četiri profila kadra na nivou stručnosti kvalifikovanih radnika — tehničkih podoficira; srednjetehničara, viših tehničara i diplomiranih inženjera — tehničkih oficira. Dalje obrazovanje ovih starešina odvijalo se putem dopunskog školovanja i upoznavanja sa novim tehničko-materijalnim sredstvima, bez promene nivoa osnovnog obrazovanja.

Osnovnim i dopunskim školovanjem težilo se ka stvaranju što univerzalnijeg stručnjaka tehničke službe koji bi mogao pokrivati veći broj funkcija i na taj način stvoriti maksimalnu elastičnost u kadrovskoj politici u okviru svakog profila posebno.

Program predmeta tehničkog obrazovanja za podoficire najviše odgovara programu industrijskih škola, ali je po tematici i opsegu iznad njihovog nivoa. Program tehničkog obrazovanja oficira u vojnim školama baziran je na osnovnim predmetima za srednje škole (matematika, fizika i dr.) sa malo elemenata više matematike. Taj program je dosad uglavnom obezbeđivao sticanje, u ovom ili onom obliku, enciklopedijskih znanja sa delimičnim zahvatom teorijskih principa neposredno vezanih za sredstvo izučavanja. Drugačije rečeno, on je omogućavao sticanje informativnih znanja iz oblasti poznavanja i održavanja vojne tehnike bez prethodnog adekvatnog izučavanja i usvajanja zakona i principa na kojima je ista izgrađena. Ovo je imalo za posledicu praktičističko i rutinersko prilaženje problemima iz ove oblasti. Sem toga, karakteristično je da je nastavna materija iz ovog programa izvanredno oscilirala i da se u pojedinim periodima prilagođavala predznanjima i intelektualnim mogućnostima (slušalaca) pitomaca, tako da je obrazovanje klasa neujednačenog nivoa. To je kasnije ostavilo odgovarajuće posledice u praksi. Nastavnici su bili pretežno na nivou predavača za srednješkolsko obrazovanje, pri čemu treba istaći da i oni, kao i drugi oficiri, nisu dugo zadržavani na toj dužnosti. Metodika takođe nije izlazila iz okvira srednješkolske nastave.

Starešine školovane na tehničkim školama i fakultetima u građanstvu radile su po programima namenjenim obrazovanju kadrova za potrebe privrede zemlje, ali bez specifičnih praktičnih znanja za armij-

ske potrebe i određenih stručnih znanja iz domena vojne tehnike. Stoga se ovi kadrovi nisu mogli brzo uključivati u proces rada i života armije, te im je nakon školovanja bilo potrebno još 2 — 3 godine da bi počeli efikasno da rade.

Svakako da su ovako formirani kadrovi mogli da udovolje zahtevima koje je armija postavljala pred tehničku službu sve dok se nije počelo sa intenzivnijim uvođenjem savremenije opreme i naoružanja. Međutim, posle toga, sa daljom modernizacijom armije stvarale su se sve veće disproporcije između mogućnosti tehničkog kadra i realizovanja postavljenih, a pogotovu perspektivnih zahteva. One su u sadašnje vreme već dovoljno izražene da traže adekvatnije rešenje. Svako zadržavanje postojećeg stanja ne može a da nas vremenom ne dovede u sve teži položaj, bez obzira na kvantitativno stanje kadra.

Uvođenjem savremenijih tehničkih sredstava eksploatacija, održavanje i remont sve manje se tretiraju kao zbir mehaničkih delovanja bez dubljeg zahvatanja i poznavanja konstrukcije, zakonitosti i suštine procesa rada sredstva. Zato nisu retki slučajevi da pojedinim sredstvima danas rukuju isključivo visokoobrazovani kadrovi. Ovde treba istaći da je održavanje i remont tehničkih materijalnih sredstava u osnovi složen operativno-proizvodni proces koji je stalan i dinamičan i koji obuhvata niz stručnih problema iz svih oblasti tehnike. Rešavanje ove problematike zahteva najšire angažovanje, saradnju i sistematski rad tehnički visokoobrazovanih kadrova različitih specijalnosti od osnovnih jedinica pa do najviših ustanova.

Praksa je pokazala da se efikasno i pravovremeno rešavanje svih tehničko-operativnih pitanja ne može ostvariti isključivo u najvišim ustanovama i odgovarajućim propisima i uputstvima. Njihovo rešenje treba tražiti i u jedinicama. Zbog toga jedinice moraju da imaju tehnički solidno obrazovane kadrove. Jasno je da se ovo nikako ne može ostvariti radom »univerzalnog stručnog kadra« opšte tehničke specijalnosti, već širim spektrom specijalnosti kadrova različitih nivoa, što je bio jedan od nedostataka dosadašnjeg školovanja u odnosu na sadašnje i perspektivne potrebe. Nadalje ne mogu se efikasno izvršavati zadaci tehničke službe sa kadrovima koji ne poseduju odgovarajuća fundamentalna znanja (viša matematika, teorijska fizika, hemija, mehanika i dr.). Jedino preko tih znanja može se steći potrebna dalja stručna i specijalistička nadgradnja. Sem toga, ova znanja treba da omoguće, između ostalog, dalje permanentno samoobrazovanje koje je neophodno, jer se na kursovima i u školama za usavršavanje ne može sve postići i odgovoriti na sva pitanja koja praksa postavlja.

Očigledno je da pomanjkanje fundamentalnih znanja predstavlja kočnicu stručnog razvoja starešina tehničke službe tim pre što su prema sadašnjoj dinamici razvoja perspektivne potrebe za temeljitim, širim obrazovanjem, daleko veće, pogotovu kad se uzme u obzir da je tehnika u sve bržem razvoju. Stoga je postojeće školovanje, koje je proisteklo iz ranijih mogućnosti i potreba, po mnogim pitanjima već prevaziđeno. Ono ne obezbeđuje zahteve vremena da se u okviru armije stvore mogućnosti postupnog obrazovanja starešina potrebnih specijalnosti od najnižeg do najvišeg nivoa i da se pri tom svim podoficirima i oficirima obezbedi postupan prelaz sa jednog na drugi stručni nivo

uz zadržavanje određenog smera-specijalnosti proizašlih iz specifičnih potreba armije. Nivo obrazovanja do sada se najčešće menjao skokovito, sa jednog na drugo područje tehnike, što je prividno rešavalo deficitar-
nost pojedinih specijalnosti i potrebnih stručnih nivoa.

Ovakva kretanja u školovanju i zahtevi prakse, nameću potrebu reorganizacije i daljeg usavršavanja sistema školovanja tehničkih kadrova. Potrebno je organizovati sistem školovanja koji će obezbediti da se u okviru armije vrši usmereno školovanje od kvalifikovanih majstora određenog smera (specijalnosti) i tehničkih podoficira pa do najviših stepena obrazovanja tehničkih oficira, inženjera, magistara i doktora nauka određenih smerova. Ovaj sistem treba postaviti tako da obezbedi koncentričnost nastave po nivoima i da tematski čini zaokruženu celinu proizašlu iz potreba armije i njenog dugoročnijeg razvoja. Zatim, sticanje potrebnih fundamentalnih i stručnih znanja na svim nivoima kako bi obezbedio samoobrazovanje, odnosno sposobnost starešina da prate i brzo prihvataju sve novine i sredstva sa područja određene specijalnosti. Sama potreba za izučavanjem fundamentalnih i stručnih predmeta i njihovo savlađivanje je osnov za automatsko postavljanje nivoa pojedinih škola i kadrova u ekvivalentan rang školskog sistema SFRJ. Ovo priznavanje ranga stimulovalo bi ljude i dovelo do priliva kvalitetnijeg kadra za školovanje i za dobijanje boljih stručnjaka koji u ovom sistemu mogu da vide mogućnost potpune afirmacije svojih stremljenja i dostizanje najvišeg stepena tehničkog obrazovanja. Na ovaj bi se način poistovetili njihovi lični i armijski interesi, jer bi svako mogao da nađe zadovoljenje svojih ambicija na području tehnike unutar armijske organizacije.

Po kvalitetu, predmetu i obimu obrade nastavni program ovakvog sistema morao bi da bude takav da tehničkoj službi obezbedi kadrove za neposredno izvođenje radova na održavanju i remontu tehničko-materijalnih sredstava, zatim za operativno rukovođenje radovima i nosioce organizacije i razvoja tehničke službe po potrebnim smerovima i specijalnostima, s tim da obezbedi obrazovanje svih specijalnosti za vojnotehničko, odnosno vojnonaučno tretiranje problema.

Ovakav sistem zahteva adekvatne metode i kadrove u izvođenju nastave, kvalitet i ustaljenost nastavnika. To znači da je sistem srednješkolske nastave promenljiv samo do određenog stupnja posle čega on mora da pređe na fakultetski oblik nastave sa svim svojim specifičnostima. Ovaj oblik zahteva izbor dobrih nastavnika kvalifikovanih za odgovarajuće škole, njihovu maksimalno moguću stalnost i stvaranje potrebnih uslova za usavršavanje nastave i bavljenja naučnim radom. Nivo nastavnika mora obavezno biti najmanje za jedan stepen iznad nivoa obrazovanja slušalaca.

Ozbiljnost i težina gradiva ne dozvoljavaju nikakva oscilovanja programa ni bilo kakve ustupke u pogledu uobičajenog kriterija ocenjivanja stečenog znanja. Borbu za kvalitet treba voditi bez obzira na stepen osipanja, jer se jedino kvalitetom odgovarajućeg broja starešina mogu rešavati zadaci u oblasti tehnike.

Kadrovi za neposredno izvođenje radova na održavanju i remontu treba da su usmereni na što užu specijalizaciju kako bi efikasno mogli da obavljaju svoju dužnost unutar jednog područja tehnike. Razum-

ljivo je da ove specijalnosti treba da budu i najbrojnije, jer od njihovog rada i stepena specijalizacije zavisi stanje, ispravnost i mogućnost upotrebe borbene tehnike. Ovde je potrebno istaći da broj specijalnosti nije uslovljen samo vrstama tehničko-materijalnih sredstava, već područjima tehnike zastupljene na više sredstava, kao i na jednom te istom sredstvu, što je sve više u skladu sa daljim razvojem naoružanja. Drukčije rečeno, to znači da se jedno složeno sredstvo, kao npr. tenk, ne može održavati bez odgovarajućeg broja specijalista.

Kadrovi za operativno rukovođenje moraju biti solidno obrazovani u okviru jedne oblasti tehnike uz najneophodnije poznavanje masovne tehnike armije. Na taj način su ovi kadrovi u mogućnosti da operativno rukovode svim radovima sa područja održavanja i remonta, a stručno radovima iz svoje oblasti.

Nosioci organizacije i razvoja tehničkih službi, kao i naučnoistraživačkog rada su kadrovi koji treba da poseduju najviša stručna obrazovanja i to specijalistički usmerena radi celovitog rukovođenja u pojedinim oblastima tehnike ili istraživačkog rada u uskom području. To sve uslovljava da broj njihovih specijalnosti bude veći od prethodnih.

Ovakav spektar svih navedenih profila i specijalnosti je u mogućnosti da rešava celokupnu problematiku tehnike, naravno uz razmeštaj koji obezbeđuje najoptimalnije korišćenje kapaciteta i stručnosti. To znači da sve specijalnosti jednog profila ne moraju biti postavljene paralelno na svim stepenima, već samo tamo gde ih obim posla zahteva, a njihova međusobna povezanost po delatnostima i specijalnostima mora činiti skladnu organizacijsku celinu.

Ovako postavljene specijalnosti traže adekvatna rešenja i u kadrovskoj politici, što predstavlja vrlo složen problem. Ovo tim pre što razvoj kadra treba stalno usmeravati na uzdizanje samo unutar određenog područja tehnike. Svako drugo kretanje, bez obzira na razloge koji bi ga diktirali i eventualno opravdavali, bilo bi neekonomično i neekonomično.

Obrazovanje ovakvih profila i specijalnosti, pored ranije navedenog, zahteva kvalitetniji i specijalizovaniji nastavni kadar, savremenije metode izvođenja nastave, uvođenje potrebnih laboratorija za studijsko izučavanje predmetnih materija i izmenu režima školovanja.

Razmatrani sistem daje solidnu osnovu za integrirano školovanje i jedinstveno tehničko obrazovanje do određenog nivoa svih kadrova vidova i rodova, pri čemu bi školovanje postalo ne samo kvalitetnije, već i znatno ekonomičnije.

Izložena gledišta obuhvatala su problematiku obrazovanja starešina tehničke službe, ali se ne bi smelo zaključiti da se ovaj problem ne javlja u ovom ili sličnom obliku i kod ostalih armijskih kadrova. Potreba za potpunijim tehničkim znanjima javlja se više ili manje kao nužnost za što uspešnije obavljanje funkcionalnih zadataka na svim nivoima. Masovnost tehnike u armiji i njena primena u svim delatnostima stavlja starešine pred sve složenije zadatke i traži odgovarajuće obrazovanje za najoptimalnije korišćenje tehnike radi povećanja bojeve gotovosti i efekta celokupnog rada u armiji.

General-potpukovnik
Ratko VUJOVIĆ

NEKA PITANJA OBUKE I VASPITANJA U VOJNIM ŠKOLAMA

Budući rat će se voditi nuklearnim i drugim sredstvima velike razorne moći, a ljudstvo u njemu biće izloženo ogromnim fizičkim, psihičkim i drugim naporima i teškoćama. Otuda starešine moraju biti visoko svjesne, moralno jake, dobro obučene i uvježbane, sposobne da brzo i pravilno donose odluke, da budu smjele, odlučne i inicijativne u odlučivanju i izvršavanju zadataka, kao i da posjeduju druga pozitivna svojstva. Sve te osobine starešinskog kadra izgrađuju se u toku školovanja i službe u Armiji.

U sticanju i izgrađivanju ovih starešinskih kvaliteta posebnu ulogu ima celokupna vojna organizovanost u jedinicama i školama (unutrašnji red i služba, disciplina i starešinski odnosi, i dr.). Nije mali broj naših starešina koji u procesu obuke i vaspitanja ne sagledavaju do kraja sveukupan značaj ovih problema i u svakodnevnoj praksi ne poklanjaju im adekvatnu pažnju, iz čega ne tako retko mogu da proističu krupne negativne posledice. Samim tim važnost ovih pitanja u izgradnji i pripremi Armije se potcenjuje i zapostavlja, pa se na taj način i ne ističe u centar obuke i vaspitanja zbog čega trpi ne samo njen kvalitet nego i sama suština.

Da bi se bar donekle sagledala vaspitna i obrazovna uloga vojne organizovanosti u vojnim školama u pripremi pitomaca za poziv starešine i vaspitača u našoj Armiji, u sticanju određenih navika, u njihovoj ideološko-političkoj i stručnoj izgradnji, moralnom vaspitanju i uopšte osposobljavanju za uspešno rukovođenje odgovarajućim jedinicama u miru i ratu, pokušaću da ukratko obradim vaspitnu ulogu sledećih pitanja: organizacije unutrašnjeg reda i službe u školama; vojničkih odnosa i discipline; vaspitno-obrazovne uloge savlađivanja nastavnog plana i programa; ulogu nastavnika i starešina; pripreme pitomaca za dužnost u trupu.

Vaspitna uloga unutrašnjeg reda i službe u formiranju pitomaca. Zadaci Armije zahtevaju najveći stepen čvrste organizovanosti; stoga je celokupan unutrašnji red i služba u vojsci pa, prema tome, i u vojnim školama i akademijama striktno regulisan pravilima, propisima, naređenjima, uputstvima i dnevnim rasporedom rada, kojih se moraju svi dosledno pridržavati. Naravno, pri svemu tome vodi se računa da se pitomcima ostavi dovoljno slobodnog vremena kojim oni mogu samostalno da raspolažu, kako bi njihova aktivnost i inicijativa mogle više doći do izražaja u vannastavnoj delatnosti i u radu škole.

Unutrašnji red i služba u vojnim školama regulišu se, pored raznih zakonskih odredbi, i Pravilnikom o vojnim školama i drugim propisima i naređenjima koja su u skladu sa ciljevima školovanja. Zajednička pitanja za sve škole trebalo bi regulisati jedinstvenim propisima. Isto tako,

prilikom izdavanja pojedinih naređenja i izrade propisa potrebno je voditi računa o objektivnim uslovima, da bi se oni mogli u praksi do kraja realizovati, što sve ima veoma veliki vaspitni značaj za pitomce.

Za uspešan rad vojnih škola i akademija od osobite je važnosti da celokupno raspoloživo vreme bude tako raspoređeno i isplanirano da se tačno zna kada, kako i šta treba da rade pitomci, a kada, šta i kako nastavnici, starešine i ostalo osoblje škole i da se vreme što racionalnije i svrsishodnije upotrebi. Neobično je značajno da se svi, a osobito nastavnici i starešine, dosledno pridržavaju utvrđenih planova i rasporeda rada, da se ne dozvoli nikakvo odstupanje, jer se jedino tako pitomci mogu pravilno učiti i vaspitavati, izgrađivati kod njih radne navike, tačnost i pedantnost u radu, odgovornost i druge osobine potrebne budućem starešini.

Naravno, neophodno je od samog početka objašnjavati pitomcima opravdanost i nužnost svakog postupka, svake radnje i svakog zahteva, ističući značaj i potrebu svega toga za njihovu ličnu izgradnju, a i za njihovu buduću ulogu starešina i vaspitača. Potreba da svi pitomci budu potpuno ubeđeni u opravdanost svega što se od njih zahteva da nauče i usvoje neophodna je, jer ih to podstiče na rad i mobilise na postizanje većih uspeha.

Starešine i nastavnici u svim školama i akademijama, pored upornosti da se pitomci striktno pridržavaju utvrđenih normi — unutrašnjeg reda škole i da bezuslovno izvršavaju sve ono što im se naredi — moraju biti veoma strpljivi u objašnjavanju potreba i značaja svega onoga čemu oni žele da ih nauče i što se od pitomaca traži.

I pored toga što pitomcima treba stvoriti, koliko je god moguće, povoljnije uslove za život i rad u školi, isto tako treba ih kroz razne vežbe, logorovanja, stažiranje u trupi i druge oblike obuke i vaspitanja što solidnije pripremiti na velike napore i teškoće sa kojima se neminovno moraju susresti u trupi. Ovo je naročito značajno, jer vojnički poziv i u miru a pogotovu u ratu zahteva ogromna lišavanja, napore, teškoće, samopregor do samopožrtvovanja, pa ih u tom pogledu još u miru treba i obučavati i vaspitavati.

Veoma značajna pitanja unutrašnjeg reda i službe u vojnim školama regulišu se dnevnim rasporedom rada, kroz koji treba da dođu do izražaja specifičnosti svake škole. Vreme ustajanja i dužinu radnog vremena, vreme kojim pitomci samostalno raspolažu, vreme izlaska u grad, uređenje prostorija i mnoga druga pitanja trebalo bi posebno i jedinstveno regulisati za podoficirske škole, posebno za vojne akademije, a posebno za škole rezervnih oficira. Nije korisno da ta pitanja svaka škola rešava po svome nahođenju.

Za pitomce podoficirskih škola, među kojima ima isuviše mladih pojedinaca koji se ponekad u slobodnim časovima igraju kao deca, potreban je drugačiji dnevni raspored zanimanja nego za vojne akademije, u kojima se nalaze mladići sa završenom srednjom školom. Normalno je da postoji razlika između dnevnog rasporeda ovih škola i škola rezervnih oficira, čiji su pitomci obično stariji i od jednih i od drugih, a istovremeno se nalaze na odsluženju kadrovske roka i kroz šestomesečnu obuku se osposobljavaju za uspešno komandovanje vodom. U podoficirskim školama imamo, tako reći, dečake, čije su mogućnosti za samostal-

no učenje i rad relativno male, pa treba rasporedom precizirati više detalja u korišćenju radnog vremena, obezbediti više organizovanog i usmerenog rada. U vojnim akademijama imamo uglavnom već oformljene ljude sa većim opštim i posebnim obrazovanjem, stoga tu treba ostavljati više slobodnog vremena za samostalan rad. Škole rezervnih oficira po sastavu kadra se razlikuju i od jednih i od drugih, jer u njima imamo ljude različitog uzrasta i školske spreme. To sve treba uzimati u obzir prilikom izrade dnevnog rasporeda zanimanja.

Za praktičnu obuku i vaspitanje veoma je važno da pitomci obavljaju razne samostalne dužnosti (dežurni, požarni, stražari, komandiri odeljenja). Na taj način im se poveravaju i važni zadaci, čime se postiže ne samo obučavanje u pravilnom vršenju određene dužnosti već se kod njih razvija i osećanje odgovornosti i ponos zbog poverenja koje im se time ukazuje. To je posebno važno za razvijanje inicijative, samostalnosti, smelosti i odlučnosti budućih starešina kao i za njihovu ulogu i zadatke u savremenim uslovima ratovanja.

Potrebno je da se pitomci aktiviraju u svojim kolektivima u rešavanju onih problema obuke i vaspitanja, čijem uspešnijem i boljem rešenju oni mogu najviše da doprinesu. Naravno, pri svemu tome mora se strogo voditi računa da to ne dovede do narušavanja osnovnih principa na kojima se zasnivaju vojnički odnosi, do slabljenja discipline, već naprotiv da sve to doprinese njenom učvršćenju.

Vaspitna uloga organizacije unutrašnjeg reda i službe u školama je presudna u formiranju pitomaca za poziv budućih starešina, pa otuda sva ova navedena pitanja treba da nađu svoje mesto i da dobiju svoj pravi značaj u procesu obuke i vaspitanja.

Armija ima posebnu organizaciju života i unutrašnjeg ustrojstva, koja je sračunata na to da stvori takve jedinice, starešine i vojnike, koji će uvek biti spremni da podrede svoje lične želje i interese interesima celine, više nego u ma kojoj drugoj organizaciji. To je uslovljeno potrebama Armije, a zasniva se na karakteru njene organizacije i ciljevima koji se pred nju postavljaju. To je u osnovi sastavni deo vaspitanja i obuke i ne može se uzeti kao nešto posebno. Ako se tako shvati, onda bi svi elementi vojne organizovanosti u školama imali karakter i obučavanja, i vaspitavanja, tako da ukupno dejstvo svih tih komponenata obezbeđuje formiranje kompletnog starešine, koji će znati da i sam izvede i pokaže svaku vojničku radnju i borbeni postupak, i da objasni neophodnost njihove primene i uvežbavanja.

Kao što uspeh obuke i vaspitanja u vojnim školama i akademijama zavisi u velikoj meri od organizacije vojničkog života i rada, od toga koliko se svi njihovi pripadnici — a osobito slušaoci pridržavaju ustanovljenog reda, tako i dosledna primena propisanog unutrašnjeg reda i odnosa zavisi od uspešnog izvođenja nastave. To znači da su unutrašnji red i disciplina i obuka i vaspitanje tesno povezani, zavise jedno od drugoga i međusobno se prožimaju, te zbog toga svim ovim pitanjima treba pokloniti odgovarajuću potrebnu pažnju.

Vojnički odnosi i disciplina. Suštinsko pitanje organizacijskog ustrojstva svake armije, kamen temeljac svake vojne organizacije predstavlja princip subordinacije. On se ogleda u strogoj potčinjenosti mlađeg starijem, bezuslovnom izvršavanju naređenja pretpostavljenih i

besprekornoj disciplini. Ovaj princip je suštinsko pitanje svake vojne organizacije pa i naše Armije. Stoga disciplina i visoka odgovornost u našoj Armiji zasnivaju se na svesti ljudi i saznanju njene neophodnosti za borbenu sposobnost jedinica, na bezgraničnoj ljubavi prema svojoj socijalističkoj domovini i privrženosti pravednim ciljevima, kojima služi naša Armija.

Čvrsta disciplina i pravilni vojnički odnosi u našoj Armiji čine nedeljivo jedinstvo. Disciplina i vojnički odnosi se međusovno uslovljavaju i zavise jedno od drugog.

S obzirom na ulogu vojnih škola i akademija u obuci i vaspitavanju budućih starešina naše Armije, organizatora i nosioca celokupne aktivnosti na osposobljavanju i pripremi jedinica za uspešnu odbranu zemlje, borba za čvrstu disciplinu i pravilne vojničke odnose ima izuzetno značajnu ulogu u vaspitno-obrazovnom procesu u školama i to: komandovanju, obuci i vaspitanju, odnosu prema tehnici i naoružanju, materijalnom poslovanju i uopšte izvršavanju svih zadataka, kako u miru, tako i u ratu.

Bez potpunog usvajanja i doslednog sprovođenja u praksi principa subordinacije i bezuslovnog izvršavanja naređenja pretpostavljenih od strane potčinjenih, bez potpunog pridržavanja normi vojničkog života i ponašanja, bez odgovornog odnosa prema svim zadacima i punog zalaganja pripadnika vojnih škola i akademija, kako pitomaca, tako i nastavnika i starešina, nemoguće je osposobiti pitomce za uspešno komandovanje i rukovođenje jedinicama.

Zahtevajući pravilan vojnički odnos prema starešinama i nastavnicima, visoku odgovornost u izvršavanju zadataka i radu uopšte, pitomcima se mora objasniti da je disciplina jedan od osnovnih elemenata borbene sposobnosti jedinica. Da bi starešine i nastavnici u vojnim školama i akademijama efikasnije razvijale i podizale disciplinu i gajile pravilne starešinske odnose, neophodno je da u svemu služe ličnim primerom, jer pitomci dok su u školi obično neprekidno i u svemu nastoje da oponašaju svoje nastavnike, a kasnije to prenose i u svoje jedinice.

Svesna disciplina, kakva je svojstvena našoj Armiji, ne zasniva se na prinudi i strahu od posledica represivne prirode. U našoj Armiji postoje svi potrebni uslovi za razvijanje drugarstva i takvih međusobnih odnosa, koji ne protivureče principu subordinacije, nego, naprotiv, predstavljaju uslov za postojanje svesne discipline. Poštovanje ličnosti i razvijanje pravilnih, vojničkih drugarskih odnosa između pretpostavljenih i potčinjenih jačaju svesnu disciplinu.

Kod pojedinih starešina se pojavljuju u pogledu shvatanja discipline i načina njenog obezbeđenja dve suprotne negativne krajnosti.

Pojedinci ne postupaju ispravno starešinski, ne postavljaju se pedagoški u skladu s vojnim propisima u svim konkretnim situacijama. Takve starešine se zavaravaju smatrajući da su red i disciplina u njihovim jedinicama na visini. U takvim slučajevima ne radi se o čvrstoj vojničkoj disciplini. Ovakvim načinom rada narušava se drugarstvo i pravilni međusobni odnosi, a time slabi i moralno-političko stanje i borbena sposobnost jedinica.

Druge starešine zbog nezameranja i trule familijarnosti unose liberalizam u redove Armije, ne preduzimaju potrebne mere u svrhu

učvršćenja discipline, ni onda kada su neophodne, a sve pod izgovorom borbe za »socijalističke odnose«. Ovo predstavlja oportunistički, koji je štetan i nedopustiv jer dovodi do istih rezultata — do nediscipline u jedinicama.

O disciplini i drugarstvu drug Tito je rekao: »U Armiji treba da vlada duh drugarstva, onakvog drugarstva kakvo je vladalo u velikom oslobodilačkom ratu. Razumije se da to ne smije ići na štetu discipline. Ali ja mislim da disciplina neće ništa izgubiti ako bude vladalo takvo drugarstvo. Naprotiv, disciplina će se time još podići, ona će time dobiti. U našoj Armiji treba da bude čvrsta, gvozdena disciplina — s jedne strane, a s druge — najprisnije drugarstvo između oficira i samih boraca. To drugarstvo će se izraziti u prvom redu, na taj način što će se oficiri čovječanski odnositi prema našim mladim ljudima i s pažnjom gledati na mlade naraštaje naših naroda, koje treba da vaspitaju i da usavrše u rukovanju modernim tehničkim vojnim sredstvima. Bezdušnost i aljkavost prema ljudima je opasnost za čvrstinu jedne armije. Drugarski odnos, prisko drugarstvo prema ljudima, čovječiji postupak prema onima koje vaspitavate — to je zaloga monolitnosti jedne armije, kao što je naša.«¹

Naše vojne škole moraju izgraditi mlade starešine koje će se boriti za čvrstu, svesnu disciplinu, u kojoj neće biti odstupanja od principa izgradnje čvrste vojne organizacije. Čvrsta disciplina nije samo subjektivna volja ili želja ovoga ili onoga starešine, već neophodna pretpostavka samog postojanja Armije i njenog uspešnog funkcionisanja, jedan od osnovnih, bitnih elemenata borbene sposobnosti jedinice, ona predstavlja neophodan preduslov za uspešno izvršenje svakog zadatka. Ljubav pripadnika Armije prema zajednici, želja svakog od njih da njegova jedinica bude što bolja, mogu biti sigurna garancija i osnova da svesna disciplina bude odlika svake naše jedinice.

Zdravi vojnički i starešinski odnosi, uz dobru organizaciju rada i života škole, predstavljaju jedan od osnovnih preduslova za kvalitetno izvršenje zadataka kako u oblasti obuke i vaspitanja, tako i svih drugih zadataka. Dobro organizovan život i rad u Armiji i insistiranje na zahtevima da se bezuslovno poštuju odredbe pravila i izvršavaju sva naređenja onemogućavaju negativne pojave koje slabe disciplinu i odgovornost u izvršavanju zadataka i obaveza.

Puno angažovanje na izvršenju zadataka i naređenja u mirnodopskim, a posebno u ratnim uslovima, moguće je očekivati samo ako u Armiji vlada duh međusobnog poverenja i uzajamnog poštovanja, kakav je jedino moguće postići u uslovima zdravih vojničkih odnosa i besprekorne discipline.

Karakter naše Armije, njeni ciljevi i zadaci, pored neprekidne borbe za čvrstu disciplinu, nameću i potrebu stalnog razvijanja drugarstva i zdravih vojničkih odnosa između starešina i potčinjenih i obratno, jer su zadaci koji se postavljaju pripadnicima Armije veoma odgovorni i složeni, a to zahteva puno angažovanje, najsvesnije i najpotpunije izvršavanje svakog zadatka od svih pripadnika Armije.

¹ Tito: *Vojna dela, II knjiga*, str. 52, *Vojnoizdavački zavod »Vojno delo«*, 1951. godine.

Vaspitno-obrazovna uloga savlađivanja nastavnog plana i programa. Obuka i vaspitanje u miru u Armiji uopšte, a osobito u vojnim školama i akademijama, predstavlja glavni zadatak. Polazeći od pretpostavke da će u budućem ratu doći do upotrebe nuklearnih sredstava velike razorne moći, da će rat biti verovatno dugotrajan, uništavajući i da će zahvatiti velika prostranstva, da će imati izrazito manevarski karakter i da će tražiti ogromne napore i staviti na probu sve ljudske i materijalne vrednosti čitave zemlje, a osobito Armije, pred obuku i vaspitanje se postavlja zadatak da pitomce svestrano pripremi za teške zadatke koje će naše jedinice morati da rešavaju.

U obuci i vaspitanju moramo početi od toga da je čovek osnovni faktor pobeđivanja u ratu i da će, i pored upotrebe savremenog naoružanja i tehnike, pobeđivanje zavistiti prvenstveno od političke svesti, vojnostručnih sposobnosti i spremnosti pripadnika Armije da se vešto i samopregorno bore i svesno izvršavaju svoje zadatke. Zbog toga je od posebnog značaja da se pitomci vojnih škola i akademija uvežbavaju i osposobe do najvećeg stepena, za sve vidove borbenih dejstava, pod najtežim uslovima, kao i da steknu fizičku kondiciju, sposobnost i navike za podnošenje i najvećih napora.

Kroz obuku i vaspitanje pitomci se osposobljavaju za sve moguće oblike vođenja borbenih dejstava na frontu i u pozadini, samostalno i u okviru, više jedinice, u sadejstvu sa jedinicama svoga ili drugih rodova, vidova i službi, danju, noću i pod svim atmosferskim uslovima. Obukom se svi osposobljavaju da do savršenstva vladaju naoružanjem i opremom i da mogu uspešno komandovati jedinicama u borbenim dejstvima u kojima se upotrebljava konvencionalno, raketno, nuklearno naoružanje i da znalčki i umešno primenjuju neophodne mere zaštite od svih tih sredstava, kao i da budu spremni da uspešno komanduju vodom i četom odgovarajućeg vida, roda ili službe u miru i u ratu. Osnove naše koncepcije opštenarodnog odbrambenog rata oni moraju dobro da poznaju i da budu uvek spremni da brane slobodu i nezavisnost svoje socijalističke domovine.

Savlađivanje nastavnog plana i programa u vojnim školama i akademijama zahteva visoku odgovornost i puno zalaganje u obuci i obavezu da se dosledno sprovede sve ono što je postavljeno, kako od pitomaca, tako i od starešina i nastavnika, jer uspeh u nastavi zavisi od svih pojedinačno i čitavog kolektiva zajedno.

Pošto savremeni uslovi vođenja rata zahtevaju besprekornu tačnost, i otuda odnose stroge potčinjenosti i čvrste discipline oni se ne bi smeli negativno odraziti na razvijanje inicijative, samostalnosti i snalažljivosti pitomaca kakva će se naročito zahtevati u uslovima savremenog načina ratovanja.

Budući rat će zahtevati takve jedinice, komande i starešine koje će moći da se bore u složenim uslovima upotrebe masovne tehnike i oruđa velike razorne moći po svakom vremenu, na frontu i u pozadini, pa se pred naše škole postavlja i daleko veći i odgovorniji zadaci solidne pripreme starešinskog kadra za uspešno komandovanje jedinicama. Starešinama se kroz školovanje moraju dati što solidnija opšta i vojna znanja, kako bi mogli da ih što uspešnije koriste u praktičnoj obuci trupe. Ali, da bi škole mogle uspešno da obave taj posao, pitomci

bi morali da kroz celokupan sistem obuke izvedu praktično približno sve radnje koje će izvoditi sa jedinicama i to pretežno pod bar približnim uslovima pod kojima će to raditi i kao starešine u trupu. Doduše ni ovo neće biti dovoljno za kompletnu pripremu mladog starešine, ako ga škola u pogledu disciplinovanog, tačnog, samopregornog i svesnog odnosa prema radu ne navikne da savesno izvršava sve zadatke, od ustajanja do večerja, sve do pedantnog sređivanja i najmanjih sitnica u svojim ličnim i zajedničkim stvarima.

Od posebnog je značaja podvući sve veću važnost podizanja tehničke kulture pitomaca u vojnim školama, imajući u vidu osobito veliku ulogu savremenog naoružanja i ostale tehnike, od kojeg će u velikoj meri zavisiti uspešno vođenje eventualnog rata.

Pri razmatranju značaja tehničkog obrazovanja pitomaca moramo, pre svega, imati u vidu ulogu tehnike u budućem ratu, kao i uticaj starešina prilikom njene upotrebe na tok vođenja borbenih dejstava.

»Stalni napredak tehnike i menjanje taktičkih principa traže od svih starešina, da se u obuci, a naročito vežbama i ovladaivanju savremenom vojnom tehnikom posveti poseban značaj. Po mom mišljenju biće potrebno da tu još radikalnije i smelije budu prihvaćena nova rešenja, koja više odgovaraju našim uslovima i našim gledištima o narodnoj odbrani. Pri tome uvek treba imati u vidu iskustva iz naše narodne revolucije«.²

Sastavni deo obuke i vaspitanja predstavlja takođe i fizička obuka, kojoj se u vojnim školama i akademijama pridaje veoma veliki značaj. Ako se uzmu u obzir izuzetno veliki fizički i drugi naponi koje starešine u Armiji moraju savladati u miru, a osobito u ratu, kao i značaj fizičke kondicije za vaspitanje i negovanje zdravlja ljudi — možda bi ovoj obuci trebalo pokloniti još više pažnje u školama i vojnim akademijama, a osobito fizičkoj kulturi starešina.

Sve ove komponente obuke i vaspitanja čine celinu usmerenu na pripremu budućih starešina. Kroz praktičan rad i celokupnu organizaciju vojničkog života i rada u akademijama, izgrađuje se kod pitomaca i određeni metod prenošenja znanja na jedinice kojima će komandovati po odlasku u trupu. Sve radnje, postupci, vežbe, držanje i drugo svodi se na to da se stvori takav starešina koji će u miru zalački vaspitavati svoje vojnike, a u ratu ih vešto voditi u pobede i tući neprijatelja.

Vaspitna uloga nastavnika i starešina. Sve ovo moraju imati u vidu nastavnici još od prvih dana života i rada pitomaca u vojnim školama, s obzirom na to da su oni i najteži i da sve ono što pitomci u tom periodu početnog prilagođavanja dožive ostavlja na njih trajan pečat.

Utvrđeni unutrašnji red i disciplina traže od pitomaca da prekidaju sa mnogim navikama i načinom života u građanstvu. To kod pojedinaca dovodi i do privremenih psiholoških opterećenja koja se različito manifestuju i po oblicima i po intenzitetu. Razumljivo je što je taj proces prilagođavanja lakši i bezbolniji kod pitomaca koji su pre stupanja u akademiju i druge vojne škole više znali o životu u Armiji i vojničkom pozivu i kod kojih je jača ljubav prema oficirskom, odnosno

² Intervju druga Tita »Narodnoj armiji« povodom dvadesetogodišnjice JNA.

podoficirskom pozivu. Pojedini pitomci se teže prilagođavaju vojnoj organizaciji i redu, koji strogo uslovljava njihov rad i ponašanje. »I kao u svakoj frustracionoj situaciji koriste razne odbrambene mehanizme: povlačenje u sebe, zatvorenost, maštanje, kritizerstvo i dr. Ovi mehanizmi mogu biti privremeni, ali mogu ostati i trajne osobine ličnosti i ostaviti negativan pečat na dalji razvitak ličnosti.«³

Neposredne starešine i nastavnici moraju biti najvažniji oslonac i podrška mladim pitomcima da ovakve situacije prebrode. Pitomci nemaju vlastitog iskustva u tome. Njihov kolektiv je tek u oformljivanju, te je starešina i nastavnik uzor kako treba raditi i savladivati početne teškoće. Osnovni preduslov za uspeh jeste da starešina — nastavnik uoči ove pojave, da što pre i što bolje upozna osobine pitomaca, kako bi mogao pravilno da im prilazi i uspostavi toplu, ljudsku atmosferu, ne odstupajući ni u čemu od strogo utvrđenog unutrašnjeg reda i discipline. Kroz sve oblasti rada oni moraju biti pitomcima uzor u poštovanju normi koje regulišu vojničke odnose. Pri tome se njihova aktivnost ne sme iscrpljivati samo na strogosti zahteva, već i u upornosti u objašnjavanju vrednosti i svrsishodnosti tog zahteva, pridržavajući se načela da nije sve rešeno obezbeđenjem poslušnosti, već da treba obezbediti i potpunu i čvrstu ubeđenost u neophodnost svega toga, a to je već novi viši kvalitet.

Pitomcima je npr., lako shvatljiv zahtev da treba da savladaju program nastave i da postanu majstori u rukovanju postojećom ratnom tehnikom. Međutim, pojedini u početku teško shvataju kako tom osnovnom cilju doprinose, na primer, dobro nameštanje kreveta, uporno insistiranje na određenom položaju tela u stavu »mirno«, česta postrojanja i slično. Takvi pitomci nisu u stanju da brzo shvate povezanost osnovnog cilja sa ovakvim i sličnim zahtevima unutrašnjeg reda i discipline, života i rada, jer im sve to ne izgleda opravdano sa stanovišta »bojeve gotovosti«, kako se najčešće uprošćeno objašnjavaju mnogi zahtevi.

Pedagoško iskustvo uči da je uspeh i vrednost celokupne obuke i svih normi unutrašnjeg reda i discipline u vojsci zavisan u velikoj meri od toga koliko je starešina sposoban da kod vojnika (pitomca) izazove doživljaj vrednosti svega što se radi i što se od njega traži. U taktičkoj obuci to se postiže težnjom da se uslovi obuke maksimalno približe ratnim uslovima. Uspeh u rukovanju naoružanjem, u strojevoj, fizičkoj i drugim vrstama obuke zavisan je od toga koliko je ta obuka prilagođena taktičkoj primeni i preko nje opet borbenim uslovima. Međutim, kad se radi o zahtevima vojne organizovanosti u celini i takvih njenih sastavnih delova kao što su: unutrašnji red, unutrašnja služba, disciplina, raspored rada i drugi uslovi delatnosti pitomaca, oni se ne mogu uvek direktno približiti uslovima borbe. Ovo nalaže nastavnicima i starešinama strpljiv rad da pitomci shvate svrsishodnost potrebe vojne organizovanosti i da određeni zahtevi nisu sami sebi cilj, već sredstvo i uslov za formiranje onih ličnih kvaliteta koji su im potrebni za uspešno obavljanje starešinskih funkcija u miru i za najuspešnije delovanje u ratu.

³ *Psihologija ličnosti*, izdanje Uprave za MPV dr Nikola Rot, 1961. godine, str. 152.

U svojoj vaspitačkoj praksi starešine i nastavnici moraju imati na umu i izmenjeni mentalitet omladinaca koji stupaju u vojne škole. Uspeši naše socijalističke izgradnje i novi odnosi menjaju društveni položaj omladine, rađaju određeni mentalitet mladog čoveka sa osećanjem sigurnosti, ponosa i osećanjem vlastite društvene vrednosti. Takav omladinac zna svoja prava i traži ih. On je spreman da učestvuje i u vaspitnom procesu kao subjekt, a ne da bude samo objekt obuke. Značaj ovog zahteva nije samo sa stanovišta psihologije savremenog čoveka, koji se u socijalizmu formirao kao slobodna i samostalna ličnost, već i sa stanovišta fizionomije savremene borbe.

U savremenom ratu neće biti moguće jednim naređenjem precizirati sve zadatke za duži period. Njihovo kvalitetno izvršavanje biće uslovljeno sposobnošću potčinjenih da ispolje stvaralaštvo i samostalnost u radu. Te kvalitete pitomci ne mogu steći samo verbalnim izučavanjem fakata, normi i principa. Njih treba stavljati pred probleme koje nameće fizionomija savremenog boja, savremeni razvoj Armije i naša koncepcija opštenarodnog odbrambenog rata i tim putem razvijati sposobnosti za logična razmišljanja, određena uverenja, kultivirati samostalnost i inicijativu kao najvažnije komponente kompletne ličnosti budućeg starešine. U takvim uslovima pitomac se uči kako treba raditi sa ljudima u trupi, što je od posebnog značaja. On mora iz škole izaći sa shvatanjem da je čvrsta disciplina nezamenjiva komponenta borbene sposobnosti jedinice, ali i sa uverenjem da se ona izgrađuje ne na strahu od kazne, već na dubokom i čvrstom ubeđenju u potrebu discipline i svesti koji su jači od straha, na patriotizmu, humanim starešinskim odnosima, na borbi za afirmaciju vojnikove ličnosti i čvrsto usvojenim navikama koje se stiču u procesu obuke.

Da bi se obezbedila puna vaspitna uloga vojne organizovanosti u formiranju pozitivnih vojničkih i starešinskih kvaliteta kod pitomaca, veoma je značajno da postoje jedinstveni stavovi svih nastavnika i starešina u svim pitanjima koja spadaju u domen unutrašnjeg reda, službe i discipline.

Neke interne analize u vojnim školama pokazuju da pojedini nastavnici ne ispoljavaju svestranu aktivnost u svrhu usvajanja i stalnog obezbeđenja vojničkog života i rada, poštujući ga lično i boreći se za njegovo poštovanje u domenu svojih prava i dužnosti — principijelno, pedagoški i vojnički. U nekim školama ima slučajeva, doduše retkih, da ni pojedini nastavnici ne poštuju unutrašnji red i disciplinu, ni u toku nastavnog procesa, a pogotovo ne u vannastavnom radu i životu. Izvestan broj nastavnika ne oseća se u dovoljnoj meri odgovornim za red i disciplinu, ponašanje i urednost pitomaca na času, niti insistira na kulturi u radu školskih i domaćih zadataka i tome slično.

Borbu za primeran unutrašnji red, vojničke odnose i disciplinu jedan deo nastavnika ne smatra svojom dužnošću. Oni shvataju da su oni tu jedino radi nastave. Prema narušavanju unutrašnjeg reda i discipline u vojnim školama pojedini nastavnici se pasivno odnose. Nedovoljno uključivanje nastavnika u celokupni život, rad i unutrašnji red škole slabi vaspitno-obrazovnu ulogu starešina i otežava pravilno i uspešno vaspitavanje pitomaca.

U vojnim akademijama, podoficirskim školama i školama za rezervne oficire nastavnici su odgovorni za razvoj celovite ličnosti budu-

čeg starešine, a ne samo da mu pomažu u sticanju stručnih znanja. To upravo čini veoma značajnu stranu i sadržinu pedagoške aktivnosti nastavnika. Od njihovog stava prema unutrašnjem redu i disciplini, od njihove stručne i pedagoške sposobnosti da objašnjavaju i osmišljavaju svaki zahtev, normu i meru, da insistiraju da se one bezuslovno sprovode u najvećoj meri zavisi kako će pitomci usvojiti norme vojničkog života, koliko će i sami postati aktivni nosioci unutrašnjeg reda, pravilnih vojničkih odnosa i discipline.

Priprema mladih starešina za dužnosti u trupi. Ma koliko bio solidan rad u vojnim školama i akademijama, mlade starešine će dolaziti u jedinice i sa nedovoljno jasnom predstavom o poslovima, obavezama i zadacima koji ih tamo čekaju. Zato će biti neophodno da se postepeno i sistematski uvode u dužnosti trupnih starešina, pri čemu je za njih osobito dragocena pomoć starijih drugova i pravilan prihvata od strane starešina. Kao što je težak period adaptacije pitomaca sa civilnog na vojnički način života prvih meseci školovanja, teško je i njihovo prilagođavanje i uklapanje u novu sredinu prvih meseci posle dolaska u jedinice i prijema dužnosti. Zbog toga je neophodno da se još u toku školovanja, a posebno na kraju, oni što solidnije pripreme za dužnosti koje ih očekuju u trupi, a osobito da im se ukaže na probleme i teškoće sa kojima će se tamo susresti.

Iz razgovora sa nekim komandantima pukova i brigada, kao i nekim nastavnicima i starešinama iz uprava akademija i škola, vidi se da se razlikuju njihova mišljenja do koje mere i kako pitomce u toku školovanja treba pripremiti za poziv starešine i vaspitača u trupi i samostalno snalaženje u životu.

Dok trupne starešine polaze od toga da iz akademija treba da dobiju kompletne komandire, koji će odmah primiti jedinice i besprekorno rukovoditi njima, starešine i nastavnici vojnih škola smatraju da je za akademije osnovno dati pitomcima što više vojnostručnih znanja i razviti kod njih radne navike, osećanje odgovornosti, iskrenosti, skromnosti, sposobnosti za brzo i pravilno donošenje odluka, razviti samoinicijativu i druge pozitivne osobine, kao neophodnu osnovu za dalju izgradnju.

Svakako, bilo bi nerealno zahtevati da akademija da kompletne komandire, jer konačno formiranje pitomaca kao starešina moguće je jedino u trupi. Tamo se u praksi proveravaju njihova znanja stečena u akademijama, stiče se bogato životno iskustvo i jedino tamo mogu doći do punog izražaja rukovodilačke i druge sposobnosti mladih starešina. Međutim, činjenica je da se u školama pitomci ne pripreme uvek dovoljno za poziv starešine u trupi, a posebno za teškoće sa kojima će se tamo susresti. Nekoliko desetina mladih starešina izjavilo je da se u vojnim školama, osobito akademijama stiču solidna teoretska znanja, ali da je nedovoljno praktičnih vežbi. Oni bi želeli da više praktično izvode radnje koje će po odlasku u trupu morati da pokažu i zahtevaju od svojih vojnika. Za oficire koji su kao podoficiri iz trupe došli u vojnu akademiju bilo je mnogo manje problema u pogledu snalaženja u jedinici. Oni kažu da im je za praktičan rad sa vojnicima više pomogla podoficirska škola nego akademija. Ovo naravno ne znači da su nam

bolji oni oficiri koji su kao podoficiri došli u akademije. Naprotiv, velike prednosti imaju pitomci koji su pre akademije završili srednju školu. To samo ukazuje na potrebu da se rad vojnih škola više približi životu trupe, da se pitomci obavezno upućuju na staž u trupu i to po mogućnosti što duže (od 1 do 3 meseca), i da se veća pažnja obrati njihovom vojnom vaspitanju. Pored toga što vojne škole i akademije imaju zadatak da pitomcima daju što solidnija teoretska znanja koja treba da im posluže kao osnova za njihovu dalju izgradnju kroz praksu trebalo bi više pažnje da posvete praktičnim vežbama i radu u uslovima kakve će pitomci docnije najčešće imati u jedinicama. Pri tome je od posebnog značaja za pripremu da za vreme školovanja pitomci prođu kroz sve dužnosti koje mora da vrši vojnik, kao i one koje će morati da obavljaju kao starešine i to bar pod približno istim uslovima kakve će naći u jedinici. A to se ne radi uvek tako. Radi ilustracije navešću reči jednog komandanta pešadijskog puka: »Prošle jeseni posle izvedene vežbe Forsiranje reke po noći, kiši i jakom vetru, stažisti su mi rekli da je velika razlika između ovog forsiranja i onog u školi. Oni su to u školi prešli za nekoliko časova i to sedeći na obali bez košulja, sunčali se i obrađivali temu. Priznali su da su bili ubeđeni da će se zbog ne vremena odustati od forsiranja ili da će u najgorem slučaju doći do reke i vratiti se natrag. Ali iznenadili su se kad su videli da se od zadatka ne odstupa. Posle su izrazili zadovoljstvo što su uspeli da izvrše tako težak zadatak i rekli da im je to bilo veoma korisno iskustvo«.

Za čitavo vreme školovanja pitomci žive i usvajaju norme vojničkog života, tako da sve to za njih predstavlja pripremu za odlazak u trupu. Ali, i pored toga, i raznih drugih mera, trebalo bi sa njima na određen način vršiti i neposredne pripreme na kraju školovanja. Te pripreme bi mogle biti zadnjih meseci školovanja, u vidu seminara ili bi se na neki drugi pogodan način ukazalo na probleme i zadatke s kojima će se sresti u jedinicama, kao i na mnoge druge teškoće na koje će naići u ličnom životu i način na koji će ih rešavati. Na ovim seminarima bi, pored nastavnika i starešina, mogao prisustvovati i određen broj mladih starešina iz trupe, koji bi na bazi ličnog iskustva govorili pitomcima o svim tim pitanjima. Sve ovo bi im trebalo prikazivati što realnije, podvlačeći osobito teškoće koje će morati da savladavaju, kako u službi, tako i u privatnom životu. Ovakve pripreme sa njima još u toku školovanja omogućile bi im da se lakše snalaze na dužnostima i da se uspešnije uklope u novu sredinu i reše svoje lične probleme.

Pitomci u toku školovanja imaju veoma povoljne materijalne i druge uslove života. Sve im je obezbeđeno (smeštaj, ishrana, odeća i sve ostalo što im je potrebno), o svemu se brinu drugi, a njima ostaje jedino da marljivo uče. Pored toga, o trupi im se ponekad priča i suviše ružičasto, ne ukazuje im se dovoljno na probleme i teškoće. Mesec dana, koliko pitomci nekih škola provode na stažu, nedovoljno je da steknu realnu sliku o životu i radu u trupi.

Ako se ove mlade starešine posle nekoliko godina takoreći bezbrižnog života u vojnim školama i akademijama ne prihvate kako treba i ne pomogne im se da se snađu i uklope u novu sredinu, onda i nije čudo što pojedinci neposredno po dolasku u jedinice, preživljavaju

izvesnu psihičku krizu. Zato je nužno da se u trupi izvrši što solidnija priprema za njihov prihvata, da ih starešine prime i razgovaraju sa njima pojedinačno, kao i da im se kolektivno organizuje svečani prijem. Pored toga, za svakog od njih treba, po mom mišljenju, zadužiti nekog iskusnog starešinu koji bi ih upoznao sa dužnošću, pomagao da nađu smeštaj (ako se radi o oficiru) i ishranu, upoznao sa sredinom u kojoj bi bilo poželjno da se kreću, uključujući ih u život doma, vojničkog kluba, upoznao ih sa znamenitostima grada itd.

Mlade starešine bi bilo korisno, po mom mišljenju, bar mesec dana upoznavati sa njihovim dužnostima i ne davati im nikakva zaduženja. Tek posle tako svestranih i solidnih priprema bilo bi moguće na svečan način ih zadužiti jedinicom. Tim povodom bi trebalo i u domovima prirediti svečanost, drugarske večeri i slično, gde bi obavezno prisustvovali komandanti jedinica i gde bi se bliže upoznali sa ostalim starešinama dotičnog garnizona.

Mada se redovno u našim jedinicama vrše solidne pripreme za prihvata mladih starešina, i obično je njihov prijem topao i ljudski, imamo i slučajeve da taj prihvata nije uvek onakav kakav mi želimo. Prema mišljenju nekih komandanata pukova kao i nekih mladih starešina, njihov prihvata je, po propisima »vojnički«. Obično ih primi i porazgovara sa njima komandant, zatim se upoznaju sa jedinicom i preda im se dužnost, a što se tiče njihovih ličnih pitanja, brige o njihovom smeštaju, ishrani i ostalim potrebama, često su prepušteni sami sebi, nemaju stalne i potrebne pomoći u radu od pretpostavljenih i starijih drugova. To se negativno odražava na izvestan broj mladih starešina, otežava i usporava proces njihovog prilagođavanja životu jedinica i dužnostima starešina.

Mislim da bi sve ove mere i pitanja o kojima je govoreno u vezi sa obukom i vaspitanjem pitomaca veoma mnogo doprinelo boljoj i kvalitetnijoj pripremi mladih starešina za njihove dužnosti i zadatke u trupi. Sve bi to, naravno, predstavljalo veliku pomoć tim mladim ljudima i olakšalo da se brže uklope u novu sredinu, da se što bolje snađu na svojim dužnostima i da uspešnije izvrše svoje obaveze.

General-major
Velimir RADICEVIĆ

PRVOSTEPENA VOJNOTERITORIJALNA KOMANDA, NJENE OBAVEZE I MOGUĆNOSTI U VASPITANJU I OBUCI

Osnovni je zadatak prvostepene vojnoteritorijalne komande (u daljem tekstu VT-komanda) da na određenoj teritoriji stručno obezbedi sve pripreme predviđene Zakonom o narodnoj odbrani. Ovaj zadatak ostvaruje na osnovu pravila, propisa i uputstava samostalno i preko organa za narodnu odbranu odgovarajućih društveno-političkih zajednica. Nužno je odmah naglasiti da je sprovođenje u život obaveza VT-komandi složen i delikatan posao jer se radi o pripremama za odbranu, a i osetljiv, pošto zadire u lična prava pojedinaca-vojnih obveznika. Ovo zahteva od VT-komandi pažljiv i stručan rad i, što je posebno važno, izvršavanje zadataka mora biti bez zastoja i zakašnjenja. U njihovom radu ne mogu se tolerisati površnost i prekoračenje rokova. Svakome je jasno da bi propust prilikom upućivanja regruta ili obveznika na vežbu izazvao lančane poremećaje i u radu i planiranju svih jedinica koje očekuju svoje kontingente ljudstva.

Na ovakvom shvatanju zadataka sprovedena je unutrašnja organizacija VT-komandi, određena radna mesta i njihova brojna jačina. Uzgred rečeno, i kadrovska popuna se prilagođava ovakvom shvatanju uloge i mesta VT-komandi u okviru organizacije jedinice i ustanova JNA u miru.

Međutim, sve je to pravilno i na svom mestu dok se razmatra teorijski, ali praksa je nešto drukčija. O čemu se zapravo radi? Ne može se lako izbeći utisak da se, zbog posebne brige viših komandi za obezbeđivanje solidne nastave u trupi, što je sasvim razumljivo, VT-komande ipak stavljaju u drugi plan. To je doprinelo da su u svom radu postale relativno samostalnije od ostalih jedinica i ustanova.

Da bi VT-komande mogle dobro da obave svoje zadatke, od starešinskog sastava se traži da bude dvostruko kvalifikovan. Za izvršavanje mirnodopskih zadataka, starešine treba da poznaju niz zakona, na prvom mestu Zakon o narodnoj odbrani, Zakon o JNA i podzakonske propise (uredbe, pravilnike, uputstva i objašnjenja za njihovu primenu), da budu uvek u toku mnogobrojnih i čestih dopuna i izmena, što kod većine ostalih starešina nije slučaj. Zbog ostalih zadataka u pripremi teritorije za odbranu, moraju biti dobri operativci i poznavaoći stanja i kretanja privrede na svom području. Na njihovim procenama ne zasnivaju se samo odluke o dejstvu teritorijalne vojske, već i organizacija pozadinskog obezbeđenja operativnih jedinica, njihova brza i skladna popuna ljudstvom i materijalnim potrebama, što povoljniji razmeštaj, odmor itd. Pored toga, zbog nužnosti koordinacije rada sa organima sreza ili opštine — gde se dodiruju i prepliću vojne i civilne pripreme — od spremnosti starešina VT-komandi neobično mnogo zavisi pravilnost rešenja i odluka i ovih organa.

Ovako shvaćen osnovni zadatak ukazuje na nužnost da se za VT-komande odabiraju starešine osposobljene za ovakve poslove, ali i da se sa njima mora sprovesti solidna obuka i vaspitanje na temelju dobro postavljenih nastavnih planova i programa.

Ako se kadrovskoj politici ranije nije poklanjala potrebna pažnja, sada se može konstatovati da se ovo pitanje sve pravilnije rešava. Međutim, *planska obuka* starešina VT-komandi još nije obezbeđena. Da ne bi došlo do nesporazuma, nije reč o tome da nastave nema, naprotiv, ona samo nije imala organizovan tok, što znači da nije postojao poseban plan obuke i podesniji metod sprovođenja. Premda ovaj problem, na uobičajenim nastavnim savetovanjima i analizama nije dolazio do izražaja, sada se sam nameće, prvenstveno zbog potreba boljeg rada VT-komandi. Opravdan i nužan zahtev za intenzivnijom obukom tako je neočekivano izbacio nastavni problem na svetlo dana kod VT-komandi, da zahteva brže rešavanje.

Ovaj napis treba da doprinese sagledavanju nekih problema i da ukaže na iznalaženje mogućih rešenja.

NASTAVNE OBAVEZE VT-KOMANDE

Za razliku od trupnih komandi, ustanova i jedinica, nastava i nastavne obaveze VT-komandi imaju posebne zahteve i specifične karakteristike.

Prvo, sve trupne komande i jedinice, rodovi i službe imaju svoj plan i program sastavljen na osnovu potreba, utvrđene namene i proverene prakse. VT-komande nemaju poseban plan i program već ga same iznalaze i stvaraju, bez detaljnijih sugestija od viših komandi, kako bi obezbedile nastavu starešinskog sastava i ispunile vreme predviđeno za vaspitanje i obuku.¹

Drugo, slično ostalim jedinicama koje imaju nastavni karakter, i VT-komande imaju, iako dosta usitnjene, jedinice koje sprovode normalnu ili skraćenu nastavu sa vojnicima.

Treće, imaju nastavne obaveze predviđene Zakonom o narodnoj odbrani na osnovu kojih su odgovorne: za dobro izvođenje predvojničke obuke koja je po strukturi vrlo izdiferencirana, i za sprovođenje obuke i pripreme celokupnog stanovništva za narodnu odbranu.

Četvrto, imaju obaveze predviđene posebnim naređenjima za obuku rezervnog starešinskog sastava.

Već se iz samog nabiranja može uočiti da nastavni zadaci i obaveze nisu ni malo jednostavni, ni po obimu ni po raznovrsnosti, što nameće potrebu da se svaka grupa detaljnije rasvetli.

Obuka starešina VT-komande. Za razliku od jedinica rodova, službi i ustanova gde je sastav starešina po pripadnosti osnovnom rodu ili službi homogen (u proseku gotovo 80—90%), kod VT-komandi nije takav slučaj. Pored pešadijskih starešina koje su nešto mnogobrojnije,

¹ Čak ni Osnove novog plana i programa za obuku starešina, koje donekle ublažuju ovo stanje, ne rešavaju problem do kraja.

ima ih i iz ostalih rodova (inženjerije, veze i sl.) i gotovo svih službi. Iako brojno stanje ovih komandi nije malo, unutrašnja struktura je, zbog iznetih okolnosti, suviše atomizirana i raznovrsna. Čak ni pešadijske starešine ne predstavljaju homogenu celinu zbog svojih radnih funkcija (operativno-nastavne, mobilizacijske, regrutne, pozadinske i sl.). U svakodnevnoj praksi se slabo dodiruju, premda se konačni rezultati njihovog rada, u krajnjem, svode na izvršenje osnovnog zadatka VT-komandi. Tok radnji do izvršenja zadatka je izrazito nezavisan i regulisan posebnim propisima.

Zbog ovakve organizacione strukture i obilja raznorodnih zadataka, za čije je solidno izvršavanje nužna posebna stručna sposobnost, postoje dve »suprotnosti« u organizovanju nastave sa starešinama VT-komandi. S jedne strane, neobično jako izražena sklonost starešina da se stručno obuče iz svoga delokruga rada, jer im to nameće svakodnevna praksa, i zahtev da bolje i brže obavljaju dužnost. Ovo je u skladu sa osnovnim namenama VT-komande i, na prvi pogled, izgleda sasvim prirodno. Do ovog zapažanja se došlo u jednoj VT-komandi, gde je ova pojava skrenula na sebe pažnju. Konkretnije: tokom godine zainteresovanost starešina za nastavu bila je za svaku pohvalu samo kada je proučavana materija direktno povezana sa izvršenjem funkcionalnih zadataka, bez obzira na to da li su se odnosili na mirnodopsku ili ratnu problematiku. U ovakvim slučajevima svi uslovi za potpun uspeh nastave bili su zadovoljeni: pažnja, unošenje u nastavu, aktivno učešće, pa i prethodna priprema.

S druge strane, tu je i potreba za objedinjenom obukom cele komande da bi se osposobila za izvršenje zadatka jednovremenim »napadom« sa raznih strana (sa pozicija svih funkcija) i sa nužnom sinhronizacijom po mestu i vremenu. Za ovakve poduhvate svakako je neophodna prethodna teorijska priprema iz raznih oblasti sa celim sastavom. Poslužiću se ovim primerom. Prošle godine je nastavnim planom u jednoj VT-komandi bilo predviđeno uvežbavanje u radu na mobilizaciji u posebnim uslovima — pod pretpostavkom da su na samom početku dejstava na njenoj teritoriji upotrebljena nuklearno-raketna sredstva. Bez obzira na postignute rezultate, nedvosmisleno je zaključeno da je neophodna prethodna priprema svih starešina o nekim bitnim i zajedničkim problemima, jer svi izvršavaju zadatak pod istim uslovima.

Ove dve »suprotnosti« (koje u osnovi to i nisu) u praksi se, bar do sada, nisu mogle uskladiti, što prouzrokuje krupne posledice kao što su: nepravilan odnos starešina prema nastavi, neracionalan utrošak vremena u nastavi koja se prati sa umanjenim interesovanjem itd.

VT-komanda je, iako ne slučajno, na svoju ruku, postavila na dnevni red pomenutu nastavnu temu, jer nije obavezna da uigra komandu za izvršenje baš takvog zadatka. U tome je osnovni problem. Za VT-komande ne postoji posebno razrađen tematski program za nastavu. Dosadašnja praksa zahtevala je sprovođenje nastave po planovima koji su prilagođeni za više, ali ne i za VT-komande. Zbog vremena predviđenog za nastavu, realizacija ovih planova ne dozvoljava da se izabere *namensko* nastavno gradivo koje posebno pobuđuje pažnju starešina. Intenziviranje nastave određivanjem posebnog vremena, što se takođe

pokušalo, nije se moglo realizovati, jer je to išlo na račun vremena predviđenog za izvršenje funkcionalnih dužnosti. Organizacija rada i poslova u VT-komandi su takvi da se preko određenih granica ne može smanjivati vreme predviđeno za radne operacije (o ovome će kasnije biti reči nešto detaljnije).

Očito je da VT-komanda nailazi na niz teškoća u sprovođenju nastave, među kojima se ističu ove:

ukoliko želi da sprovede namensku nastavu, nema za to određene ruke zbog obaveza na savlađivanju planova i programa koji joj ne odgovaraju,

pri sprovođenju nastave, pod ovakvim uslovima, ne može se nikakvim pedagoškim principima obezbediti neophodna zainteresovanost starešina,

ovakav odnos prema nastavi daje slabije rezultate, što u osnovi znači neracionalno trošenje vremena,

uključivanje »stručnih« tema vodi povećanju vremena za nastavu na račun radnog vremena, što je teško izvodljivo i daje polovične rezultate,

ne može se obezbediti kvalitet planiranja zbog ograničenih mogućnosti organa kojima je to funkcija, i načina sprovođenja obuke na garnizonskom principu (VT-komanda ima raznovrsne organe sa ograničenim brojem ljudi). Veliku teškoću predstavlja prisustvovanje svih starešina zajedničkoj obuci komande zbog različitih planova po rodovima i službama. I tu je jedini izlaz bio u određivanju posebnog vremena za nastavu na račun radnog, što je štetilo blagovremenom i solidnom izvršavanju radnih obaveza.

Nepostojanje posebnog kriterijuma za obuku starešina u VT-komandama dovodi do lančane reakcije, prvenstveno sa negativnim posledicama. Međutim, nastavna aktivnost starešinskog sastava ovih komandi je neophodna. Uostalom, ni do sada ona nije bila pod znakom pitanja, sem što nije privukla na sebe potrebnu pažnju. Možda smo se zadovoljili formalizmom — nastava se održavala — i sa te spoljne strane nije skretala na sebe pažnju, jer su problemi skriveni u raznim posrednim manifestacijama.

Vaspitanje i obuka vojnika se sprovode na isti način kao i u jedinicama čija je to i osnovna namena. Ovo je krupan i složen zadatak VT-komande, pogotovu kada se ima u vidu brojnost i usitnjenost jedinica, i obaveze u pružanju pomoći, nadzoru, ocenjivanju i drugim poslovima vezanim za nastavu.

Za razliku od komandi kojima je nastava sa vojnicima osnovni zadatak, VT-komanda ga mora izvršavati pored svojih osnovnih obaveza koje su se prvenstveno imale u vidu pri uobličavanju njene organizacione fizionomije.

Predvojnička obuka. Zakonom o narodnoj odbrani ova obuka predviđena je za svu omladinu određenog uzrasta muškog pola, kao i žensku i mušku omladinu u srednjim, višim i visokim školama. Izvođenje nastave spada u nadležnost organa za narodnu odbranu, odnosno za prosvetu opštinskih Skupština i organa upravljanja u školama. Ali i

VT-komande imaju svoj deo obaveza. One moraju da učestvuju u organizovanju i prethodnoj pripremi starešinskog sastava odabranog za rukovođenje logorovanjem omladinaca; da utvrde i otklone sve eventualne propuste pre početka nastave, jer svaka intervencija u toku nastave ne može doneti željene rezultate, s obzirom na to da je nastava kratkotrajna (oko 15 dana); da obezbede uvid u tok nastave i da po završenoj obuci izuče postignute rezultate.

Slične obaveze postoje i u pogledu izvođenja nastave sa školskom omladinom.

Možda na prvi pogled i ne izgleda da su ove obaveze tako obimne. Zato je potrebno da ih sagledamo po obimu. Broj nastavnih grupa po programima izgleda približno ovako:

seminari sa starešinskim kadrom za dva programa u tri do osam punktova,

logorovanje radničko-seljačke omladine po dva nastavna programa u osam do petnaest opština,

obuka omladine u srednjim školama — po dva programa za omladince i po dva za omladinke u 10—30 škola (zavisno od teritorije), sa prosekom od tri odeljenja svakog razreda.

Za obuku omladine na višim i visokim školama zadaci se između VT-komandi teško mogu uporediti zbog neravnomernog razmeštaja ovih škola, te ćemo zato ovaj elemenat ispustiti iz analize. Inače, obaveze VT-komandi su slične kao i kod srednješkolske omladine.

Izvršiti ove zadatke nije jednostavno kada se ima u vidu samo broj nastavnih grupa (od 92—245 nastavnih grupa — uzмимо, kao prosek, aritmetičku sredinu — 169 grupa). Tek kad se ovako sagleda predvojnička obuka — mogu se uočiti velike obaveze VT-komandi, da ne ulazimo u to kakvu materijalnu štetu može da nanese neuspeh ove nastave, jer su prosečni troškovi nastave za jednog omladinca oko 30.000 (starih) dinara.

Vanarmijsko vaspitanje. Osposobljavanje celokupnog stanovništva da bude spremno i obučeno za odbranu ne može se isključiti iz obaveza VT-komande, iako o ovom pitanju još ima nejasnoća i različitih gledišta. Ova delatnost je veoma raznovrsna i bez šablona po metodu izvođenja (od kurseva, seminara, kratkotrajnih akcija, manifestacija do predavanja), kao i po nosiocima ovog zadatka — od VT-komandi, organa narodne odbrane svih stepena, izdavačke delatnosti, radija, televizije do raznovrsnih društveno-političkih organizacija — od SSRNJ do izviđača, planinara, Crvenog krsta itd. U ovoj složenoj praksi sa izobiljem formi, nikad se ne zaobilaze VT-komande — one same to i ne dopuštaju. Čim uoče da slabi aktivnost, one iniciraju i pokreću odgovorne faktore, jer su najneposrednije zainteresovane da osposobe »svoje« stanovništvo, pošto se u slučaju potrebe na njega oslanjaju u odbrani teritorije.

Ove obaveze VT-komandi su teško merljive. Po ovim zadacima još nema ni usvojenog opšteg programa, tako da su aktivnosti neravnomerne čak i na teritoriji VT-komande u pojedinačnim društveno-političkim zajednicama, što prvenstveno zavisi od budžetskih sredstava koja

su baza za planiranje ove aktivnosti. U osnovi, obaveze VT-komande su u tome da što više podstiču i razvijaju ovu aktivnost, saraduju u izradi planova, prate tok i rezultate rada i vrlo često obezbeđuju izvođače nastave koji su najčešće iz organa VT-komandi. Do sada je bila, čak i preterano izražena, pojava da većinu predavanja održavaju vojna lica. Do koje mere je ovo pravilno, to je pitanje za sebe.

Kao što se vidi, ovi zadaci se teško mogu utvrditi po obimu i nadležnosti, praksa ih je nametnula, s njima se mora računati, a uz to nisu periodični već su stalno prisutni u radu VT-komandi.

Obuka rezervnih starešina. Od izlaska plana i programa za obuku rezervnih starešina, uloga i zadaci VT-komande su u stalnom porastu. Od načelne preporuke komandama jedinica da pružaju pomoć nastavi rezervnih starešina, naređenja o ocenjivanju starešina i priznavanja obuke za izdržanu vojnu vežbu, ovaj zadatak je gotovo u celosti prešao na VT-komande. To je i najprirodnije, jer je bilo nužno odrediti nosioca obaveze i odgovornosti za stanje ove buke. Ipak, još ima nedorečenih i neobjašnjениh problema. Statutarno, pravi nosioci obuke su predsedništva Saveza boraca preko komisija udruženja rezervnih starešina. Praksa je ovu postavku prevazišla. VT-komande su u svojoj aktivnosti, koja je neobično važna i zaslužuje temeljitije proučavanje i mnogo veću pažnju, najneposrednije i neprekidno angažovane. Kao najvažnije obaveze pojavljuju se: saradnja sa komisijama u izradi planova, organizovanje i neposredno učešće u sprovođenju zborova, neposredno učešće u nastavi u ulozi izvođača ili u obezbeđivanju nastavnika, pomoć u izboru i održavanju seminara sa aktivom predavača rezervnih starešina, učešće u komisijama za ocenjivanje, sagledavanje stanja nastave tokom godine itd.

Iz nabrojanja zadataka može se zaključiti da je angažovanje VT-komande u obuci rezervnog kadra slično onom kod predvojničke buke. Iako to nije nigde zvanično predviđeno, s obzirom na njen značaj, odgovornost VT-komandi za njen tok i kvalitet se podrazumeva. Nastavna aktivnost traje tokom cele godine.

Da li je VT-komanda nastavna? Izneti podaci o angažovanosti VT-komande u sprovođenju raznovrsne nastave govore o njenom velikom angažovanju i odgovornosti na ovom poslu. Možda nije potpuno adekvatno upoređenje, ali se nameće zaključak da se obim i neprekidnost nastavnih obaveza mogu izjednačiti sa trupnim komandama, i to po raznovrsnosti tematike, a posebno po broju nastavnih grupa, jer broj neposrednih veza ide u prilog definisanju da je VT-komanda nastavna. Međutim, teško je odlučiti se za ovo, jer je jasno istaknuto šta je osnovni zadatak VT-komande, dok je nastava samo skroman deo poslova koji iz njega proizilazi.

Problem na prvi pogled izgleda apstraktan, ali kada mu se da pravi odgovor, zahtevaće i određene mere koje se same nameću. Reč je o sagledavanju kapaciteta i strukture organa koji bi mogli da uspešno obavljaju ove zadatke, o izmeni stava u kadrovskoj politici u popuni određenih nastavnih organa, čiji se fizički i stručni kvaliteti ne bi smeli razlikovati od trupnih starešina (a ako se učini razlika, onda samo u prilog ovih

koji su u VT-komandama), jer osobenost obaveza podrazumeva i potrebu za većim iskustvom i samostalnošću. Posebno je ovaj zahtev važan za izvođače nastave i starešine koji rade u komisijama za ocenjivanje rezervnih starešina.

Opšte je poznato da se, pored ličnog unošenja svakog pojedinca u nastavu, na kvalitet obuke odražavaju stručna sprema i lična sposobnost izvođača nastave. Aktiviranje učesnika u nastavi ne može obezbediti svaki starešina, bez obzira na njegove kvalitete i uspešan rad na funkcionalnoj dužnosti. Ako ovaj momenat povežemo sa raznovrсноšću nastavnih planova u VT-komandama, može se uočiti kakve su teškoće u izboru dobrih nastavnika i starešina koji se bave problemima nastave.

U dosadašnjoj praksi osnovni problem i teškoće u nastavnoj aktivnosti VT-komande predstavlja nastava starešina u samoj komandi. Pored iznetih teškoća, nedostataka plana i programa, raznovrсноsti starešinskog kadra, ima i drugih smetnji koje se pri razmatranju nastavnih problema retko uzimaju u obzir.

Zbog sadašnjeg stava da VT-komande nisu nastavne, došlo je do pojave suprotnosti u tretmanu nastavnog i radnog vremena starešinskog sastava (ne isključujući ostale razloge) i do neadekvatnog odnosa prema sopstvenoj nastavi sa nizom nepovoljnih posledica. Zato ova digresija u napisu ima nameru da ukaže i na ove uzroke. Biće tretirane obaveze i mogućnosti samo na provođenju nastavne delatnosti sa starešinama komande.

Struktura i analiza godišnjeg fonda vremena. Ne ulazeći sada u ocene ostalih značajnih faktora koji su od uticaja za proizvodnost rada starešina u VT-komandama (stepen stručne osposobljenosti starešina, organizacija i stepen intenzivnosti rada, obezbeđenost sredstvima za rad, kao i uslovi u kojima starešine žive i rade itd.), nužno je ustanoviti kojom količinom vremena raspoložemo za izvršenje obaveza i zadataka.

Da vidimo da li postoji usklađenost između vremena na raspolaganju i vremena potrebnog za izvršenje zadataka.

U jednoj VT-komandi, analiza vremena bila je predmet proučavanja tokom cele godine. Razlog ovakvom zahvatu nije bio u teorijskoj obradi ovog problema, već je komanda na to bila primorana svakodnevnim praksom. Neprekidno su se čule žalbe i prigovori da nema vremena i da se postavljeni zadaci ne mogu na vreme obaviti. Teško je bilo ovo unapred osuditi kao neosnovano ili kao pokušaj da se izvršenje zadataka produži bez razloga. Rešavanje ovog problema prevremenim radom ili intenzivnošću može se primeniti, ali do izvesne granice ili samo ako su potrebne periodične. Inače ovakvim »razrešavanjem« stvaraju se posebni problemi sa isto tako vrlo štetnim posledicama.

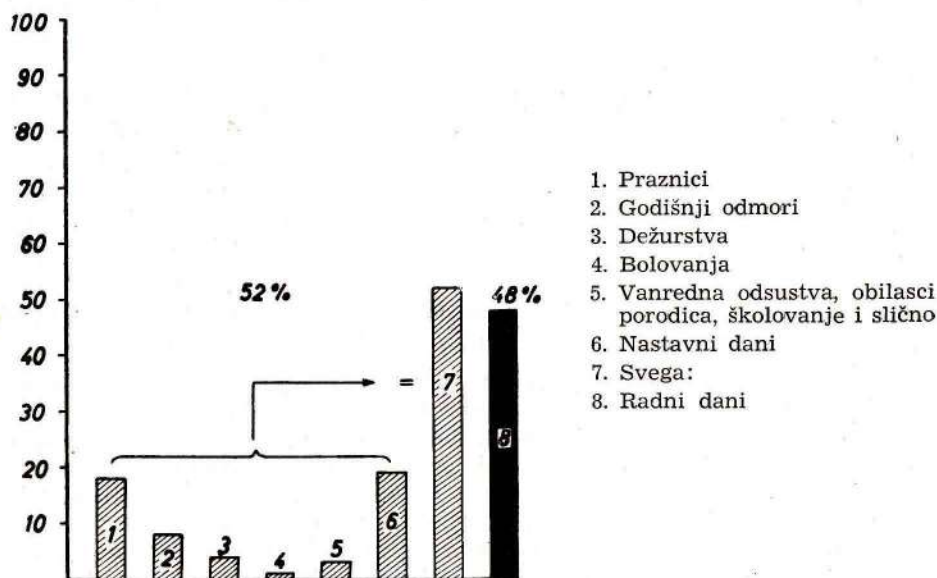
VT-komanda je vreme od jedne godine rastavila na »proste činioc« prema nameni i planiranim zadacima. Vođena je evidencija svakog odsustvovanja po bilo kom osnovu, statistički su obrađene ove pojave i nađeno koliko vremena otpada prosečno na svakog starešinu. Pored

ovoga, izvršen je i obračun i podeljeno vreme po danima tokom godine, prema nameni, u tri grupe: praznički, nastavni (namenjeni za vaspitanje i obuku) i radni dani (namenjeni za obavljanje funkcionalnih poslova). Došlo se do podataka koji se, na prvi pogled nisu očekivali.

a) Pregled raspodele godišnjeg fonda vremena

Red. broj	Raspodela godišnjeg fonda vremena po nameni	Broj dana u godini	Zaokruženo u %
1.	Praznici	63	18
2.	Godišnji odmori	30	8
3.	Dežurstva	15	4
4.	Bolovanja	5	1
5.	Vanredna odsustva, obilasci porodica, školovanje i sl.	10	3
6.	Nastavni dani	68	18
7.	Svega:	191	52
8.	Radni dani	174	48

b) Strukturalni dijagram

Broj dana prikazan od 1 do 5 jasno je opredeljen po nameni. Njihovo reduciranje je gotovo neizvodljivo, pošto im je namena određena zakonom ili drugim propisima. Ipak, i tu su tražene »unutrašnje rezerve« (na primer: kod dežurstva je ukinut pomoćnik, vanredna odsustva se daju po vrlo strogom kriterijumu), ali se njihov broj ne može isključiti i svesti na nulu.

Cifra »nastavnih dana« je isto vrlo imponantna. Doseže do jednog semestra kod visokoškolske nastave, gde se za to vreme pređe i prouči vrlo obimna naučna građa. Normalno je od takve količine vremena i sa takvom namenom očekivati i visoke rezultate u sticanju i usvajanju novih znanja. (Izvođenje ovog zaključka je samo uzgredno, jer nije postavljeno kao svrha članka).

Da ne bi bilo zabune i sumnje u tačnost broja nastavnih dana, potrebno je kratko objašnjenje: 42 dana namenjena su za savlađivanje nastavnog plana i programa predviđenih Direktivom za vaspitanje i obuku, ostalih 26 dana ne čini takvu homogenu celinu, već je »nakupljeno« od časova za moralno-političko vaspitanje, fizičku obuku i raznih dopunskih časova za prorađu materijala kojima se tokom godine dopunjuje nastavni plan. Izbegli smo da dodamo još niz sastanaka na kojima se starešinama saopštavaju razna naređenja i uputstva pretpostavljenih komandi. Ovo bi se moglo uvrstiti i u nastavu, jer je sadržaj tih naređenja najčešće u najneposrednijoj vezi sa nastavnom problematikom. Ali, s obzirom na to da su naredbodavnog karaktera, nisu uračunata kao nastava već kao forma rukovođenja i komandovanja. Uklapanje i ovog vremena u nastavne dane znatno bi izmenilo prikazani odnos. Na žalost, u komandi gde je vreme uzeto kao predmet proučavanja, njegov utrošak na ovu formu rada nije blagovremeno skrenuo na sebe pažnju, i tako je ono ispalo iz mogućnosti kontrole i analize.

Na osnovu podataka o namenskoj raspodeli godišnjeg fonda vremena može se izvesti zaključak da je VT-komanda neka vrsta nastavne komande i da je to jedan od njenih glavnih zadataka. U osnovi njena je prvenstvena funkcija, kao što je već rečeno, da se bavi, sprovodi i izvršava zadatke na planu narodne odbrane. Ali vremena za taj zadatak je srazmerno vrlo malo. Očigledno proizilazi, gledajući samo brojne pokazatelje, da postoji suprotnost između namene i konkretnog angažovanja VT-komandi. Ovakve uopštene konstatacije su vrlo teško odbranljive, pošto postoje i protivrazlozi za ovakvo stanje.

Samo uzgred su pomenuti faktori koji utiču na proizvodnost rada. Jedan od njih, stepen stručne osposobljenosti, postiže se isključivo učenjem, a ne samo praktičnim radom, jer se time stiče rutinerstvo koje je nekad štetnije i od neznanja. Ono razvija neosnovanu samouverenost, bez smisla za rešavanje problema, bez mogućnosti da se shvati i razume zadatak — ukratko praktičizam bez teoretskog znanja je štetan. Nastava je, dakle, mera koja treba da obezbedi potrebnu stručnost, kvalifikovanost da bi se postigli potrebna produktivnost i kvalitet. Daljim proučavanjem, koje bi otkrilo koliko se vremena utroši zbog neumešnosti i neznanja na obradi često i jednostavnijih zadataka, došlo bi se do konstatacije da je potrebno još više i bolje nastave. Trošenje radnog vremena neumesnim radom od kojeg nema koristi, u krajnjoj liniji ne može se smatrati radom, jer stvara teškoće, dovodi do zastoja i zakašnjavanja u izvršenju zadataka. Starešina, dobar poznavalac svoga posla, obavlja ga bez zamora i brzo i, što je najvažnije, ne oseća tegobu, već zadovoljstvo koje, prirodno, ispunjava svakog čoveka posle postignutog uspeha.

Pre nego što damo predlog za rešavanje postojećih suprotnosti, nužno je da se razmotre i ovi momenti.

Iz podataka o fondu vremena za vaspitanje i obuku očigledno je da ga ima dosta u odnosu na vreme za obavljanje osnovnih zadataka. Međutim, rascepanost i razbijenost na časove ili dane tokom godine ne odgovara najosnovnijem pedagoškom zahtevu — da nastava mora biti bez prekida kako se ne bi »ohladio« interes i opao intenzitet u učenju. Zbog prirode poslova ne može se uvek potpuno isključiti izostajanje sa nastave, pa i ova okolnost, uz nepodesan raspored sprovođenja »razbijene« nastave, još više usložava problem.

Bez obzira na to kakav se metod u obuci primenjuje (predavanja, seminari, kontrolni zadaci, grupni metod, ŠRI, metod rada komande itd.) ne može se očekivati usvajanje planirane materije ako se svaki starešina, u slobodnom vremenu, individualnim radom ne priprema za nastavu. Očekivanje, da će se nastavna materija naučiti na samom času, bez prethodnog ličnog rada, nije realno.

Prilikom ukazivanja na individualni rad treba poći od mogućnosti ličnog slobodnog vremena starešina. Svaki naš starešina ima niz društvenih obaveza koje niti može, niti sme, a na kraju kao građanin i neće da zaobiđe, a koje mu fond slobodnog vremena svode na izuzetno skromnu veličinu. Pri ovome ne treba isključiti iz vida i ostale potrebe: vreme za odmor, porodične obaveze, zadovoljenje izvesnih ličnih sklonosti (razne vrste sportova, hobi itd.), društvene kontakte, razna predavanja, prekovremeni rad i slično. Sve navedene obaveze tako rascepkaju i razbijaju »slobodno vreme« da ono što ostane kao stvarno slobodno vreme nije praktično upotrebljivo. Iluzorno je očekivati da se vojna nastava može savladati svakodnevnim radom od po jednog sata u pauzama, recimo, u iščekivanju vremena za odlazak na predavanje ili posle njega. U takvom radu nema koncentracije pažnje, pa prema tome, od takvog učenja nema koristi. Pod takvim okolnostima ne može se baviti ozbiljnije čak ni zabavnom literaturom. Napomenuo sam da je problem slobodnog vremena, od kojeg se često mnogo očekuje, neobično složen i delikatan. Baš zbog toga što mu se pridaje veliki značaj, zaslužuje da se prouči detaljno i posebno. Konfrontiranje pojedinačnih mišljenja, po mome shvatanju, ne može dovesti do realnih zaključaka. Provođenjem jedne ankete na široj osnovi, gde bi se zahvatile razne kategorije starešina, obezbedili bismo dragocen materijal koji bi na naučnoj osnovi omogućio donošenje realnog suda. Koristi od takve akcije bile bi velike, ako ni zbog čega drugog, a ono bar da otpadnu zablude o velikim mogućnostima koje pruža slobodno vreme.

Pri analizi mogućnosti individualne pripreme za nastavu, pored nedostataka ličnog vremena, ne bi trebalo izgubiti iz vida još neke činjenice. Još je priličan broj starešina koje nemaju uslova za rad zbog slabih stambenih uslova, pa nisu u mogućnosti da korisno upotrebe postojeće slobodno vreme.

Sadašnji način obuke nije nov, primenjuje se dugi niz godina, starešine su se na njega navikle, prilagodile mu se na svojevrstan način koji, ipak, nije u skladu sa onim što se od ovog oblika rada očekuje. Najjednostavnije rečeno, postoji shvatanje da nastavni dan ili čas može proći bez nekih smetnji, iako se uvek lično ne unosimo u sva nastavna pitanja koja se obrađuju. Štete su višestruke i nenadoknadive, jer se vreme ne može povratiti, a da i ne govorimo o sticanju loših navika

i shvatanja koji se mogu kasnije iskoreniti samo izuzetnim ličnim i kolektivnim naporima.

Da bi se kod VT-komandi uspešno otklonile suprotnosti u pogledu sprovođenja vaspitanja i obuke, potrebno je menjati sadašnji program i metod rada. Ostati pri sadašnjem stanju, bar kod ovakvih komandi, znači zadovoljiti se manjim rezultatima od realnih mogućnosti.

Prvo, nastavne planove i programe treba osloboditi svega što bi ih činilo predimenzioniranim. Planovi treba da budu uravnoteženi sa sistemom popune. Ako je jedan od osnovnih normativa u rešavanju kadrovskih pitanja da se svaki starešina zadrži u proseku 4—5 godina na jednoj dužnosti, tome može i treba da se na svojevrstan način prilagodi i obuka za tu dužnost. Drugim rečima, usvojiti takav sistem u obuci da već u drugoj polovini rada (u pomenutom periodu od 4 do 5 godina) imamo stručno kvalifikovanog starešinu za dužnost koju obavlja.

Drugo, ako je predviđena, a to je i nužno, određena stabilnost u razmeštaju kadrova, sasvim je opravdano da se ide i na specijalizaciju kroz nastavu, što se može obezbediti jedino njenim programiranjem. Nastojanje da svaki starešina treba da zna gotovo svu vojnu nauku, ne samo što ne vodi uspehu — jer je to u današnjim uslovima složenog armijskog organizma nemoguće — već dovodi do neracionalnog utroška snage. Takvim učenjem se ne stvaraju radne navike koje bi mu omogućile lakše i gotovo automatsko izvršavanje onih stalnih radnih operacija koje čine tehniku rada odgovarajućeg radnog mesta. »To mora biti moderna organizacija rada, u kojoj će svako znati svoju odgovornost, dužnost i obaveze i stalno se osposobljavati da bi što bolje radio.«² Takav stepen može se postići samo stručnom obukom koja bi se tokom godina nadograđivala i u izvesnom smislu proširivala (zavisno od vremena koje starešina provodi u nastavi i njegovog razvoja). Treba se držati oporbanog pravila i iskustva: bolje je uraditi manje ali bolje. Ovim bi se odstranila suvišna opterećenost, dobilo bi se vreme za korisniji rad, bilo bi neuporedivo veće interesovanje starešina za »svoju« obuku, odstranila bi se jedna od najštetnijih manifestacija — lični, intimni odnos pojedinca koji se ogleda u stavu »ovo meni nije potrebno«.

Preorijentacija na ovakvo programiranje nastave, iako na prvi pogled izgleda složena, ne bi predstavljala posebne teškoće, jer koliko god da ima raznih formacijskih dužnosti, ova teškoća ipak nije nepremostiva. Da bi predlog bio potpuno jasan, misli se na potrebu izrade nastavnih programa za odgovarajuće profile starešina, nešto slično programima za polaganje ispita za pojedine činove, s tom razlikom što bi bili razbijeni na vremenske periode od po četiri godine po činovima i dužnostima. Ovakvim programom obezbedili bi se: stručno uzdizanje kadrova za obavljanje svih dužnosti, sistematičnost u obuci, sticanje navika i automatizam u radnim operacijama i, što je najvažnije, zainteresovanost starešina. Znači, bili bi zadovoljni i objektivni i subjektivni uslovi za uspešniju nastavu.

Treće, potrebnog vremena za savlađivanje programa, kao što je već istaknuto, ima gotovo napretek. Cifra od preko šezdeset nastavnih dana pruža velike mogućnosti za nastavu. Samo, i tu su potrebne izme-

² Tito: *Jačanje snaga narodne odbrane* — »Vojno delo« 6/65. str. 5.

ne koje bi obezbedile kontinuitet u nastavi. Ako na prvi pogled ovaj zahtev izgleda neprihvatljiv zbog svakodnevnih obaveza jedinice, u konkretnom slučaju VT-komandi, ovakvo mišljenje može se demantovati činjenicom da poslovi teku zamenom, i to bez zastoja (na primer, za vreme korišćenja godišnjih odmora, dužih bolovanja ili drugih razloga odsustvovanja, pripreme za ispit i slično). Prema tome, za nastavu se može obezbediti neprekidno vreme od sedmice do čitavog meseca, bez opasnosti od zastoja u redovnim poslovima. Ukoliko bi se odredilo neprekidno vreme za učenje, recimo trideset dana, dalja organizacija nastave (konkretno određivanje vremena i sastav grupa za starešine) mogla bi se prepustiti samoj jedinici. Pri realizaciji ovakve zamisli treba biti dosledan, jer je svako cepanje vremena, recimo na deset dana ili manje od toga, nepoželjno i ne bi dalo dobre rezultate.

Četvrto, obezbediti u potrebnom obimu kontrolu rada i rezultata nastave. Stečeno znanje i zalaganje može se proveriti različitim metodama koje su našim starešinama uglavnom poznate.

Potpukovnik
Božidar POPOVIĆ

KLASIFIKACIJA SAVREMENIH RATOVA I OSNOVNI STRATEGIJSKI POGLEDI NA NJIHOVO VOĐENJE

U modernoj ratnoj veštini klasifikacija ratova je postala nužna pretpostavka za ocenu rata i preduzimanje odgovarajućih priprema za rat.¹ Pojava više vrsta ratova u jednom istorijskom periodu rezultat je razgranavanja društvenih uslova u kojima se vode i razvoja ratnih sredstava i snaga za njihovo vođenje. U tom pogledu nuklearna era je, svakako, najkomplikovanija. Očigledno je da se u njoj može voditi više raznih vrsta ratova (neki su se već dosad vodili ili se sad vode), a definisanje pojedinih vrsta nije nimalo jednostavno, jer su novi društveno-ekonomski uslovi i pojava nuklearnog oružja uneli nove, veoma komplikovane elemente. Osim toga, i subjektivni faktori imaju veliku ulogu prilikom klasifikacije — politika odgovarajućih vlada, politički i strategijski položaj zemlje i dr. Zato možemo reći da danas, barem u nijansama, imamo toliko klasifikacija koliko i različitih politika i vojno-političkih pozicija pojedinih zemalja.

Danas nepovratno pripada prošlosti shvatanje da je nuklearna era definitivno postavila na scenu samo jednu jedinu vrstu rata — opšti nuklearni rat i tako i sam pojam klasifikacije ratova izbrisala iz vojne teorije.

Kao što je poznato, reč je o posleratnoj nuklearnoj strategiji SAD i NATO-a, strategiji »masovne odmazde«, prema kojoj je bilo predviđeno da se na svaku vrstu ratnog sukoba, pa čak i na manje konflikte, odgovori masovnim i neograničenim nuklearnim udarima. Obično se, i s pravom, smatra da se kraj te strategijske koncepcije poklapa s pojavom SSSR kao moćnog nuklearnog suparnika, i u vezi s tim s nastankom relativne nuklearne ravnoteže između dve glavne nuklearne sile.

Međutim, ovaj značajni faktor koji je obesnažio strategiju »masovne odmazde« očitno nije bio i jedini. Jer, kako onda objasniti činjenicu da SAD ni u jednom slučaju u periodu svog nuklearnog monopola nisu upotrebile nuklearno oružje, iako su baš u tom periodu izgubile mnoge važne pozicije u svetu. Nisu ga upotrebile ni u Koreji, gde se u tom periodu vodio najveći lokalni rat. Prema tome, nema sumnje da je koncepcija »masovne odmazde« bila sama po sebi nerealna, da je suštinski bila u sukobu sa društvenim uslovima, međunarodnim odnosima i društvenim procesima i kretanjima koji su se pokazali moćniji od gole snage najmoćnijeg oružja. To je, svakako, istorijska pouka koja ponovo afir-

¹ Reč je o vojnoj klasifikaciji koja u kriterijumu polazi od principa podele ratova prema nekoj njihovoj bitnoj vojnoj karakteristici (ili, čak, i više njih odjednom). Takvu klasifikaciju ne treba mešati sa društveno-ekonomskom i političkom podelom ratova po njihovom društvenom karakteru (pravedni i nepravedni ratovi i sl.). Razume se da vrste ratova koje proizilaze iz takve klasifikacije nisu i ne mogu biti oslobođene društveno-političkih determinanti, ali to ne dovodi u pitanje sam princip vojne klasifikacije.

miše primarnost i objektivnu nužnost društvenih kretanja, u čijem okviru deluje i vojna sila (a nikako van tih okvira ili mimo njih) i koja sama — ako je adekvatno shvaćena — postaje sastavni elemenat društvenih, pokretačkih snaga.

Evolucija američkih pogleda na vrste ratova i strategijske koncepcije datira od dolaska na vlast Kenedijeve administracije i plod je prethodnih razmatranja sociologa, političara i vojnika.

U ovom napisu je nemoguće izneti svu veoma interesantnu argumentaciju ovih razmatranja, već ćemo se ograničiti samo na važnije argumente, koji osvetljavaju razloge za novu klasifikaciju ratova savremene epohe i za prihvatanje nove strategije takozvanog »elastičnog odgovora«. Pri tome je najbolje izneti vernu interpretaciju nekih američkih autora, koja, uostalom, sama za sebe dovoljno govori o čemu je reč.²

Glavni njihovi stavovi su sledeći:

1. Jednostrano bežanje u tehnologiju, u proizvodnju sve strašnijih oružja, a da nikome nije potpuno jasan učinak tih oružja, jer sem eksplozija zastarelih atomskih bombi nad Japanom nijedna druga nije ispaljena u ratu što bi poslužilo za crpljenje pouka i iskustava, — takvo jednostrano bežanje u tehnologiju dovelo je do sve većeg oklevanja u pogledu upotrebe nuklearnih sredstava. Nuklearni rat je postao suviše riskantan i neisplativ — došlo je do takozvanog »nuklearnog pata«. Usled toga pojavila se i teza da »nema alternative miru« (Ajzenhauer), koja — kako je ocenjeno u ovim analizama — obeshrabruje a protivnika oslobađa rizika. Sva tri gesla: »masovna nuklearna odmazda«, »nuklearni pat« i »nema alternative miru« potpuno parališu politiku SAD.

2. Američko posedovanje nuklearne bombe nije sprečilo SSSR da — kako se tvrdi — proširi svoju sferu uticaja i razvije sopstvenu nuklearnu moć. Zahvaljujući svojim elastičnim oružanim snagama, SSSR je mogao da dovodi SAD u krize iz kojih je vodio samo jedan i to neprihvatljiv izlaz — u nuklearni rat.

U krizu je dospelo i američko savezništvo, jer je u NATO-u većina partnera koji su SAD najviše bili potrebni kao baze (eto jednog autentičnog priznanja) — smatrala da je izbijanje rata siguran put u katastrofu.

Najzad, posle drugog svetskog rata milioni su ostvarili slobodu i nezavisnost na čudan način (baš tako se kaže!) — ne sopstvenim naporima već slabošću upravljača. Gotovo bez metka je nestalo stogodišnjeg kolonijalnog carstva. Sada su nezavisne snage pacifističke, one ne shvataju moderne odnose snaga i gaje čudne nazore da se snagom proklamacija, nadmoćnom duhovitošću može sve postići. One ne mogu shvatiti značenje moderne nuklearne tehnologije zbog primitivizma, te im odgovara mirovna ofanziva i zato precenjuju ulogu moralnog faktora.

3. Sve to dokazuje — zaključuju pomenuti analitičari — da su tehnologija oružja i politika otišli u raskorak. A oni nisu zasebna carstva,

² Vidi: Kisinger, *Sila i diplomatija u nuklearno doba*, Forinj efers br. 3 od 1956. godine.

Kisinger, *Sila i diplomatija*, Armor, juli-avgust 1957. god.

Maksvel Tejlor, *Armija u atomsko doba*, (1956. god.).

već obratno — krajnji pritisak u politici sadrži mogućnost upotrebe sile. Politika ne sme biti paralisana sopstvenom tehnologijom, ona ne sme postati odbrambena, već mora imati pozitivan cilj (mogli bismo dodati ofanzivni, imperijalistički), sa kojim vojna sila mora biti usklađena. Zato je najbitniji zadatak uskladiti političke ciljeve i tehnologiju. To je najvažniji problem, jer ako silu ne možemo upotrebiti, ona je beznačajna — tada postaju sterilni i sila i politika. Zbog toga treba shvatiti da savremeni odnosi u svetu nisu samo rat i mir, da agresija nije uvek jasna i da nije dovoljno imati samo nuklearno oružje. Uostalom, vrednost jednog oružja meri se po tome da li je u stanju da izvrši strateški zadatak.

Nema sumnje da su ove interpretacije veoma otvorena i jasna ocena (a i osuda) jednog perioda američke vojne politike, iako i sama ocena pati od doktrinerske jednostranosti i od nerazumevanja stvarnih društvenih kretanja.

No, za nas je ovde važno da vidimo do čega je ona dovela u klasiifikaciji rata i stratejskim koncepcijama.

Kao što je poznato, u SAD su iznijansirane četiri vrste rata: »hladni rat«, lokalni rat, ograničeni rat i opšti nuklearni rat.

»Hladni rat« je stanje između mira i rata i predstavlja kombinaciju ekonomskog, političkog i vojnog pritiska, uključujući i otvorene vojne demonstracije. Za ostvarenje političkih ciljeva u »hladnom ratu« dozvoljena su sva sredstva i metodi, izuzev otvorene oružane borbe.

Lokalni rat je geografski ograničen. Sračunat je, pre svega, kao sredstvo intervencije protiv nacionalnooslobodilačkih i socijalnih pokreta. On se, po pravilu, vodi u udaljenim područjima sveta, tj. bivšim kolonijalnim posjedima, uz upotrebu konvencionalnog oružja.

Najveći značaj se pridaje ograničenom ratu i za njega se kaže da je najplodnije polje nuklearne strategije. Osnovna ideja polazi od toga da nuklearni rat ne obuzdava samo agresiju, već i otpor protiv agresije, a jedno i drugo samo u slučaju ako se tiče opšteg nuklearnog rata. Zato se smatra da strana koja pribegne blažem obliku rata od opšteg nuklearnog rata može biti u stanju da iskoristi nuklearni rat u svoju korist.

Ova vrsta rata je — kako se tvrdi — ograničena geografskim područjima, upotrebom vrste oružja (izuzima se upotreba stratejskog nuklearnog oružja) i ciljevima koji se žele postići. Međutim, sami tvorcii ove teorije uviđaju da su prva dva kriterijuma — geografski i tehnološki — veoma neodređena. Tako, na primer, uviđa se da nije moguće postaviti jasnu granicu između nuklearnog i konvencionalnog oružja, usled razvoja nuklearnog oružja sve manje kilotonaže, a pogotovo između stratejskog i taktičkog nuklearnog oružja. Osim toga, postojanje nuklearnog oružja na obema stranama pretili da se svaki ograničeni sukob lančanom reakcijom pretvori u opšti nuklearni rat. Zbog toga se smatra da se ograničeni rat ne može tačno definisati vojnim pojmom, vojnim karakteristikama, već samo političkim odlukama, tj. takvim političkim ciljevima koji ne ugrožavaju opstanak protivničke strane, pogotovo glavnog suparnika koji raspolaže nuklearnim sredstvima. Prema tome, ograničeni rat je onaj rat koji se vodi za takve političke ciljeve, koji će biti u skladu sa veličinom upotrebljene vojne sile.

Pred strategiju se, znači, želi postaviti sledeći ključni problem: staviti protivničku stranu pred probleme koji nisu vredni opšteg nuklearnog rata, ali takve da ih ne može rešavati odgovarajućom strategijom. To je gradirana upotreba rata, ali takva da u skali raznih vrsta ratova nijedna ne predstavlja alternativu i zamenu za masovnu nuklearnu odmazdu, već je uvek samo njen nerazdvojni, dopunski deo. Drugim rečima, nuklearna odmazda u svakoj vrsti rata prisustvuje i deluje kao pretnja i mogućnost upotrebe bilo kao sankcija protiv proširenja rata, bilo kao krajnje sredstvo za izbegavanje najtežeg poraza. To je poznata kategorija »nuklearnog deterenta«.

Prema tome, premise ove strategije mogu se svesti na tri osnovna zaključka: 1. Opšti nuklearni rat treba izbeći, izuzev kao krajnje rešenje; 2. Nijedna sila neće prihvatiti kapitulaciju a da ne upotrebi nuklearno oružje, ali nijedna neće ni rizikovati uništenje, sem kad je u pitanju opstanak; 3. Američka diplomatija i konkretna praksa treba da uvere celi svet da SAD u svakom slučaju ne postavljaju pitanje opstanka drugih zemalja, ali da otvoreno teže postizanju takozvanih posrednih ciljeva, odnosno oružanom suprotstavljanju drugima koji im osporavaju da ostvare takve ciljeve.

Za afirmaciju ove strategije potrebna su, po američkoj interpretaciji, barem dva uslova. Prvo, potrebno je imati oružane snage, koje će odgovarati za sve vrste sukoba i koje će po snazi i elastičnosti impresionirati celi svet, a da ipak ne stvaraju jednostran utisak zveckanja nuklearnim oružjem. I, drugi uslov, potrebno je preći u političku ofanzivu, naročito u neangažovanim područjima i pridobiti poštovanje milom ili silom, iako to može biti — kako kažu — veoma nepopularno.

U proteklom vremenu mi smo bili svedoci kako su se ove intencije vojne politike SAD sprovodile u praksi. Ovo što danas vidimo, dakle, nije nimalo slučajno došlo.

U strukturi oružanih snaga SAD pojavile su se takozvane snage opšte namene i specijalne snage (snage za specijalno, gerilsko i antigerilsko ratovanje). Svi bitni elementi snaga opšte namene KoV, RV, RM i taktičko nuklearno oružje za poslednje četiri godine znatno su povećani, modernizovani i reorganizovani, a pokretljivost im je posebno naglašena. To se odnosi na aktivne i na rezervne snage. Broj taktičkih nuklearnih projektila povećan je za 66%, dok se istovremeno povećava vatrena moć i kvalitet i konvencionalnog oružja. Povećan je i broj grupa za specijalno ratovanje od tri na sedam.

Pomenuti politički kurs se najoštrije manifestovao u protekloj godini, naročito u Vijetnamu i Santo Domingu, a i na drugim stranama, i već je dobio etiketu Džonsonove doktrine. Posledica takvog kursa je opasno zaoštavanje i pogoršavanje međunarodne situacije, a nanosi ozbiljne političke štete i SAD, njihovom političkom ugledu u svetu. Istina, u sprovođenju ove vojne politike, SAD su išle na ruku i neke međunarodne okolnosti — neki događaji u svetu nesvrstanih (Cejlon, Alžir, Indonezija, neuspeh afro-azijske konferencije) a naročito razbijački stav Kine.

Međutim, već sada se mogu sagledati krupne teškoće na koje ova strategija nailazi. To je pokazao i decembarski sastanak Saveta ministara NATO-a u Parizu. Najznačajnije obeležje tog sastanka je insistiranje

predstavnik SAD na razumevanju i podrški ostalih partnera u oceni Kine kao buduće nuklearne opasnosti, traženje jačeg angažovanja i ostalih članica NATO-a u područjima Dalekog istoka, insistiranje predstavnika Velike Britanije na podrški njihove strategije istočno od Sueca. Ovo premeštanje težišta na vanevropske, a u stvari, i na probleme van NATO-a sasvim je u skladu sa politikom i strategijom »elastičnog odgovora«, ali nije u skladu sa dosadašnjom ingerencijom NATO-a (ovo pitanje je za najveći broj članica dobilo karakter sasvim novog principijelnog, političkog i pravnog pitanja), a takođe nije u skladu sa osnovnim političkim interesima većine zemalja, članica NATO-a. Zbog toga ova američka i britanska inicijativa uglavnom nije prihvaćena.

Interesantno je pratiti neuspeh strategije »elastičnog odgovora« u Vijetnamu koji se ogleda uglavnom u sledećem:

1. Partizanska borba u Južnom Vijetnamu pokazala se veoma otporna na primenu strategije »elastičnog odgovora«. To je primoralo SAD da povećavaju eskalaciju, da dovlače sve veće snage i da gradiraju vojne akcije i sve masovnije angažuju oružane snage. Budući da za sada nema izgleda da će dosadašnje intenzificiranje vojnih akcija dati povoljnije rezultate, otvaraju se nova zloslutna pitanja u kom pravcu će krenuti dalja eskalacija. Ma kakva bila, sigurno je da će čitav svet dovesti u još težu situaciju, ali je sigurno i to da će ta situacija biti veoma neugodna i za SAD.

2. Neuspeh u partizanskoj borbi u Južnom Vijetnamu doveo je do vazdušnih napada, do vazdušne gerile nad Severnim Vijetnamom. No, i u tom poduhvatu je vojnički rezultat izostao. Severni Vijetnam se — zbog morala svog stanovništva i dosta jednostavne infrastrukture zemlje — pokazao izuzetno otporan protivnik, što opet otvara problem za dalju eskalaciju.

3. Osnovna ideja »elastičnog odgovora« — da gradirana vojna akcija treba da dovede do političkog rešenja — sasvim se izjalovila. Protivnici SAD ostali su gluvi na neprihvatljive političke uslove koje je diktirao Vašington. Cela miroljubiva svetska javnost negativno reaguje na politiku SAD, a vojna akcija bez političke akcije i podrške, vodi ka sve većem riziku.

4. Eskalacija je poprimila za SAD jedan krajnje prljav i neugodan vid: masovne represalije nad stanovništvom, uništavanje sredstava za život i bombardovanje stanovništva u Severnom Vijetnamu — što predstavlja žestok udar za moralni i politički prestiž SAD.

5. Broj ljudskih gubitaka i materijalni troškovi u očima američke javnosti dobijaju alarmantne razmere.

Nema sumnje da i vijetnamski narod trpi preteške gubitke i podnosi natchovečanske žrtve. Ali, miroljubiva svetska akcija protiv agresije SAD i borba vijetnamskog naroda, dobijaju izuzetno veliki značaj: oni treba još jednom da pokažu da su agresije preživeli i da se ne može silom gušiti opravdana borba naroda. Ovog puta radi se i o tome da li će doživeti prvi krupan neuspeh tako pomno pripremljena strategija »elastičnog odgovora«.

Za ograničeni rat vezano je i pitanje — da li postoje mogućnosti za vođenje ograničenog rata u Evropi? Zvanični američki stav dozvo-

ljava mogućnost vođenja ograničenog rata i u Evropi. U početku se, štaviše, živelo u iluziji da će se takva alternativa svideti evropskim saveznicima, jer ih, navodno, oslobađa kataklizmičke perspektive totalnog uništenja. Američka ideja ograničenog rata u Evropi računa sa stepenastim, selektivnim angažovanjem snaga, uz prednost konvencionalne alternative u početku, sa ciljem da se pokuša sprečiti upotreba nuklearnog oružja u početnoj fazi rata. To je ideja o takozvanoj »konvencionalnoj pauzi«. Ukoliko protivnik ne prihvati takvu alternativu ili — u drugom, verovatnijem slučaju — ukoliko se konvencionalna stepenica pokaže inferiorna u odnosu na protivnika, predviđa se upotreba taktičkog nuklearnog oružja po vojnim ciljevima kao elemenat izravnavanja odnosa snaga i kao pretnja koja bi trebalo da dovede do racionalnog rešenja. To je ideja o takozvanom taktičkom »nuklearnom pragu«. U krajnjem slučaju ostaju strategijske nuklearne snage, koje treba da budu primenjene kao završni a ne kao početni udarac što, u stvari, označava prelaz sa ograničenog na opšti nuklearni rat. Ova strategijska koncepcija je bila predmet i zasedanja Saveta ministara NATO-a u Londonu, maja prošle godine. Međutim, pomenuto zasedanje je pokazalo da se autori ideje ograničenog rata ne odriču ni kombinacije preventivnog nuklearnog napada ukupnim nuklearnim potencijalom. Prednost preventivnog napada ilustrovana je na taj način što je navedeno da bi u slučaju takvog napada zemlje NATO-a pretrpele gubitke od 35 miliona stanovnika, a u protivnom — bez preventivnog napada — gubici bi iznosili 200 miliona ljudi.

Kako ostale članice NATO-a gledaju na ovakva predviđanja rata u Evropi?

Velika Britanija je veoma bliska stavu SAD.

SR Nemačka se ne slaže sa primenom »konvencionalne pauze«. Ona je zato da se odmah primeni »nuklearni prag«, i to što je moguće viši. U tom smislu ona predlaže pojačanje »nuklearnog praga« Tretnerovim planom o postavljanju pojasa nuklearnih mina. Iz istih razloga traži lociranje sve većeg broja nuklearnog oružja srednjeg dometa na svojoj teritoriji i sve veće učešće Nemačke u odlučivanju o nuklearnoj strategiji. Sastavni deo ove koncepcije jeste i insistiranje na tome da se što jače kopnene snage isture na položaje bliže istočnoj granici. Prema tome, kako je to protumačio nemački ministar odbrane Fon Hasel — zapadnonemačko učešće u nuklearnom odvratanju i isturena odbrana koja podrazumeva totalnu odbranu istočne granice, jesu okosnice nemačke verzije za vođenje rata u Evropi.

Najinteresantniji je, svakako, stav De Golove Francuske.

Ovaj stav počiva na posedovanju sopstvene strategijsko nuklearne snage, čiji je zadatak — kako se tvrdi — da spreči rat, a, ako do njega dođe, da sa distance dejstvuje na gradove protivnika. Ova snaga mora biti dopunjena snagama sposobnim za odbranu baza i lansirnih oruđa i za produžavanje nuklearne akcije uništavanja oružanih snaga protivnika koji bi stigao do granica zemlje. Kada se izgradnja ovakvih snaga dovrši, milionska armija će biti nepotrebna. Pored toga, predviđaju se i snage za operativnu odbranu teritorije sa zadatkom da nastave borbu u oblastima, koje su predviđene i pripremljene za neprekidnost akcije sve dok se ne izmeni situacija.

Prema tome, Francuzi su protiv ograničenog rata u Evropi, oni ne prahvataju konvencionalnu alternativu, a ni isturenu odbranu — oni su za lociranje snaga u dubini. Oni polaze od toga da nuklearno oružje ne toleriše nikakve značajnije manifestacije ograničavanja, jer čim bi ograničeni ratni postupci postali nedovoljno efikasni neminovno bi doveli do upotrebe svih nuklearnih snaga. Zbog toga — prema njima — nuklearni rat zahteva sasvim novi pristup problemima.

Ali, Francuzi imaju i jedan poseban razlog za neslaganje. Oni ne gaje veliko poverenje u američko angažovanje u Evropi, sem u slučaju kad bi njihovi interesi direktno došli u pitanje. Zbog toga sopstvene nuklearne snage treba da odigraju ulogu faktora koji afirmiše francusku nacionalnu politiku. Oni smatraju da nije najbitnija veličina megatona, već uloga koju ta snaga igra u svetu. Na širem političkom planu optužuju SAD za hegemoniju, a prisustvo Francuske u sadašnjoj internacionalnoj strukturi NATO-a tretiraju kao nacionalnu abdikaciju, koja je neprihvatljiva. Zato predviđaju da napuste NATO i prekinu sa praksom — kako kažu — američke subordinacije. Zbog toga su i protiv multilateralne flote, koja je za njih u prevashodno političkoj oblasti jedno besmisleno tehničko rešenje u kojoj — po njima — ne može biti kolektivna već samo nacionalna politička vlast.

U italijanskim stavovima snažno probija shvatanje revalorizacije konvencionalnog rata, u stvari, shvatanje da jednaku važnost ima i nuklearni i konvencionalni rat i da su obe forme moguće. Zbog toga se predviđaju sledeće vrste ratova: neograničeni nuklearni rat, ograničeni nuklearni rat uz upotrebu taktičkog nuklearnog oružja, rat u potencijalnom nuklearnom ambijentu i konvencionalni rat. Svaki od ovih ratova može biti i opšti i lokalni. Iako je, prema Italijanima, nemoguće predvideti kakvu će fizionomiju rat poprimiti, moraju se pripremiti sve hipoteze, pri čemu je najvažnija ona najopasnija i najteža, a to je — neograničeni nuklearni rat.

Svetski termonuklearni rat ili opšti nuklearni rat — kako ga zovu na Zapadu — imao bi svetski, koalicioni karakter i u njemu bi učestvovala glavne nuklearne sile, a verovatno i većina ostalih zemalja. U takvom ratu bi došla do izražaja upotreba svih ratnih sredstava, uključujući na prvom mestu strategijska nuklearna sredstva.

Međutim, ni stavovi o svetskom nuklearnom ratu nisu identični i u teorijskim raspravama pojavilo se dosta važnih i interesantnih pitanja.

Svi se slažu u tome da je svetski termonuklearni rat postao veoma rizičan i zato malo verovatan. No, kako on predstavlja najveću opasnost, o njemu se najviše misli, najozbiljnije se priprema, a strategijske nuklearne snage predviđene prvenstveno za vođenje ovog rata konsumiraju najveća budžetska sredstva i za nuklearne sile očito predstavljaju glavne, najmoćnije i najelitnije snage. Kao što je poznato, rašireno je uverenje da je ova vrsta rata prihvatljiva samo u slučaju krajnjeg rizika. Uz to se, od strane najkompetentnijih političkih ličnosti, otvoreno govori o tome da takav rat ne može doneti političko rešenje, već samo uništenje.

Međutim, baš oko ove zadnje konstatacije vojna misao ne miruje. Naročito u SAD, ona pokušava da raznim kombinacijama pronađe šansu za rehabilitaciju opšteg nuklearnog rata kao sredstva za produžavanje

politike. Ovde je, u prvom redu, reč o američkim varijacijama strategijskih koncepcija poznatih pod imenom — strategija protiv vojnih ciljeva, strategija protiv gradova, a od februara prošle godine — i strategija ograničene štete.

Od 1960. godine u SAD je bila na snazi strategija protiv vojnih ciljeva, koja je isključivala, sem u krajnjem slučaju, nuklearne udare po gradovima i drugim demografskim aglomeracijama. Njena politička intencija bila je da se sačuva kakva-takva relativno »racionalna« mogućnost za vođenje opšteg nuklearnog rata kao protivteža odricanju takvog rata, što očigledno nekim krugovima u SAD ne ide u račun. Vojnička suština ove koncepcije sastojala se u tome da se prvi nuklearni udar orijentiše na takve vojne ciljeve, kao što su protivničke lansirne rampe strategijskih raketnih projektila i aerodromi strategijske avijacije, kao i na sve druge objekte koji bi mogli biti baze strategijskih ofanzivnih nuklearnih sredstava. Očigledno je da se računalo sa tim da bi prvi nuklearni udar bio efikasan jedino u slučaju ako bi usledio kao preventivni nuklearni napad. Cilj ove strategijske koncepcije bio je da se blagovremeno paralize protivnički strategijski nuklearni potencijal, da se na taj način zaštiti u tolerantnoj meri bezbednost američke teritorije i da se stvore uslovi za dalje uspešno vođenje rata. Pri tome se neprekidno insistiralo na tome da se vojničko opravdanje ove koncepcije bazira na proceni da sovjetske strategijske snage u to vreme nisu bile dovoljno zaštićene, da su bile ranjive i da SSSR još nije raspolagao sa dovoljnim brojem raketnih podmornica, posebno raketno-nuklearnih. Treba napomenuti i to da su vojni krugovi SAD priželjkivali da bi ponuda ovakve strategije mogla biti prihvaćena od protivničke strane kao šansa da se njihove matične teritorije sačuvaju od najtežeg razaranja.

Amerikanci su ovu strategiju nametnuli NATO-u, iako je Francuzi nikad nisu prihvatili, a pojedinačno su se javljale ozbiljne zamerke i sa drugih strana. Zamerke su bile sledeće: nemoguće je odvojiti vojne od nevojnih ciljeva, ni tehnički, a pogotovo zbog logike rata koja nužno vuče ka maksimalnom angažovanju; nemoguće je otkriti i uništiti sve vojne ciljeve, dovoljno je da jedan deo ne bude uništen pa da šteta postane neprihvatljiva; protivničko lansiranje neće biti u jednom talasu — kako onda oceniti koji su silosi (skladišta) raketnih projektila posle prvog lansiranja puni a koji prazni; protivnička strana se otvoreno deklarirala da ne prihvata strategiju protiv vojnih ciljeva; ogromnu opasnost za Evropu predstavljaju i operativno-taktička sredstva lansiranja, i tako dalje.

Postepeno su ove zamerke sve više dobijale na težini. Pojavom knjige maršala Sokolovskog i drugih sovjetskih saopštenja, postalo je potpuno jasno da SSSR u slučaju agresije, najozbiljnije računa sa masovnim, neograničenim nuklearnim udarima strategijske namene, za koje bi jedan od primarnih ciljeva bila američka teritorija. Postalo je jasno da su sovjetske strategijske snage teško ranjive ili praktično neranjive i da je podmornička flota u imponantnoj meri kompletirana raketnim i raketno-nuklearnim podmornicama. U takvoj situaciji dolazi do napuštanja stare koncepcije i do njene zamene novom varijantom — takozvanom strategijom ograničene štete.

Strategija ograničene štete obuhvata izmenu nuklearnih udara: a) samo na vojne ciljeve; b) samo na gradove; c) na oba cilja — jednovremeno ili sa zakašnjenjem; d) izmena može biti selektivna ili u formi opšteg nuklearnog udara.

Dva su osnovna cilja ove strategije — kako ih je formulisao Maknamara: 1. Nanošenje protivniku za njega neprihvatljive štete, putem takozvanog obezbeđenog razaranja, tj. putem uništenja celokupne protivničke društvene strukture. 2. Ograničavanje štete sopstvenom stanovništvu i industriji — ofanzivnim i odbrambenim merama i zaštitom. Primarni značaj ima prvi cilj obezbeđenog razaranja, iako nije sigurno kakav bi bio rezultat takvog razaranja (Maknamara dodaje — izgleda, jedna četvrtina do jedne trećine protivničkog stanovništva i dve trećine industrije). Tek ako je dostignuta sposobnost za ostvarenje ovakvog obezbeđenog razaranja, svako daljnje povećanje strategijskih ofanzivnih snaga mora biti potčinjeno drugom cilju — ograničavanju štete.

Očigledno je da se težište strategije bitno premestilo u pravcu ofanzivnih ciljeva neograničenih razmera, iako Maknamara još uvek pokušava da zacrta neku srednju, kompromisnu liniju. Naime, u SAD postoje pristalice dva ekstremna kursa, s jedne strane su oni koji traže neograničeno jačanje strategijskih ofanzivnih snaga, a sa druge oni koji traže solidniju odbrambenu zaštitu. Maknamara je i protiv jednih i protiv drugih. On tvrdi da je protiv nuklearnih sredstava SSSR-a, koja će on imati u sledećoj dekadi, efikasna zaštita nemoguća, čak kad bi se naneo i preventivni udar. Jer, naponi koji bi se morali uložiti za povećavanje odbrambene sigurnosti bili bi neuporedivo veći od napora koje bi uložio protivnik za razvoj ofanzivnih sredstava. Tada bi opet ostao isti otvoren problem efikasne odbrane, te je takva trka ofanzivnih i defanzivnih sredstava bespredmetna. Zbog toga je jedino rešenje u izboru kombinacije ofanzivnih i defanzivnih snaga. Svako preterano povećanje bilo koje od ovih dveju snaga preko izvesne tačke imalo bi za rezultat sve manju dopunsku efikasnost, tj. sve manje »ekstra preživelih«, nego da su naponi uloženi za jednu uravnoteženu strukturu. Utoliko pre, što Maknamara ne krije da i posle svega ostaje neizvesnost oko toga da li će u ratu tehnički sistemi potvrditi očekivane performanse, da li će operativno rukovođenje biti na planiranoj visini i hoće li protivnik isforsirati neku novu, nepredviđenu vrstu snaga i sredstava.

U skladu sa novom koncepcijom vrši se reorganizacija oružanih snaga SAD. Prvi put se objedinjuju sve snage predviđene za vođenje opšteg nuklearnog rata, a to su: strategijske ofanzivne snage, strategijske defanzivne snage i civilna odbrana. To postaju tri glavne komponente nuklearne strukture.

U strategijske ofanzivne snage spadaju: strategijska bombarderska avijacija, strategijska izviđačka avijacija, interkontinentalne rakete, raketne podmornice, komandni i kontrolni sistemi i odgovarajuće snage podrške.

U strategijske odbrambene snage spadaju: PVO presretači, rakete zemlja-vazduh, protivprojektili za protivraketnu odbranu, snage za protivpodmorničko ratovanje, protivsatelitska odbrana i sistemi za detekciju.

U civilnu odbranu ulaze skloništa, sistem uzbunjivanja i druge mere.

Međutim, i posle svega ostaje niz otvorenih pitanja. Uništenje gradova je i dalje realna opasnost, dok je zaštititi sopstvenu teritoriju (makar i preventivnim udarom) isto tako nemoguće. Jer, ako se ne mogu reducirati protivničke ofanzivne snage, u čemu je onda smisao strategije ograničavanja štete? To je, u najmanju ruku, nejasno. Uverljivo zvuči tvrdnja da postoji tačka preko koje je svako povećanje sredstava besmisleno, ali se povećavanje nastavlja, jer niko ne zna koja je to tačka, itd.

Sovjetski stavovi, u pogledu klasifikacije ratova, jasniji su i jednostavniji. Oni to mogu biti zato što se temelje na drugačijoj politici, na politici miroljubive koegzistencije i neagresije.

Prema sovjetskoj teoriji, osnovna vrsta rata je svetski raketno-nuklearni rat, kome se može pribeći u slučaju direktnog napada na SSSR, na neku socijalističku zemlju ili u slučaju radikalnog ugrožavanja interesa socijalizma. To je odbrambeni rat koji se mora prihvatiti kao jedina alternativa kapitulaciji. Iako odbrambeni, on se od prvog minuta vodi strategijskom ofanzivom, u kojoj, pak, glavnu ulogu imaju strategijske raketno-nuklearne snage: interkontinentalne i orbitalne rakete, rakete srednjeg dometa, strategijska avijacija i raketne podmornice. Cilj strategijskog nuklearnog napada je uništenje protivničkog ratnog potencijala u dubokoj pozadini i oružanih snaga na frontu. Ograničenja se ne predviđaju, izuzev jednog, osnovnog, a to je — da mir treba spasavati svim sredstvima dogod se može spasavati.

Druga vrsta rata je lokalni rat, koji se vodi konvencionalnim sredstvima. Lokalni rat može biti nametnut i nekoj socijalističkoj zemlji, ali takav rat bi najverovatnije bio samo uvod u širi sukob.

Predviđa se i mogućnost da u lokalnom ratu agresor primeni raketno-nuklearna sredstva operativno-taktičke namene, što bi suštinski izmenilo fizionomiju lokalnog rata. Međutim, po sovjetskom shvatanju, takav rat se ne može dugo voditi, jer bi on neminovno izazvao upotrebu i ostalih sredstava i nužno bi se pretvorio u svetski raketno-nuklearni rat. Jasno je da ova varijanta rata nema ništa zajedničko sa američkom verzijom ograničenog rata — svakako i najpre u pogledu političkih ciljeva. Ona je, verovatno, rezultat realnosti u procenama sovjetskog rukovodstva da takav rat može biti nametnut od strane agresora. Međutim, ideja ograničenog rata se ne prihvata, što možemo zaključiti i po tome da se predviđa njegovo prerastanje u svetski raketno-nuklearni rat.

Prema tome, sovjetska klasifikacija ratova i sovjetska strategija se temelje na dva bitna faktora: na politici miroljubive koegzistencije i na impozantnoj vojnoj snazi i čvrstoj odlučnosti u angažovanju svih sredstava u odbrambenom ratu.

Polazeći od naših uslova, naše politike i naše ratne doktrine, mi bismo najširu klasifikaciju ratova takođe mogli izvršiti na svetski termonuklearni rat i lokalni rat. Pri tome bi takvoj klasifikaciji trebalo, mislim, dodati još neka objašnjenja:

1. Svetski nuklearni rat bi za nas predstavljao šire uslove u kojima bi se vodio i naš opštenarodni odbrambeni rat. Opšte karakteristike

svetskog nuklearnog rata izrazile bi se na specifičan način u našim posebnim uslovima. Prema tome, ova vrsta rata nalazi se u našoj klasifikaciji (prvo) zbog toga što realno postoji i (drugo) što bi svetski nuklearni rat uticao na uslove i karakteristike našeg opštenarodnog odbrambenog rata.

2. Lokalni rat je takođe realnost savremenog sveta, pa je samim tim i vrsta naše klasifikacije. Ma koliko da se u Evropi teže može sagledati mogućnost izbijanja i dužeg vođenja lokalnog rata, ona se isto tako ne može ni isključiti, barem kao uvod u širi sukob. Osim toga, mi smo obavezni da jasno formulišemo naš stav prema lokalnim agresivnim ratovima u svetu — koje osuđujemo i protiv kojih se borimo, i prema lokalnim nacionalnolobodilačkim ratovima i oružanim revolucijama — koje opravdavamo i podržavamo.

3. Procenjujući sve realne pretnje koje proizilaze iz savremenih agresivnih težnji, realno je poći od pretpostavki da rat može biti nuklearnog i konvencionalnog tipa, ili samo konvencionalnog tipa barem u određenom periodu početnog perioda rata. Kao što smo videli, ponegde se u svetu pridaje veći značaj konvencionalnom ratu, konvencionalnom periodu nuklearnog rata i konvencionalnim dejstvima u okviru nuklearnog rata — nego ranije. To, razume se, ne obesnažuje vrednost naše osnovne teze — da je nuklearni rat najopasnija, najteža, a samim tim i osnovna vrsta rata.

4. Ratna organizacija zemlje, organizacija oružanih snaga i struktura ratnih priprema moraju imati polivalentan karakter, tj. moraju biti tako svestrani i dovoljno elastični da mogu odgovoriti na svaku vrstu agresije. Pri tome je baza — nuklearna agresija kao osnovna i najteža, jer se mora poći od principa da je za sve lakše vrste agresije lakše naći adekvatna rešenja, ako su pripreme solidno izvršene za najtežu vrstu. To je osnovni princip, koji, međutim, ne sme da zamagli svu složenost zadataka u pripremanju zemlje za svaku vrstu agresije.

5. Sva rešenja za sve vrste agresije sadržana su u našoj jedinstvenoj ratnoj doktrini opštenarodnog odbrambenog rata. Opštenarodni odbrambeni rat ima posebne društveno-političke i vojne karakteristike, posebne uslove i načine dejstva. Međutim, to nije posebna vrsta rata u našoj klasifikaciji.

Mislim da bismo opštenarodni odbrambeni rat mogli okvalifikovati kao poseban oblik rata, a to znači da se u okviru opšte klasifikacije — na svetski nuklearni i lokalni rat, u svakoj od ovih vrsta, opštenarodni odbrambeni rat pojavljuje kao njihov poseban oblik, pogodan za naše uslove. No, ovo je, razume se, samo jedno mišljenje.

General-major
Dušan DOZET

PERSPEKTIVE VOJNE PSIHIJATRIJE U SAVREMENOJ ARMIJI

Savremena ratna tehnika, usavršena i uvećana do nevidenih razmera, nije reducirala ulogu čoveka u ratu. Naprotiv, ona ju je još više istakla. Drugim rečima, čovek i dalje ostaje najmoćniji faktor i pokretač svih onih bezbrojnih i složenih mehanizama ratne tehnike. Međutim, ova uloga dovodi čoveka — svakog vojnika i starešinu pred česte ispite gde se testiraju njegove psihofizičke sposobnosti. Od njih se traži mnogo znanja i umešnosti, brzo i spretno reagovanje u svakoj situaciji. Oni moraju biti spremni da izdrže i najveće psihofizičke napore. Ako se pri tome uzme u obzir i česta promenljivost situacija ne samo u miru već i u ratu, onda još reljefnije dolazi do izražaja potreba ovih kvaliteta pojedinaca za izvršenje zadataka, za uspeh rada u miru i ratu.

Izvesne analize meritornih vojnih teoretičara ukazuju da u svakoj savremenoj armiji postoji preko pet stotina vrsta radnih mesta, među kojima ima toliko delikatnih, za koje se zahtevaju posebni kvaliteti ličnosti, kako u pogledu visokog stepena inteligencije, tako i emocionalne stabilnosti i potpune psihičke uravnoteženosti. Zato se, s obzirom na složenost i raznovrsnost poziva i dužnosti, u savremenim armijama pridaje ogroman značaj psihološko-psihijatrijskom odabiranju ljudstva kako bi se na najadekvatniji način ostvarilo usmeravanje ljudstva za određene rodove i službe. Međutim, čak i kada bi ovakva selekcija bila i najidealnije sprovedena u praksi, još uvek nisu ostvarene garancije da će svako do kraja istrajati na određenim dužnostima i zadacima. Zato je potrebno stalno psihološko-psihijatrijsko praćenje svih i svakog pojedinca u miru i ratu.

Suočeni sa ovakvim i sve većim potrebama, sasvim je očigledno do koje mere narasta značaj psihološko-psihijatrijske službe u armiji i kakve su njene perspektive. Uloga i značaj ove službe još više bi se sagledali u ratnim uslovima. Gubici usled psiholoških poremećaja u poslednjim ratovima najviše su doprineli da se uvidi sav značaj psihijatrijske službe za borbenu sposobnost jedinica. U drugom svetskom ratu ti su gubici bili posebno veliki. Tako, na primer, američka armija imala je 30% gubitaka samo iz psihijatrijskih razloga. Slični gubici se navode kod britanske i kanadske armije. Zbog nepripremljenosti psihijatrijske službe bilo je i drugih neželjenih posledica. Ovakva iskustva naterala su odgovorne rukovodioce u armijama da se više pozabave psihijatrijskom službom i njenom pripremom za eventualne zadatke u budućnosti. »Izgleda čudno, ali je ipak tačno da su bila potrebna tri velika rata da bi se video značaj psihijatrijske službe«, zaključuje jedan ugledni psihijatar.

Psihološkom efektu u bitkama oduvek je pridavan veliki značaj. Ne treba naročito isticati da je i ranije, pored fizičkog, svakom oružju namenivano i psihološko dejstvo. Vojni teoretičari već bezbroj puta

konstatuju da postoji najširi spektar sredstava koja bi se mogla primeniti u eventualnom ratu i sva ona imaju i svoje psihološko dejstvo. Razni izvori prezentiraju nam brojne činjenice o karakteristikama i sredstvima jednog atomskog rata. Do detalja se obrađuju aspekti termonuklearnih, bioloških i hemijskih dejstava. U poslednje vreme sve više mesta zauzimaju i publikacije o zastrašujućim psihootrovima. Pri svemu ovome, od značaja je činjenica što neprijatelj svim tim sredstvima nastoji da ostvari intenzivan psihološki efekat. Težnja je da se protivnik, pored ostalog, i psihološki slomi, da mu se i ovim putem što više ljudi izbaci iz stroja i nanese što više gubitaka. A ovaj »psihološki« rat sprovođi svaki agresor, kontinuirano i to ne samo kada je direktno angažovan u borbama već i pre toga.

Sve ovo nedvosmisleno ukazuje da su narasle mogućnosti za pojavu mnogo većeg broja psihijatrijskih slučajeva nego što je to ikada ranije bilo, pored ostalog i zbog toga što se u takvom ratu u velikoj meri brišu granice između fronta i pozadine i što su ogromne mase ljudi izložene strahovitim teškoćama i psihološkom pritisku savremenog rata. Današnji čovek je daleko više izložen raznovrsnim opterećenjima i stresovima. To bi posebno došlo do izražaja u budućem ratu.

Psihološki pritisak zasniva se na strahu. Zbog ponosa i morala on se doskora u mnogim armijama nije priznavao kao prirodna pojava, već je izjednačavan sa kukavičlukom pa su i kažnjavani oni kod kojih se manifestovao iako je strah jedna od normalnih čovekovih reakcija na opasnosti. Zato se u okviru obuke daju objašnjenja o prirodi straha, o njegovoj prolaznosti, kao i o tome da je on svojstven svakom čoveku, ali i da se može savladati. Obuka bliska ratnoj stvarnosti najviše može da doprinese sticanju otpornosti prema strahu. A da bi se u tome uspelo, moraju se, pre svega, utvrditi izvori straha koji uslovljavaju psihopatske reakcije. Sa psihološko-psihijatrijskog gledišta to je jedan od najvažnijih momenata za dalji rad. Ističući ovo ne treba zanemariti ni druge momente od kojih zavisi strah, a najmanje individualnu sklonost ličnosti, uticaj sredine itd.

U sklopu svakodnevnih priprema danas se u mnogim armijama vrše analize raznih situacija u kojima su se javljale masovne pojave emocionalnog ili psihičkog sloma kako bi se došlo do rezultata i zaključaka o merama koje treba preduzimati u sličnim situacijama, a posebno u ratnim uslovima. Pri tome je sasvim razumljivo da proučavanje raznih katastrofa za vreme mira (zemljotresi, bure, poplave, havarije brodova), ma koliko bilo svrsishodno, ni izbliza nije identično sa ratnom katastrofom. Sasvim je jasno da je glavni cilj analiza da se u navedenim katastrofama sagledaju psihičke reakcije kod ljudstva, kako bi se na osnovu tog videlo koje su preventivne i terapeutske mere potrebne i izvukla korisna iskustva za eventualni rat u kome se očekuju masovni gubici i usled psiholoških poremećaja.

U vezi sa ovim, valja istaći da je izvršno proučena psihološko-psihijatrijska situacija posle atomskog bombardovanja Hirošime i Nagasaki. Iz ovih analiza i studija proizašli su i novi pojmovi o vojnoj psihijatriji: »Bolest Hirošime« i »Post-atomska neuroza«. Isto tako opisana su interesantna zapažanja o karakterističnim psihičkim manifesta-

cijama kod ogromnog broja opečenih ljudi pri ovom atomskom udaru. To je veoma korisno za psihijatriju.

Trezvena razmišljanja o velikim gubicima uopšte, a posebno psihološki uzrokovanim u uslovima budućeg rata, dovela su do izmene osnovnih koncepcija psihijatrijske službe u armiji. Za razliku od svih ranijih ratova, specifičnosti savremenog rata bile bi, pored ostalog, kako u ukupnom broju, tako i u brzom i masovnom nastajanju gubitaka i na raznim mestima istovremeno.

Potreba sve boljeg sagledavanja raznih aspekata modernog rata, predviđanja i razmatranja prisustva brojnih izvora straha u ratu, kao i proučavanja psihijatrijskih problema uopšte, zahteva da svaka savremena armija ima i modernu ratnu psihijatrijsku službu.

Okviri uobičajene obuke su prevaziđeni. Sprovođenje čitavog niza psiholoških i mentalno higijenskih mera kroz svakodnevnu rutinsku obuku više ne zadovoljava. Potrebno je pozvati u pomoć vojnu psihijatriju. No, da bi konkretnije sagledali njene perspektive, ukazaćemo na neke aktuelnije momente i činjenice, koji najneposrednije ukazuju na obimnost zadataka ove službe u mirnodopskim, a još više u ratnim uslovima.

Brojne publikacije već obrađuju raznovrsne teme iz ove oblasti. Cilj im je da se i preko njih, pored lekara, instruiraju i neposredne starešine vojnika. Tako se piše i govori o: »psihologiji straha«, »panici«, »psihologiji glasila«, »dejstvu psiholoških šokova«, »atomskoj disciplini«, »merama za sprečavanje panike« itd. Jednom rečju, od starešina se traži solidna priprema za psihoprofilaktički rad u jedinicama, pa se celokupnoj njihovoj ulozi pripisuje i simboličan naziv »inženjeri ljudi«. Njihova efikasnost je u velikoj meri uslovljena tesnom saradnjom sa psihološko-psihijatrijskom službom.

U nekim armijama starešinama se daju i instrukcije za »psihološko« i »moralno« treniranje celokupnog ličnog sastava, kako bi se u eventualnom ratu smanjili gubici iz psiholoških razloga. Danas se u anglo-američkoj literaturi ovakva delatnost starešina definiše kao »psihička vakcinacija«. U nekim armijama formirani su »punktovi za konsultativnu službu iz psihoprofilakse« (KSPH), koji su istureni po vojnim garnizonima. Vojni psiholozi i psihijatri iz ovih punktova redovno održavaju kontakte sa komandnim oficirima, zajednički se upoznaju i konsultuju o problemima trupe i traže adekvatna rešenja za te probleme.

U savremenim armijama svakodnevno se čine veliki napori da se lekari raznih profila osposobe za prihvatanje mase ljudi izbačenih iz stroja usled psihičkih potresa. Isto tako se nastoji da se i neposredne starešine, pre svega komandiri, što više upoznaju sa osnovnim problemima psihijatrijske službe. Osnovni razlozi za ovakvu orijentaciju leže u činjenici što je stalno prisutan raskorak između još uvek malog broja psihologa i psihijatera s jedne i sve brojnijih i krupnijih psihijatrijskih problema s druge strane. Budući da su psihološko-psihijatrijski problemi u osnovi složeni, očigledno je da njihovom rešavanju treba pristupiti kompleksno.

Najcelishodnijim merama kroz obuku treba stalno nalaziti faktore koji povoljno utiču na motivaciju ljudstva u vojsci, na adaptaciju, odnosno na jačanje psihičke tolerancije kod svakog pripadnika armije. Kroz dobru obuku i praktično iskustvo u poznavanju i rukovanju oružjem stiče se samopouzdanje, što je od osobitog značaja za održavanje dobre motivacije. Dobro obučen i iskusan borac podešava tempo svog života pod vatrom, ono što nije svojstveno neiskusnom i neobučenom vojniku. Zato se često ističe: »Stari vojnik nikad ne umire«. Neposredne starešine, kao i vojni psiholozi i psihijatri poznaju mnoge takve vojnike koji znaju da razviju svoje zaštitne mehanizme pomoću kojih mogu da izdrže vrlo dugo pod vatrom i da ostanu bez vidnijih psihičkih potresa.

Svi navedeni činioци doprineli su formiranju najnovijih doktrinarnih koncepcija o psihijatrijskoj službi. Osnovna novina celokupne psihijatrijske službe bazira se na premeštanju glavnog težišta sa relativno starih pozicija na nove, iz centara ka trupi — ka trupnom lekaru i komandirima. Radi veće dinamičnosti, operativnosti i celishodnog prilaznja psihijatrijskim problemima, tendencija je da se psihijatrijske snage (psihijatri, psiholozi, socijalni radnici, pedagozi, itd.), kao i potrebna sredstva, iz bolničkih centara pomere na teren, gde će se realnije i najneposrednije pratiti potrebe i problemi i moći da pruži i adekvatna preventivna i terapeutska pomoć. Zato se kao osnovni zadatak savremene psihijatrijske službe i postavlja prevencija u najširem smislu reči. To je aktivno i stalno uticanje na sve uslove pod kojima vojnici žive i rade kako bi se psihički potresi sveli na najmanju meru.

Brzo otkrivanje ovih obolenja i svrsishodno preduzimanje efikasnih preventivno-terapeutskih mera, i to pretežno na licu mesta, takođe je zadatak i tendencija ove službe. U terapeutskom pogledu tendencija je da se najviše koristi vojnička sredina, a mentalno-higijenska služba da se reorganizuje na principima moderne socijalne psihijatrije.

No, s obzirom na biohemijsku orijentaciju u psihijatriji i fantastičan razvoj savremenih bojnih otrova, pred vojnu psihijatriju se postavljaju i novi zadaci. Naime, u okviru savremenih bojnih otrova sve veći značaj danas dobijaju psihohemijske supstance kao novo moćno oružje. Nema nikakve sumnje da je biohemijska orijentacija u psihijatriji dala snažne impulse psihijatrijskoj terapiji, ali je isto tako, doprinevši fenomenalnom razvoju veoma toksičnih psihijatrijskih supstanci, stavila psihijatrijske kadrove i pred teške zadatke — kako da se pomogne pri masovnom trovanju ljudstva u eventualnom ratu.

Nakon svega što je izneto očigledno je da su psihijatrijski problemi složeni. Zato je u njihovom rešavanju najadekvatnija orijentacija na timsku delatnost. Drugim rečima, da bi se postigao uspeh, nisu dovoljna angažovanja samo uskih specijalista, već stručnjaka raznih profila i celokupnog starešinskog sastava, s obzirom na to da su svi u podjednakoј meri zainteresovani za rešavanje ovih zajedničkih problema. Posebno, udeo neposrednog starešine može da bude ogroman, kako u sprovođenju mentalnohigijenskih mera, tako i u brojnim psihoterapeutskim procedurama kao što su: sugestija, umirivanje i hrabrenje, vođenje i savetovanje, utvrđivanje svakodnevne delatnosti, davanje obaveštenja, obezbeđivanje prihvatljivih odušaka za agresivnost, ignorisanje izvesnih simptoma i stavova, itd.

Za sveobuhvatno rešavanje psihijatrijskih problema u ratu formiraju se timovi u koje ulaze psihijatar, psiholog, mentalni higijeničar, socijalni radnik i druge starešine. Sastav tima pruža dovoljno garancije da će biti efikasan. Timovi se upućuju na mesto »eksplozije« masovnih pojava psiholoških poremećaja. Inače, psihijatrijski tim je kvalifikovana, mobilna, dinamična snaga u rešavanju psihijatrijskih problema u ratu.

U celini uzevši, perspektive psihijatrijske službe baziraju na kontinuiranom i intenzivnom praćenju i proučavanju savremenih dostignuća vojne medicine, kao i svih drugih vojnih disciplina, uz najužu saradnju sa starešinama i stručnjacima raznih profila.

Pukovnik profesor
dr Branko KANDIĆ

NESMRTONOSNI BOJNI OTROVI

Savremeni bojni otrovi, po svojoj nameni, dele se u dve kategorije: *smrtonosne*, namenjene uništavanju žive sile (u masovnim ili ograničenim razmerama) i *nesmrtonosne*, namenjene privremenom onesposobljavanju žive sile (u ograničenim razmerama). Ta podela najbolje odražava savremeni razvoj hemijskog oružja, koji teži da polariše bojne otrove u jedinjenja velike ubojne moći i jedinjenja koja deluju kroz ograničen period vremena i ne izazivaju trajna oštećenja organizma. Istovremeno ova podela ima i određen taktički značaj.

Ideja privremenog onesposobljavanja neprijatelja nije nova ni originalna, ali se tek u poslednje vreme počinju sticati okolnosti potrebne da bi se mogla ostvarivati u vidu definisanih borbenih dejstava. Tek nagli razvoj tehnologije, naročito farmaceutsko-hemijske industrije posle II svetskog rata, omogućio je proizvodnju velikog broja takvih jedinjenja među kojima se mogu tražiti novi bojni otrovi s nesmrtonosnim dejstvom, jedinjenja koja mogu u različitom stepenu izazvati fizičku nesposobnost za borbu i otpor, a poseduju tehnička svojstva hemijskih borbenih materija. Radi se, dakle, o novom smeru u razvoju hemijskih borbenih materija.

U središtu interesa nalaze se u poslednje vreme otrovi koji deluju na centralni nervni sistem (CNS). Dve su grupe takvih jedinjenja od vojnog interesa: (1) jedinjenja koja izazivaju teške *psihičke* promene, u prvom redu u opažanju, raspoloženju, afektima i u misaonom procesu i (2) jedinjenja koja preko CNS izazivaju poremećaje nekih *telesnih* funkcija, npr. nagle promene krvnog pritiska, abnormalno pojačano ili oslabljeno kretanje (sve do potpune nepokretljivosti tela ili pojedinih njegovih delova), nemogućnost koordinacije pokreta, opštu telesnu slabost, privremeno slepilo, gluvoću i sl.

Intenzivna istraživanja na području nesmrtonosnih BOt počela su najpre u SAD. Javnost je prvi put obaveštena o tim radovima u martu 1958. godine, kad je general Krisi izneo u američkom Kongresu rezultate postignute u ustanovama hemijske službe armije SAD. Posle toga su sledile dalje informacije na sastancima stručnih udruženja, u vojno-naučnim publikacijama i u javnoj štampi. U maju 1963. godine, na konferenciji vojnih lekara organizacije NATO, izložene su već uveliko usavršene koncepcije »psihohemijskog« ratovanja. Prošle godine, najzad, snage SAD izbacile su u više navrata nesmrtonosne BOt protiv nekih jedinica oslobodilačkog pokreta u Vijetnamu. Prema vestima iz štampe (iz zapadnih agencijskih izvora) radilo se o bojnim otrovima koji izazivaju intenzivno povraćanje, mučninu, probavne smetnje, privremeno slepilo i telesnu nemoć.

Nesmrtonosni BOt evoluisali su, dakle, do stvarne primene na bojištu i sadašnje stanje razlikuje se od onog u 1959/60, kad se o tim

otrovima raspravljalo većinom teorijski i spekulativno. Danas treba računati s praktičnom primenom nesmrtonosnih BOT u određenim situacijama i pod određenim uslovima.

Premda se upotreba nesmrtonosnih BOT može zamisliti u oba osnovna vida borbe, u napadu i odbrani, oni su, pre svega, ofanzivno oružje. Ali, za razliku od smrtonosnih BOT, ovo oružje se verovatno neće upotrebljavati za velike »hemijske udare«, nego pre za ograničene i specifične ciljeve: na primer, pri operacijama desantnih jedinica i njima sličnih formacija protiv trupnih komandi i štabova, kad je neophodno hvatanje zarobljenika, za najraznovrsnije diverzije i sl. Za takvu borbenu primenu nesmrtonosnih BOT naročito su pogodni teritorijalan rat, s izmešanim frontovima i gotovo neprekidnim dodirima oba protivnika, i svi oni uslovi koji istovremeno nisu pogodni za upotrebu sredstava za masovno uništavanje. Primena nesmrtonosnih BOT u takvim uslovima omogućuje, sem toga, i dejstvovanje uz manje sopstvenih gubitaka. Momenat ekonomisanja živom silom od posebnog je značenja za potencijalnog okupatora, istovremeno angažovanog i protiv drugih, jačih neprijatelja, čiji su efekтиви na okupiranoj teritoriji uvek suviše malobrojni za borbu protiv snaga otpora, pa je za njega maksimalna štednja sopstvenog ljudstva imperativna.

Otuda je vrlo verovatno da će nesmrtonosne BOT naročito koristiti agresor, pošto izvrši okupaciju i sukobi se s partizanskim jedinicama okupirane zemlje. Razume se samo po sebi da se agresor neće oslanjati pretežno na nesmrtonosne BOT, ali je verovatno da će u velikom broju slučajeva smatrati ove otrove oružjem naročito podesnim za postizanje izvesnih specifičnih ciljeva. Zbog toga su nesmrtonosni BOT od posebnog interesa za svaku zemlju koja bi u eventualnom ratu imala da se od njih zaštićuje.

Identitet modernih nesmrtonosnih BOT još je nepoznat. No, ipak, njihova je svojstva moguće proučavati pomoću izvesnih modelnih jedinjenja koja izazivaju znakove trovanja jednake dejstvima nesmrtonosnih BOT. U vojnostručnoj literaturi obično se kao modeli psihohe-mijskih bojnih otrova navode prirodna ili veštačka jedinjenja koja izazivaju halucinacije (priviđenja). Promene što ih takva sredstva mogu izazvati nastupaju otprilike ovim redom: kratko vreme posle unošenja otrova javlja se proširenje zenice, znojenje, mučnina, katkada povraćanje i promene srčanog rada. Prvi psihički znaci pojavljuju se, kod unošenja kroz usta, posle 30 do 60 minuta i dostižu maksimum intenziteta pred kraj tog perioda. Centralno mesto kod ovih psihičkih promena zauzimaju poremećaji opažanja i halucinacije koje se odlikuju neobičnim bojama i nestvarnim sadržajem: vide se predmeti kojih u stvari pred očima nema, i oni su deformisani i jarko obojeni.

Karakterističan je poremećaj ocenjivanja udaljenosti i sticanje pogrešnih predstava o sopstvenom telu i njegovim delovima. Zatrovano lice ima npr. utisak da su mu udovi nenormalno produženi, skraćeni ili čak odvojeni od trupa.

Shvatanje vremena je potpuno izvitopereno: zatrovanom se čini da događaji teku ili neobično brzo ili neobično sporo.

Halucinacije sluha, naročito karakteristične za trovanje alkaloidom (organskom bazom biljnog porekla) psilocibinom, manifestuju se abnormalnim ili fantastičnim tumačenjem normalnih zvukova.

Meskalin, drugi jedan alkaloid, može uz psihičke poremećaje izazvati i tzv. katatoni sindrom: pojavu neobično dugotrajnog nepomičnog zadržavanja tela i udova u neprirodnim položajima ili dugotrajno zadržavanje položaja koji je nametnut spolja.

Takva stanja izvitoperenih opažanja obično prati intenzivan strah. Ovaj strah može preći u euforiju (osećanje prijatnog i bezbrižnog raspoloženja, nezavisno od okoline), ili u depresiju (potištenost), koja vodi potpunom uvlačenju u sebe i prekidu kontakta sa spoljnim svetom.

Poremećaji misaonih procesa su ređi. Oni se manifestuju kao teškoće u koncentrisanju na određen predmet, smetenost, naviranje bujice nekontrolisanih misli, neodlučnost, nesposobnost za rešavanje prostih problema, fantaziranje i paranoidne ideje (manija gonjenja). Nekad psihički poremećaji mogu biti toliko intenzivni da se zatrovano lice potpuno zatvori u sopstveni svet halucinacija i mašte; u drugim slučajevima, opet, ovi poremećaji idu do potpunog rascepa ličnosti.

Uza sve to, međutim, svest ostaje potpuno očuvana.

Simptomi traju nekoliko sati i postepeno iščezavaju, ustupajući mesto glavobolji, zamoru i sanjivosti; opisani su slučajevi dubokog sna, posle halucinatornog perioda, koji je trajao 10—12 sati. Ali, posle toga nema više nikakvih posledica.

Nekim jedinjenjima moguće je prouzrokovati i druge simptome — na primer besmisleni optimizam, ili, obratno, bezrazložni pesimizam i apatiju. U oba slučaja ljudstvo nije sposobno za bilo kakvu svrsishodnu delatnost, gubi volju i interes za svaku akciju. U nekim slučajevima mogu se izazvati stanja u kojima popuštaju stege normalnog ponašanja, tako da je ljudstvo preterano aktivno, nekontrolisano se kreće i govori i potpuno je izbačeno iz normalne kolotečine.

Očito su sva takva dejstva na živu silu usmerena na to da sasvim poremete sposobnost trupe i komande da misli, da se kreće i da vodi borbu. Čitave jedinice mogu na taj način da budu potpuno onesposobljene za izvršavanje borbenih zadataka.

Zbog nepoznavanja identiteta novih nesmrtonosnih BOT ne može se govoriti o njihovoj specifičnoj detekciji. Opšte mere, kao neprekidno pretraživanje atmosfere na prisutnost aerosola i gasovitih organskih zagađenja, nisu praktične i suviše su nespecifične da bi bile korisne. Gotovo je sigurno da nesmrtonosni BOT, jednako ako i njihovi modeli, nemaju mirisa, boje i ukusa, pa se ne mogu otkriti ni čulima. Trenutno je jedina praktična mogućnost za detekciju nesmrtonosnih BOT blagovremeno prepoznavanje simptoma trovanja, pa je stoga neophodno da se dobro upozna njihov opis. Istina, početni simptomi trovanja nisu karakteristični i teško su uočljivi, te je stoga znatno otežana detekcija. Međutim, osetljivost prema psihohemijskim materijama podvrgnuta je znatnim individualnim kolebanjima, pa će se u svakom kolektivnu naći poneko vrlo osetljivo lice, koje će početi da pokazuje jasne simptome trovanja pre ostalih, dakle, u vreme kad doza unetog otrova kod većeg dela kolektiva još nije suviše velika. U takvoj je situaciji moguće preduzeti mere zaštite, koje se mogu sprovesti svim raspoloživim sredstvima za ličnu i kolektivnu zaštitu. Odlučan starešina može zadržati potpunu kontrolu nad situacijom, pod uslovom da nije upravo on jedno od najosetljivijih lica u jedinici.

Dekontaminacija nesmrtonosnih BOt, zbog nepoznavanja identiteta ovih materija, jednako je problematična kao i detekcija. Sudeći opet po svojstvima modelnih jedinjenja, nesmrtonosni BOt se ne nose u organizam kroz kožu. Zato su dekontaminacija opreme i naoružanja i lična dekontaminacija nepotrebne. Namirnice zagađene ovim otrovima ne treba koristiti, a vodu za piće obavezno hlorisati.

Pružanje prve pomoći i lečenje može se u načelu također smatrati nepotrebnim zbog prolaznosti znakova trovanja i neškodljivosti ovog tipa BOt. Međutim, u specijalnim okolnostima, i u zavisnosti od situacije, može se pojaviti potreba terapijske intervencije. U takvim okolnostima primeniće se sredstva koja suzbijaju opšte znakove: depresiju ili hiperaktivnost, već prema opštoj slici trovanja. Univerzalnog antidota (protivotrova) protiv nesmrtonosnih BOt nema. Za sprovođenje terapijskih mera nije potrebna evakuacija u sanitetske etape.

Govoreći uopšte o psihohemijskom ratovanju potrebno je naglasiti da postoji još čitav niz nerešenih problema i pitanja, u odnosu na koje treba zauzeti određen stav. Ovaj članak samo podvlači te činjenice, a nužna su dalja razmatranja i rasprave o problemima psihohemijskog ratovanja, specijalno o onim gledištima koja su van okvira postavljenih u ovom radu.

Na osnovu iznetog, mogli bi se izvesti sledeći zaključci:

Podela savremenih BOt na smrtonosne i nesmrtonosne odražava težnje u razvoju novih hemijskih borbenih sredstava i ističe nove taktičke koncepcije o hemijskom ratovanju.

Svi novi nesmrtonosni BOt napadaju centralni nervni sistem, dejstvuju kroz ograničeno vreme i ne ostavljaju trajne posledice. Oni se dele u dve grupe: BOt koji izazivaju poremećaje određenih telesnih funkcija i BOt koji izazivaju psihičke poremećaje.

Prema zvaničnim izveštajima nesmrtonosni BOt su upotrebljeni na bojištu (u Vijetnamu) i predstavljaju realnu opasnost, s kojom se mora računati. Oni su oružje koje će se koristiti za ograničene hemijske napade i diverzije, a biće verovatno naročito podesno oružje u rukama agresora za izvođenje određenih akcija na okupiranoj teritoriji.

Detekcija nesmrtonosnih BOt mogućna je za sada samo blagovremenim zapažanjem znakova trovanja. Dekontaminacija oružja, opreme i ljudstva verovatno je nepotrebna. Dekontaminacija namirnica je nemogućna, a voda za piće se može dekontaminisati hlorisanjem.

Zaštita od nesmrtonosnih BOt može se sprovesti blagovremenom upotrebom postojećih sredstava za ličnu i kolektivnu zaštitu. Lečenje u načelu nije potrebno, s obzirom na kratkotrajnost dejstva i neškodljivost BOt, a u određenim slučajevima dolazi u obzir jedino suzbijanje pojedinih znakova trovanja.

Pukovnik
dr Željko FUKS
Kapetan I klase
dr Nedeljko ROSIĆ

TAKTIČKO-OPERATIVNA ISKUSTVA IZ ODBRAMBENIH DEJSTAVA 6. LIČKE DIVIZIJE POČETKOM 1943.

Šesta lička divizija vodila je tokom IV neprijateljske ofanzive teške odbrambene borbe od 20. januara do 20. februara 1943. godine. Ona se u odbrani suprotstavljala 5. italijanskom armijskom korpusu sa više od 40.000 ljudi, masovno podržanom avijacijom, artiljerijom i tenkovima. Divizija, zajedno sa Ličkim partizanskim odredom, imala je nešto više od 4.000 boraca. S obzirom na vremensko trajanje, odnos snaga, način izvođenja i rezultate ove naše odbrambene operacije, iskustva stečena kroz njenu dinamiku zaslužuju punu pažnju.¹

Ova iskustva su ovde obrađena metodom teorijske sinteze taktičko-operativnih načela na bazi istorijske rekonstrukcije događaja, a bez njihovog opisa, jer su te rekonstrukcije već izvršene.² Teorijsko uobličavanje onih načela koja su najviše dolazila do izražaja i prema tome imala širi, stalniji i univerzalniji značaj, još uvek predstavlja zadatak na kojem treba raditi, utoliko više što takav način obrade znači najdirektniji teorijski doprinos našoj sadašnjoj aktuelnoj ratnoj doktrini. Upravo puno i realno sagledavanje tih uslova pri korišćenju i prenošenju stečenih iskustava iz NOR-a znači da našu vojnu misao samo u racionalnoj meri okrećemo »unazad«.

Radi bolje sistematizacije i lakšeg praćenja materija je podeljena na tri osnovna dela.

ORGANIZACIJA ODBRANE

Širina i dubina odbrambene zone i borbeni poredak. Divizija je dobila za odbranu front širine oko 90 km. U taktičkom pogledu front nije bio jedinstven i povezan jer su postojali vrlo veliki međuprostori koji su kontrolisani malim snagama ili osmatrani, a delom nisu uopšte ni kontrolisani. Naše jedinice posele su za odbranu najvažnije pravce na kojima se očekivalo sigurno neprijateljevo dejstvo. Ti su pravci na

---

¹ Valja napomenuti da kod nas još uvek ne postoje ujednačena gledišta o tome da li je ratna veština našeg NOR-a sadržavala operaciju kao jednu od formi oružane borbe i da li analogno tome operatika kao grana ratne veštine nalazi u njemu svoj predmet i sadržaj. Pošto se ovde ne može o tome šire raspravljati, treba samo konstatovati da autor polazi od pozitivnog stanovišta, računajući sa operatikom kao sastavnim delom ratne veštine NOR-a, koja, kao uostalom i taktika i strategija, ima svoje osobenosti i karakter u celini koji odgovaraju tom našem obliku rata.

² Đuro Kladarin: *Slom četvrte i pete ofanzive*, Kultura, Zagreb, 1954, str. 74—129; Petar Tomac, *IV-ta neprijateljska ofanziva*, Vojno delo, Mala vojna biblioteka, Beograd, 1951, str. 20—28; ZBORNIK *Šesta proleterska divizija*, izdanje Epohe, Zagreb, 1964, str. 83—122.

zemljištu prirodno određeni prevojima i tesnacima kroz koje vode bolje ili slabije komunikacije i koji su u svakom pogledu pristupačniji i pro-
lazniji od ostalog dela, ispunjenog visovima i grebenima kraškog karak-
tera. Divizija je u početku posela položaje na četiri, a u drugom periodu
na tri pravca. Značaj pojedinih od ovih pravaca zavisio je od namera
neprijatelja, njihove dužine i kapaciteta. Za neprijatelja, pa prema tome
i za nas, najvažniji je pravac bio Gračac — Kulen-Vakuf, jer je na
njemu napadač najlakše i najbrže mogao dostići svoj cilj: spajanje s
Nemcima u rejonu Vrtoča, a time i zatvaranje obruča oko 1. hrvatskog
i 1. bosanskog korpusa. Drugi po važnosti bio je pravac Lovinac —
Udbina, jer je omogućavao tesno sadejstvo neprijateljevih snaga na
oba ova kraka. Prema tome, štab divizije je pravilno postupio kad je na
ova dva pravca rasporedio svoje dve brigade, izrazivši time i težište
odbrane. Preostalu (Drugu) brigadu podelio je u dve drupe, a one su
dobile za odbranu samostalne pravce. Pravac Srb — Lapac, koji se u
prvom periodu nije pokazivao kao važan zbog neprijateljeve neaktiv-
nosti, zatvarao je Lički partizanski odred delom svojih snaga.

Precizniji zadatak brigadama štab divizije nije ni mogao postaviti,
jer, prvenstveno, nije raspolagao podacima o namerama neprijatelja
i jačini njegovih snaga, a zatim i stoga što nije imao nekih većih iskusta-
va iz odbrambenih dejstava ovih razmera.

Dok je raspored divizije u celini bio takav, u brigadama i bataljo-
nima bio je drugačiji. Brigade su zatvarale pravce prosečne širine od
po 10 km, ne računajući međuprostore na kojima praktično nisu ni imale
ili su imale sasvim neznatne snage.³ Bataljoni su branili odseke širine od
2 do 5 km, a retko šire. Znači, front divizije u celini je bio veoma širok,
pojedine brigade zatvarale su pravce međusobno dosta udaljene i nisu
bile u taktičkoj vezi. S druge strane, odbrambeni frontovi pojedinih
brigada bili su relativno uski, nesrazmerno uži od fronta divizije, a kod
bataljonskih odseka oseća se još veća tendencija skraćivanja fronta po
širini. Dakle, u operativnom pogledu snage su raspoređene na veoma
širokom frontu dok se u taktičkim razmerama grupišu na relativno
uskim prostorima koji se po svojoj širini primiču predviđenim nor-
mama za tadašnje normalne uslove. Ovaj primer može biti poučan u
tom smislu što pokazuje da se u situaciji, kad se nema dovoljno snaga,
diviziji na planinskom zemljištu može dati daleko širi front (ne dva,
već nekoliko puta širi) od normalnog. Ovde se, doduše, radilo o nepri-
jatelju slabijih borbenih kvaliteta, pa bi se moglo reći da primer zbog
toga ne može imati neki veći značaj. Međutim, treba takođe imati na
umu da se tadašnja naša divizija ni po brojnom stanju, ni po vatrenoj
moći, ne može upoređivati sa savremenom.

Divizija je sve svoje snage rasporedila u liniji, ne ostavivši ništa
u svojoj rezervi. Zanimljivo je razmotriti uslove koji su opredelili da
štab divizije ostane bez rezerve i u početnom rasporedu i kroz ceo
period odbrambenih bojeva. Sporno može biti da li je štab divizije u
početnom rasporedu trebalo ili ne da ostavi deo snaga za rezervu. Ana-

³ Izuzetak je 2. brigada koja je zatvarala dva pravca ukupne širine oko 30
km. Kad se radilo o ovakvim slučajevima, obično je stvaran komandni detašman
(operativni štab) za svaki pravac, koji je objedinjavao dejstva svih snaga na odre-
đenom pravcu.

logija sa savremenim gledištima i teoretskim postavkama navodila bi da divizija na širokom frontu, raspoređena na četiri pravca, na planinskom zemljištu, ne poznajući namere neprijatelja, mora obavezno da ima rezervu i to jaču od one koja se predviđa za normalne uslove. Međutim, na ovaj element organizacije odbrane ne može se gledati izolovano od karaktera i organizacije odbrane u celini i objektivnih uslova koji su to diktirali. Evo nekih razloga:

— koncepcija naše odbrane zasnivala se na najvećoj aktivnosti svih snaga, a ne samo rezervi, pošto one i da su postojale ne bi mogle biti glavni nosioci aktivnosti u odbrani. Aktivnošću naših dejstava rukovodili su štabovi bataljona i brigada koji su bili na licu mesta i iz neposredne blizine pratili razvoj događaja, intervenišući u momentu kad su ocenili da je najpovoljnije — što štab divizije nije mogao činiti zbog udaljenosti, širine fronta, slabih tehničkih sredstava veze, pomanjkanja brzih prevoznih sredstava, itd.;

— divizija je imala male snage (odnos u živoj sili 1:10, a u tehnici još nepovoljniji), razvučene na širokom frontu, sa malom vatrenom moći i bez ikakvog težeg naoružanja. Značajno je pitanje da li bi bilo oportuno u takvim uslovima izvlačiti makar i najmanji deo snaga koji ne bi već od početka učestvovali u borbama. Dotadašnja iskustva upućivala su na to da se neprijatelj dočeka što snažnijom vatrom, da mu se već u početku nanese što teži gubici i odmah pređe u protivnapad, a svako dalje slabljenje vatrene moći dovodilo bi u pitanje uspeh aktivnih dejstava (uzgred rečeno, ovakve slučajeve nalazimo kroz istoriju i kod drugih malih armija — srpska u I svetskom ratu — koje nemaju dovoljne snage da ostvare dubok raspored već problem rešavaju manevrom snaga iz prve linije);

— štab divizije je mogao odvojiti najviše do dva bataljona u divizijsku rezervu, što, s obzirom na sastav neprijateljskih kolona, ne bi moglo biti da izmeni situaciju u zoni odbrane, pogotovo ne u prvom periodu kad se neprijatelj još nije razvukao i pretrpeo gubitke koji su kasnije umanjili njegovu borbenu sposobnost.

Brigade su u početnom rasporedu, a i kasnije vrlo često, iako ne redovno, imale svoje rezerve obično u jačini jednog bataljona. Takođe su i bataljoni odvajali od voda do čete i stvarali svoje rezerve. U toku boja obično su izvlačene u rezervu one jedinice koje su pretrpele najveće gubitke ili su bile izložene najvećim naporima, pa su se tako odmarale i sređivale. Isto tako je često izvlačena neka, veća ili manja jedinica, sa manje važnog pravca ili odseka, i njome se intervenisalo kad i gde se ukazivala potreba. Ove rezerve — brigadne i bataljonske — namenjivane su i upotrebljavane: za pariranje neočekivanih ili manje verovatnih neprijateljskih manevara; za aktivne radnje — bilo sa čela, s boka ili iz pozadine, a najčešće zajedno sa snagama iz prve linije; za prihvat delova koji su se povlačili na nove položaje. Stvaranje ovakvih rezervi u toku boja bilo je posledica malobrojnosti snaga kojima je trebalo na najpogodniji način ekonomisati i manevrisati, i to najčešće po frontu.

Dubinu borbenog rasporeda u taktičkim razmerama činili su bataljonske i brigadne rezerve (u vreme kad su postojale) koje su bile tako razmeštene da je na osnovu toga teško (geometrijski) odrediti tu

dubinu. Nekada su one bile postavljene u centru, a nekada na jednom ili drugom krilu s ciljem da se neprijatelj, kada potisne naše snage, udari u jedan ili oba boka. Stoga je takođe teško odrediti težište nekog rasporeda, pošto ono nije izražavano uvek tako da se najjače snage postave tamo gde je najverovatnije da će neprijatelj uputiti svoje glavne snage. Češće se primenjivalo da se na ta mesta i pravce postave slabije snage, a jače grupisanje se izvrši na krilima, shodno zamisli da se neprijatelj što snažnije udari po krilima i bokovima. Nekada je zamisao o težištu prosto izražavana boljom i kvalitetnijom jedinicom koja, po svom brojnem sastavu, nije bila ni malo jača od neke druge, ali se zato odlikovala boljim borbenim kvalitetima ličnog sastava koji je do tada pokazao veću hrabrost, umešnost i istrajnost u izvršavanju borbenih zadataka. Teško je to određivati i zbog činjenice što se raspored odlikovao vrlo čestim promenama. Iz ovoga ne bi trebalo izvući zaključak da u ovom pogledu nije bilo nikakvog »reda« i da se sve to ne bi moglo podvesti pod neke principe opšteg karaktera.

Izbor i uređenje položaja. Divizija je posela ogranak planine Male Kapele koji se od Plitvičkih jezera pruža do Gračaca i u celini predstavlja nisko i srednjeplaninsku gredu, a u drugom periodu masiv Plješevice na njenoj zapadnoj padini. To zemljište predstavljalo je u topografskom i taktičkom pogledu najjače i najpogodnije položaje na pravcima neprijateljskog nastupanja. Neprijatelj je u celini imao obuhvatnu operativnu osnovicu⁴ koja mu je omogućivala da koncentrično dejstvuje, dok je raspored brigada i bataljona u taktičkom pogledu omogućavao da neprijatelj, u času sudara, bude obuhvaćen i natkriljavan. Pri rasporedu snaga vodilo se računa da odbrambeni položaji odgovaraju sledećim uslovima:

da to budu prirodno jake i dominantne linije, koje omogućavaju širok pregled predterena na neprijateljjevoj strani, kako bi se na vreme saznalo za svaki njegov manevar upućen na obuhvat ili obilazak naših snaga; da budu podesni za skriveni razmeštaj i da maskiraju snage od ugleda sa zemlje i vazduha; da pružaju mogućnost za ostvarenje bliske i iznenadne vatre, često na odstojanju od 50 do 100 m; da budu iza prirodnih protivtenkovskih prepreka i da omogućavaju lako zarušavanje i zaprečavanje; da budu postavljeni u obliku potkovice, sa isturenim krilima unapred, s ciljem da se napadač udari u bokove i da mu se onemoguću pun i lak razvoj; da budu podesni za izvršenje protivnapada, pošto je odbrana više bazirala na aktivnim radnjama nego na fortifikaciji i vatri; da su pogodni za izvlačenje, ukoliko razvoj boja to bude diktirao.

Proizlazi da su položaji birani, od početnog rasporeda jedinica do završetka odbrambenih dejstava, u duhu opšte zamisli dejstava koja su se zasnivala na snažnoj, iznenadnoj i bliskoj vatri a potom udarima živom silom na bokove, čelo pa i pozadinu napadača.

Borbeno osiguranje (neka vrsta pojasa obezbeđenja) nije organizovano — ni jedna jedinica nije uputila deo snaga napred ka neprijatelju

⁴ Neprijateljska polazna operativna osnovica protezala se (grubo uzevši) od Ogulina do Gračaca, duž pruge.

da bi ga otkrila, zadržavala i naterala da razvije svoj borbeni poredak pre sudara s glavnim snagama. Naročito je u tom pogledu upadljiv nedostatak na pravcu Lički Osik — Ljubovo i Vrhovine — Korenica gde je predteren bio veoma pogodan da se dejstvom manjih snaga neprijatelj zadržava i da mu se nanose gubici. Treba odmah reći da razlog nije u kasnom i neblagovremenom posedanju položaja, jer to nisu učinile ni one jedinice koje su imale relativno dosta vremena. Analizom dinamike i taktičkih postupaka u toku odbrane, kao i na osnovu dotadašnjih iskustava, moglo bi se zaključiti: postojala je tendencija da se neprijatelj pusti da nerazvijen izbije pred položaje glavnih snaga, da mu se iznenadnom vatrom nanese što veći gubici i da se po mogućstvu odmah pređe u protivnapad. Kako su naši položaji postavljani u vidu potkovice i kako su se sa njih lako mogli ostvariti »vatreni džakovi«, ova težnja nije bila neosnovana. Međutim, neprijateljevi postupci otežavali su, a često i onemogućavali, da se uvek izvede ova zamisao, pošto je nastupao jakim izviđačkim ešelonima koji su, doduše, bili odbijani ali su često stvarali mogućnost za razvoj svojih glavnih snaga. Ne poričući celishodnost ovakvih zamisli, i sada izgleda da bi bilo korisnije da su, naročito na nekim pravcima, isturani manji delovi što dalje ka neprijatelju, da su ga zadržavali, nanosili mu gubitke i umanjivali mu tempo nastupanja. To potvrđuje i činjenica da ih je bilo u drugom periodu (etapi) i da su opravdali svoje postojanje.

Borbeni položaji uglavnom nisu fortifikacijski uređivani. I to u prvom redu otuda što je ideja odbrane bila zasnivana na aktivnim dejstvima, stalnom pokretu, dinamičnosti, protivnapadima sa svih strana i svim snagama. Time su naše snage u odbrani uspele da sačuvaju maksimum inicijative, daleko više nego da se odbrana u većoj meri oslanjala na fortifikaciju i imala statičniji karakter. Pored ovog osnovnog razloga, postojali su još uvek i snažni ostaci u shvatanju partizanskih dejstava po kojemu su naše snage jedino napadale, ne prihvatajući nigde i nikad upornu odbranu. U tom periodu se razvio poseban mentalitet borca-partizana koji je na ukopavanje gledao s nepoverenjem i potcenjivanjem. Ovakav odnos prema utvrđivanju imao je, u nekoliko navrata, i negativne posledice, pošto se sada radilo o dugotrajnim borbama i upornoj odbrani, gde bi ukopavanje (ali ne u vidu neke široke razvijene tranšejne mreže, već u najnužnijoj meri), uz veću kombinaciju sa aktivnim dejstvima, moglo samo koristiti. U drugom periodu ovih dejstava štabovi su pokušali da ovo iskustvo koriste. Međutim, kako je u to vreme pao veliki sneg, on je onemogućavao da se u fortifikaciji nešto ozbiljnije učini.

Od svih inženjerskih mera preduzeto je samo zarušavanje komunikacija u tesnacima, ponegde miniranje i sklanjanje žive sile u prirodne zaklone, kamene ograde, itd. Ne treba izostaviti da se pomenu i objektivne teškoće kao što su nedostatak potrebnog materijala i sredstava i nepodesnost kraškog terena za ukopavanje (za streljačke zaklone potreban bi bio eksploziv). Međutim, ovo su razlozi sekundarnog značaja.

Organizacija vatrene sistema. U ovome se rukovodilo sledećim principima: ostvariti što jaču blisku vatru sa najkraćih odstojanja kako bi se neprijatelju naneli što veći gubici, zbuniti ga i naterati da obustavi napad, a sopstvenim jedinicama stvoriti uslove za protivnapad; kori-

steći pogodnosti odbrambenih položaja stvoriti unakrsnu vatru sa čela i bokova i time neprijatelja zbuniti i dezorijentisati.

U tadašnjim uslovima i na onom stepenu razvitka princip vatre sa bliskih odstojanja uslovio je: nepostojanje snažne i raznovrsne vatre (artiljerijske, minobacačke, i dr.); potreba da se vodi računa o utrošku municije i što celishodnijem iskorišćavanju pešadijskog naoružanja; nužnost da se neprijatelju nanese najveći gubici i da se moralno rastroji već pri prvom sudaru; težnja da mu se onemogući da koristi zemljišne zaklone i da se pod zaštitom svoje vatre prebacuje ili da otkrije naše položaje i da nas obuhvatom ili obilaskom prinudi na povlačenje.

Uočavanje i pravilno ocenjivanje ovih okolnosti olakšaće da se shvate i načela naše odbrane u celini, jer ona upravo proizilaze iz ovih i sličnih objektivnih uslova.

Skelet vatrenog sistema činila je vatra automatskog oružja (puškomitraljeza, mitraljeza) i ručnih bombi. Ovakav vatreni sistem, u vezi sa izborom položaja, proizlazio je iz dotadašnjih iskustava i iz opšte koncepcije odbrane koja je bila za naše uslove jedino pravilna i mogućna. Dugotrajna vatra dovoljne gustine i različite moći nije se mogla ostvariti, pa se uspeh mogao očekivati jedino bliskom vatrom sa sigurnim pogocima; to je neprijatelja zbunjivalo, rastrojalo i teralo da stane ili da nastupa sporo i obazrivo. Mi smo u sudarima bili za brza rešenja, jer brojno i tehnički neuporedivo jači neprijatelj nije se mogao dugo zadržavati ili razbiti samo slabom vatrom iz mesta. Radilo se o tome da se pri organizaciji vatrenog sistema iskoriste do krajnjih mogućnosti naše, a umanje prednosti napadača, naročito njegove borbene tehnike. To se najbolje postizalo što se posle kratkog, snažnog i preciznog vatrenog udara prelazilo u protivnapade, ne čekajući da neprijatelj masovnom artiljerijskom, minobacačkom i avijacijskom vatrom lomi našu odbranu i nanosi nam velike gubitke.

Nasuprot tome neprijatelj je bio za brza operativna i strategijska rešenja, dok su mu dugi bojevi i borbe u taktičkim razmerama više odgovarali nego nama.

Organizatori vatrenog sistema bili su komandanti bataljona i niže starešine, pa i borci — naročito iskusniji. Komandanti bataljona određivali su četama zadatke, vatrene zone i na zemljištu precizirali dokle se neprijatelj ima pustiti pre otvaranja vatre. Komandiri četa sa vodnicima i desetarima određivali su mesto svakog borca, a naročito mesta puškomitraljeza. Komandant bataljona određivao je i mesto svakog teškog mitraljeza, a lake minobacače zadržavao je najčešće u svojim rukama.

Sistem komandovanja i obaveštajna služba. Osnovna karakteristika komandovanja kroz celo vreme bila je maksimalna decentralizacija, široka inicijativa i samostalnost svih komandnih stepena, kao i uprošćenost administracije. Ovo su uslovia u prvom redu naša dotadašnja iskustva, a sada i velika širina fronta i nedostatak tehničkih sredstava veze.

Štab divizije odredio je početni raspored, dodelivši brigadama odbranu pojedinih pravaca, globalno liniju njihovih položaja, zadatke i, u najkraćoj formi, način taktičkih dejstava. Dalji uticaj štaba divizije

svodio se na pomeranje jedinica, ukoliko su to potrebe zahtevale, na pregrupaciju snaga u drugom periodu i na povremeno stavljanje primedbi štabovima brigada u pogledu njihovih taktičkih dejstava. Sem toga, pojedini članovi štaba divizije upućivani su u brigade sa zadatkom da se upoznaju sa situacijom i da pomognu tim štabovima u izvršavanju nekih težih zadataka. Evo primera.

Štab divizije dao je zadatak 2. brigadi da ostane na prostoriji koju je neprijatelj već bio obuhvatio, određivši joj da dejstvuje po njegovom transportu i komunikacijama, napada njegove kolone i štiti sela na prostoriji gde se nalazi. Gde će brigada vršiti akcije, kada, sa kolikim snagama — to je prepušteno štabu brigade. Štab divizije je jednom intervenisao u pogledu načina taktičkih dejstava, primećujući da se jedinice brigade »ne otimaju s neprijateljem za pojedine čuke i da se ne izlažu suvišnim vlastitim gubicima već da iznenadnim napadima, čas ovde, čas onde, napadaju neprijateljsku živu silu stvarajući kod neprijatelja utisak da nas svuda ima mnogo«. Drugom prilikom štab divizije je uzeo brigadi dva bataljona i postavio ih na drugi pravac; to je bio ceo uticaj štaba divizije na ovu brigadu.

Štabovi brigada određivali su svojim bataljonima odseke odbrane, međusobne granice, prednji kraj, zadatke i način dejstava. U toku dinamike pratili su razvoj situacije, utičući rezervama, kad su ih imali, ili savetima. Štabovi brigada su se već upuštali u određivanje mesta i vremena protivnapada pojedinih bataljona i koordinirali dejstvo među njima. Tamo gde je brigada zatvarala dva ili više pravaca formirani su tzv. operativni štabovi za svaki pravac koji su objedinjavali dejstva snaga jačine obično od oko dva bataljona. Ovi štabovi su formirani »ad hoc«, obično od zamenika komandanta, komesara brigade, operativnog ili obaveštajnog oficira, sa potrebnim sredstvima veze i ostalim pomoćnim organima. Štabovima bataljona ostajale su još uvek široke kompetencije i mogućnosti za ispoljavanje inicijative. Oni su, pored redovnih zadataka, svojim četama određivali do kada se pojedini položaji moraju držati, vreme i pravce povlačenja u toku borbe, izvodili su protivnapade svim snagama — uz obavezu da samo izveste štab brigade, upotrebljavali su svoje rezerve bez odobrenja, itd.

Opšta je ocena da su viši štabovi (divizije i korpusa) svoj uticaj u borbi ispoljavali najviše preko direktiva i naređenja, pošto nisu imali svoje rezerve, artiljeriju i ostala sredstva koja bi im to omogućila. Štabovi bataljona i brigada imali su široka ovlašćenja i bili glavni i neposredni organizatori borbi u taktičkim razmerama, što je zahtevalo široku inicijativu koja je stvarno i postojala — ne samo kod starešina već i kod boraca. Nije bio redak slučaj da borci predlažu šta bi trebalo preduzeti, kako dejstvovati da bi se neprijatelju doskočilo i najefikasnije izvršio zadatak. Ova inicijativa ne samo da nije prelazila dozvoljene granice discipline i poslušnosti već je štaviše doprinosila unutrašnjoj čvrstini jedinica i razvijala poverenje među starešinama i vojnicima. Naša savremena obuka vojnika i nižih jedinica mogla bi u ovakvim iskustvima naći velika nadahnuća i neocenjive pouke.

Borbena dokumentacija sastojala se isključivo od zapovesti, kratkih naređenja i izveštaja. Veza među štabovima i jedinicama održavana

je uglavnom kuririma, pešacima i komandantima, a ponekad i telefonom. Pomanjkanje tehničkih sredstava veže i njena slabost u pogledu brzine uticali su da štabovi, naročito viši, često nisu mogli da blagovremeno utiču na situaciju.

U odnosu na komandovanje može se istaći nepravilan postupak koji donekle odudara od opšteg principa, a to je komandovanje Ličkim partizanskim odredom. Iako je odred dejstvovao na terenu divizije (nalazio se na pojedinim njenim međuprostorima i zatvarao neke pravce), ipak nije bio potčinjen štabu divizije već neposredno štabu korpusa. Situacija je nametala da su se neki bataljoni odreda morali potčiniti štabovima brigada, dok odred u celini nije bio potčinjen diviziji. Ovo je trebalo izbeći, pridržavajući se opšteg načela da sve snage na jednom frontu budu pod komandom onog štaba koji za odbranu u celini odgovara. Štab divizije mogao je odred celishodnije iskoristiti da ga je imao pod svojom komandom, što bi povoljnije uticalo i na raspored organskih snaga divizije. To ne znači da ga je uopšte trebalo izuzeti ispod komande korpusa pošto je normalno u opštoj komandnoj strukturi da on kao teritorijalna jedinica bude potčinjen korpusu koji je bio operativni teritorijalni stepen komandovanja, već se radi samo o tome da ga je trebalo potčiniti za vreme ove operacije.

U zaključku se može reći da će i ubuduće kod odbrane na širokom frontu, naročito u planini, nužno biti da se niže komande učine odgovornim za osnovni zadatak, a sve ostalo treba prepustiti njihovoj odgovornosti i inicijativi. Dokle će se u ovome ići zavisi od niza faktora svake konkretne situacije. Naravno da to ne znači da viši štabovi neće ispoljavati veći uticaj, pošto će im to biti omogućeno, pored ostalog, i boljim tehničkim sredstvima i drukčijom organizacijom komandovanja.

Obaveštajna služba nije izvršila svoj zadatak. Štab divizije nije imao dobre i pouzdane podatke o neprijateljevom grupisanju, njegovoj snazi i namerama. To je bio glavni razlog za kasno i neblagovremeno posjedanje položaja. U fazi neprijateljske koncentracije štab divizije je našao za shodno i moguće da izvestan broj boraca (10—15%) pusti na odsustvo. Tako je došlo do paradoksa da se neprijatelj grupiše, a mi puštamo borce na odmor. Iako je štab divizije primio neke podatke o grupisanju neprijatelja, oni su bili nepotpuni i neprovereni, a, što je najvažnije, prema njima se odnosilo sa nevericom i nisu mogli predstavljati osnovu za širu i realniju procenu situacije.⁵ U toku borbi obaveštajna služba takođe nije dala ono što je s obzirom na opšte uslove mogla. Izviđanjem i osmatranjem procenjivana je brojna jačina pojedinih neprijateljskih kolona i to prilično nesolidno i najčešće ni približno tačno. Inače, što se tiče sastava neprijateljskih jedinica, njihove brojne oznake, moralno-političkih i borbenih kvaliteta, naoružanja, itd., o tome se u toku cele operacije vrlo malo ili nimalo nije znalo. Ovo je posledica opšte nerazvijenosti ove službe i njenog nerazumevanja i potcenjivanja

⁵ Iz istorijske dokumentacije vidi se da je Vrhovni štab znao namere neprijatelja, da je pratio njegove pripreme za ofanzivu i preduzimao mere za ometanje njegovog grupisanja, dok 6. divizija do zadnjeg časa o svemu tome nema pojma — kako se bar iz dokumenata i iz njenih postupaka vidi.

od strane odgovornog komandnog kadra. Od organa obaveštajne službe postojali su samo obaveštajni oficiri bataljona, brigada i divizija, dok specijalnih izviđačkih jedinica nije bilo.

Ali, i pored ovoga, neprijatelj je u toku borbe dosta intenzivno izvidan i osmatran da bi se utvrdili njegovi pokreti i manevar. U tom cilju organizovane su osmatračnice i izvidnice, kako na posednutim pravcima tako i u međuprostorima na kojima se očekivalo eventualno dejstvo neprijatelja. Izvidnice i osmatračnice bile su jačine od 2 do 4 borca i postavljene su na najdominantnije visove. One su mnogo doprinele da se ublaže slabosti specijalne obaveštajne službe i da se dobiju najelementarniji podaci o neprijatelju.

Tako i pored idealnih objektivnih uslova (koji su poznati) za razvitak obaveštajne službe, ona, s obzirom na naše subjektivne slabosti, nije do tada (a mnogo vremena i posle toga) razvijena u meri koliko je njena važnost zahtevala, niti do stepena koji bi odgovarao razvijenosti naše vojske u celini. Ovo je izazivalo negativne posledice, koje su u drugoj situaciji mogle biti i teže⁶. Činjenica je da nikada, a pogotovo ne ubuduće, ni jedan komandant i štab ne mogu doneti pravilnu i blagovremenu odluku ako obaveštajnoj službi ne poklone odgovarajuću pažnju i ako ova ne odgovori svom zadatku.

METODIKA IZVOĐENJA ODBRANE

U ovom poglavlju zadržaćemo se, bez obzira na redosled ili hronologiju u dinamici borbe, samo na nekim karakterističnim pitanjima.

Protivnapadi spadaju u najkarakterističnija obeležja naše odbrane. Oni predstavljaju glavnu formu naše aktivnosti i način koji je omogućio da se sačuva maksimum inicijative, primoravajući neprijatelja da dejstvuje onako kako mu ne odgovara. Ovaj vid dejstva nastao je kao plod nužde i opšteg odnosa snaga na bojištu. Braniocu je bilo jasno da će napadač, ako mu se omogućiti da grupiše nadmoćne snage na bilo kom pravcu, podržane snažnim tehničkim sredstvima, na svakom mestu probiti odbranu, naneti joj gubitke i sputati inicijativu i aktivnost. Zato se nužno nametalo da se pribegne taktici što aktivnije, dinamičnije i pokretnije odbrane, napadajući neprijatelja tada i tamo gde branilac hoće, birajući i menjajući položaje po sopstvenoj volji, razvlačeći napadačeve snage na sve strane i time ga u što većoj meri prikovati za zemljište na kom se neće osećati nadmoćno, niti će imati dovoljno snaga za snažne i brze prodore. Izjava komandanta 2. italijanske armije »da prostor više vlada njime nego on sa prostorom« uveliko izražava sliku tadašnje opšte situacije. Istovremeno, branilac je izbegavao duge i iscrpljujuće borbe u kojim bi neprijateljska tehnika mogla da dođe do punog izražaja. Ne bi trebalo razumeti da neprijatelj nije dočekivan s fronta i da nije branjeno zemljište; naprotiv, ovakav način dejstva pružao

⁶ U drugoj etapi ove operacije, kad je neprijatelj izvršio pregrupaciju napuštajući Korenicu, Udbinu i još neka mesta, štab divizije je zaključio da se radi o njegovom opštem povlačenju, pa je jake snage odvojio i uputio u pozadinu protivničkog fronta. Što se pokazalo kao nepravilno.

je najveće i jedine mogućnosti da se ne dozvoli brzo prodiranje i izvršavanje zamisli neprijatelja. Kombinacija bliske, iznenadne i unakrsne vatre sa pokretom čini osnovnu karakteristiku naših manevara u odbrani.

Po vremenu izvođenja, a donekle i po cilju i načinu, mogu se razlikovati dnevni i noćni protivnapadi.

Dnevni protivnapadi imali su za cilj da zaustave prodor neprijatelja, nanesu mu gubitke i poremete plan napada, naročito što se tiče upotrebe teže tehnike, i tako ga nateraju da za kraće ili duže vreme obustavi napad. Obično su se izvodili posle kraćeg vatrenog udara sa bliskog odstojanja, na jedan ili oba boka neprijateljevog rasporeda, a kad se ispolji udar u bokove tada u protivnapad prelaze i snage sa čela. Najčešće se polazilo sa malog odstojanja, uzvikom »ura« i »opkoli«. Imamo nekoliko primera da su naše snage u protivnapade polazile sa zadnjeg nagiba (gde su se našle da bi izbegle neprijateljsku artiljerijsku pripremu), a kad se neprijateljska pešadija primicala vrhu grebena tada je sledio protivnapad, koji se uglavnom uspešno završavao (neprijatelj nije uspevao da protivnapad zadrži na strmom nagibu odozdo, a podrška artiljerije nije bila efikasna jer je postojala opasnost da tuče i vlastitu pešadiju).⁷ Važno je istaći da se prilikom polaska u protivnapad nije vodilo računa da li je neprijatelj utrošio svoje rezerve; protivnapad se izvodio na njegove prve ešelone, a potom i na ostale, nastojeći uvek da mu se što dublje zahvate bokovi i pozadina. Bitno je takođe da ove protivnapade nisu izvodile rezerve (iako ponekad i one), već uglavnom snage iz prve linije posle ili pre nego što su neprijatelja naterale da se zaustavi. Pošto je neprijatelj dejstvovao oprezno i metodično i upućivao najpre slabije snage, to su one najčešće bile odbacivane uz gubitke. Posle toga on je uvodio jače snage, a mi smo ili menjali položaj ili protivnapade izvodili na drugom pravcu i sa drukčijom zamisli, ali sa istim ciljem. Gotovo je uvek važno pravilo da protivnapadi budu upravljani na neprijateljske bokove, pa čak i na pozadinu razvijenih napadačevih snaga. Oni su izvođeni najčešće sa jednim do dva bataljona, ređe sa četama, a još ređe sa celom brigadom.

Kroz celo vreme rata noć je, po nepisanim zakonima, pripadala nama i mi smo napadne radnje (i kad neprijatelj nije bio u ofanzivi) gotovo redovno izvodili noću. Za preotimanje inicijative i nametanje neprijatelju naše volje i našeg načina dejstva pokazalo se da nisu dovoljni samo dnevni, pa se već od početka pribeglo i noćnim protivnapadima. Cilj noćne aktivnosti bio je: da se neprijatelj iznurava fizički i moralno, da se kod njega stvara psihoza straha od noći a time i opšta nesigurnost i bojazan; da mu se pobrkaju planovi za sutrašnji napad time što će mu se naneti gubici i iznuravanjem umanjiti njegova borbeno vrednost; da se preotme neki važan i dominantan vis ili položaj kojega su naši delovi u toku dana izgubili; da se izbegne neprijateljeva tehnička superiornost i da se tuče pod povoljnijim uslovima.

⁷ Tako su, na primer, dejstvovali neki bataljoni 3. brigade na Pločanskom klancu i 1. bataljon 1. brigade na Mazinskoj previji, a i na drugim položajima.

Metod izvođenja karakteriše se iznenadnim i energičnim udarom bombi, zatim nožem i automatom sa najbližih odstojanja. Ova naša dejstva izgledala su ovako: najpre su se upućivale grupe bombaša koje su se tajno i neopaženo privlačile (ponekad bosonoge) na domet ručnih bombi, izvršile bombaški udar, a potom je sledio juriš ostalog dela snaga, koje su se takođe neopaženo privukle na odstojanje od 50 do 100 m. Protivnapadi su bili koncentrični da bi se neprijatelj zbunio i dezorijentisao.

U pogledu vremena pažljivo je izbegavan šablonizam, pa se s napadom otpočinjalo svaki put u drugo vreme. Nekad se iste noći napadalo na više tačaka, ali ne u isto vreme; bilo je i takvih slučajeva da se protivnapad izvodio na istu tačku dva puta u toku noći, jer se računalo s tim da će neprijateljska budnost popustiti zbog verovanja da ga drugi put nećemo napasti kad smo već jednom odbijeni. Neprijatelj se noću ređe nalazio na položajima (samo ukoliko su oni za njega bili posebno važni), a češće u naseljenim mestima, obezbeđen jakim delovima. Mi smo ga napadali i na jednom i na drugom mestu, zavisno od procene gde će biti korisnije. Noćni protivnapadi odlikovali su se energičnošću i kratkoćom, jer se moralo voditi računa da se jedinica povuče, odmori, primi hranu i ponovo uputi na određeni položaj za odbranu. Izvodili su se bez obzira na odnos snaga, a može se reći da su bili češći kada smo bili slabiji. Pri ovom valja istaći da pred jedinicu koja ga je izvodila nije postavljen zadatak da pošto-poto osvoji neki objekat, već da to učini ako uspe, a ako ne, zadovoljavalo se time što je napad izveden. Nama su išle u prilog činjenice da smo poznavali teren, da su borci bili majstori za noćna dejstva, da su bili svesni potrebe krajnjeg zalaganja i da je neprijatelj noću bio neaktivan.

Činjenica da su iste jedinice noću vršile protivnapade često na dosta udaljenim mestima, a da su po danu držale položaje, govori da je njihovo naprezanje vredno svake pažnje i poštovanja i da na ovim primerima može mnogo da se nauči. Rekonstrukcijom borbi iz postojećih dokumenata može se utvrditi da su naše snage za 26 dana odbrambenih borbi izvele 45 protivnapada (dnevni i noćni) sa snagom jednog bataljona i 20 protivnapada sa po jednom do dve čete, što iznosi dva i po protivnapada dnevno.

U oceni ove forme dejstva treba reći da je ona činila kičmu naše odbrane i glavni preduslov za uspeh. Slično se može reći za odbranu NOVJ u celini, pa ovo iskustvo ima za nas utoliko veći značaj. Bez obzira na činjenicu da se opšti i konkretni uslovi neće ponoviti u eventualnom ratu, ostaje u važnosti i za buduća dejstva da odbrani (naročito nižih jedinica) sačuvamo maksimum inicijative i aktivnosti koristeći se pri tom i ovim iskustvima. Kakve će konkretne forme poprimiti naši budući aktivni manevri u odbrani nije stvar ove analize, ali se sa dovoljno osnova može tvrditi, s obzirom na ratna iskustva našeg kadra, na izučavanje naših iskustava od strane mlađih starešina i na druge uslove eventualnog rata, da će dnevni i noćni protivnapadi, udari u bokove i pozadinu većih ili manjih snaga svakako činiti važno obeležje takve aktivnosti i to kako na frontu, tako i u pozadini neprijatelja.

Napadi u neprijateljevoj pozadini. Ova forma dejstva dopunjavala je aktivnost na frontu i doprinela da neprijatelj gotovo u celini izgubi inicijativu, našavši se na borbenom poprištu sa razvučenim snagama, u nemogućnosti da ovlada terenom niti da se prikupi radi daljeg brzog prodiranja. Razlikuju se od protivnapada u tome što ih, naročito u drugom periodu, izvode snage koje ili uopšte ili za određen period nisu bile vezane za front, već su dobile opšti zadatak da neprijatelja napadaju u pozadini, primenjujući pri tom taktiku zaseda, noćnih i dnevnih napada, rušenja i miniranja komunikacija, upada u garnizone koji su slabo posednuti, itd. Koliko je ova vrsta aktivnosti doprinela da se neprijatelj razvuče, da oslabe njegovi napadi na front, vidi se iz primera divizije »Sasari« koja je imala zadatak da što pre probije našu odbranu na Mazinskoj planini: od 12 do 13 bataljona, koliko je imala za napad, morala je 4 da izdvoji za osiguranje (jedan bataljon u Gračacu, jedan kod štaba divizije u Mazinu, jedan u Bruvnu, jedan u selu Bojići — valjda kod artiljerije), a tenkove na komunikaciji Gračac — Bruvno. Ili drugi primer: Italijani se odriču napada na Plješevicu, planirajući operacije čišćenja u svojoj pozadini gde se nalazila naša 2. brigada, iako Nemci traže da se napad energično produži i ovlada Plješevicom. Takođe je poučan slučaj na pravcu 3. brigade kada jedan njen bataljon postavlja zasedu u neprijateljevoj pozadini i uništava čitavu auto-kolonu, što Italijane primorava da sa fronta odvoje tenkove i deo pešadije i intervenišu u pozadini. Slično je bilo i kod ostalih neprijateljevih kolona, iz čega se vidi da je za njega front bio svuda i da mu je, bez obzira na opštu nadmoć, svuda nedostajalo snaga. To je upravo bio naš cilj i načih taktičkih dejstava koji se, ukratko rečeno, sastojao u tome da se razvuče neprijatelj, svuda parališe, izbije mu se inicijativa iz ruku i prisili da se na što više tačaka brani da bi, konačno, svuda prešao u odbranu i povlačenje.

Što se tiče načina i formi naše aktivnosti u pozadini neprijatelja treba, pored otvorenih napada, diverzija itd., kao najvažnije pomenuti zasede. Iako one ne dolaze do izražaja u onoj meri koliko u 1941. i 1942, ipak čine značajan deo aktivnosti u odbrani i umnogome su doprinele da se prevlada i skrši neprijateljeva nadmoćnost. U ovim uslovima one više ne predstavljaju kopiju tipičnih zaseda iz perioda dejstva partizanskih odreda, već su u mnogo čemu modificirane i prilagođene novim uslovima, što je uslovljeno kako porastom i jačanjem naših jedinica, tako i iskustvima koja je neprijatelj stekao u borbama s nama. Znači da se na nov način moralo prići njihovoj organizaciji i izvođenju, ako se želio uspeh. Te novine sastojale su se uglavnom u sledećem:

— zasede su postavljene na mestima gde neprijatelj nije mogao pretpostaviti da bismo mogli biti (obično veoma blizu njegovih garnizona, odnosno rejona grupisanja, tako da zbog te blizine nije obezbeđivao svoje delove koji su se kretali u tom prostoru). Osnova uspeha je, dakle, bila još veća drskost, bez čega zaseda ne bi mogla uspeti;

— dok je neprijatelj čistio teren, obično je polazio u manjim kolonama ili u razvijenom stroju i posle dostizanja određene linije, nakon izvršene akcije, vraćao se u polazne rejone. Naše jedinice su postavljale zasede na pravcu njegovog povratka u koje je obično upadao i trpeo

velike gubitke, pošto se kretao neoprezno, računajući da je taj teren »pročišćen«. U ovome su drskost i brzina naših pokreta imali odlučujuću ulogu;

— naši odbrambeni položaji postavljani su u vidu potkovicica, tako da su po svom obliku predstavljali vrstu velike zasede. Neprijateljske kolone, koje bi upale u ovakve položaje, stavljane su pod unakrsnu vatru i iznenadno udarane po bokovima, plice ili dublje, zavisno od jačine snaga koje su se u zasedi nalazile. Činjenica da je neprijatelj iznenađivan i na ovaj način daje ovoj vrsti dejstva pretežan karakter zasede.

»Upamti: onaj starješina koji kod ovoliko širokih frontova a primjenom lakih manevarskih jedinica ne pribjegava probijanju u pozadinu i napadima iz pozadine — nize sposoban starješina«. ⁸

Način borbe protiv neprijateljeve tehnike. Iz dosadašnje analize vidi se da je naša taktika bila, pored ostalog, uslovljena i činjenicom da je neprijatelj tehnički bio daleko nadmoćniji, pa ga je, prema tome, trebalo raznovrsnošću formi borbenih dejstava lišiti preimущества koja pruža tehnika i dovesti ga u situaciju da gubi nerve i inicijativu zbog toga što ne ratujemo »regularno«, po njegovim pravilima. Evo kakva je bila metodika naših dejstava u sudarima s neprijateljevom tehnikom.

Neprijatelj je prema podacima imao oko 2 tenkovska bataljona koje je upotrebljavao za neposrednu podršku pešadije na frontu, a ponekad i za zaštitu svojih komunikacija (naročito u drugom periodu). Naš metod za borbu s tenkovima sastojao se, pre svega, u izboru odbrambenih položaja koji će u najvećem delu biti neprolazni za tenkove. Komunikacije smo u tesnacima i na okukama rušili i zaprečavali. Pored toga, imali smo i minimalan broj pt-mina (sopstvene izrade), a na pravcu Gračac — Mazin i po neko artiljerijsko oruđe (brdski top 75 mm). Najzad, u protivtenkovskoj borbi upotrebljavali smo ručne bombe, a što je posebno zanimljivo i direktne juriše na tenkove, što je neprijateljske posade ponekad zbunjivalo i prisiljavalo da se povlače, a često i da napuštaju mašine. Karakterističan je primer na pravcu Udbina — Lapac, gde je naš bataljon, osetivši se nemoćan u borbi s tenkovima, ove propustio, a zadržao neprijateljsku pešadiju. Kad je tenkovski odred video da ga pešadija ne sledi, pobegao je u drugom pravcu ne izvršivši zadatak. Ili, drugi primer: prilikom izvođenja našeg protivudara neprijatelj je intervenisao tenkovima da ne bi bio odsečen. Naša dva bataljona izvršila su juriš i razbila neprijateljsku pešadiju sa kojom su pobegle i tenkovske posade, a tenkovi ostali nama. Ovi primeri pokazuju da smo, tako reći, goloruki, zahvaljujući moralnoj premoći i taktičkim postupcima, ipak nekako s njima izlazili na kraj. U toku odbrane uništeno je i zaplenjeno oko 10 tenkova. Od svih načina borbe protiv tenkova problematičan jedino izgleda otvoren juriš pešadije. Međutim, pokazalo se da neprijateljska tenkovska kolona, ako se nađe u tesnacu

⁸ Tito: *Stvaranje i razvoj Jugoslovenske armije*, izdanje Glavne političke uprave JA, Beograd, 1949, str. 141.

ili šumi gde ne može brzo manevisati, gde nema dobre preglednosti i gde su položaji takvi da joj se može približiti, biva nekad zahvaćena panikom svoje pešadije i naterana u bekstvo zajedno s njom.

Neprijateljskoj artiljeriji smo suprotstavljali, pored naše opšte pokretljivosti, još i maskiran i rastresit raspored svojih snaga, noćna dejstva i sklanjanje na zadnje nagibe, braneći vrh grebena protivnapadima.

Ovakvim postupcima u znatnoj meri je umanjivan značaj i dejstvo neprijateljske artiljerijske vatre i njegova pešadija lišavana efikasne podrške. Međutim, treba reći da su nam minobacači zadavali mnogo brige i nanosili relativno velike gubitke — veće nego artiljerija i avijacija zajedno. Ova činjenica ističe značaj minobacača za planinsko i kraško zemljište, gde njihova upotreba ima velike efekte.

Napadača je u ovim operacijama podržavala i znatna taktička avijacija, ali nije dala očekivane rezultate. Neprijatelj je nastojao da nas iz vazduha otkrije i tuče, što mu je retko polazilo za rukom, pošto kod nas nije bilo grupisanih drugih ešelona i rezervi niti artiljerijskih grupa i tenkovskih kolona. Videći da mu avijacija na frontu ne daje rezultate, neprijatelj se odlučio da bombarduje sela, tukući stanovništvo i uništavajući njegovu imovinu. Način odbrane od napada iz vazduha bio je: maskiranje, rastresit borbeni poredak, noćna dejstva i aktivna odbrana pešadijskim naoružanjem, što ga je primoravalo da leti na većim visinama i umanjivalo efekat njegove vatre. Prema podacima zna se da su naši gubici od neprijateljske avijacije bili stvarno minimalni (samo 3—4 ranjena borca), ne računajući žrtve neborračkog stanovništva i materijalnu štetu.

Karakteristike protivudara. O njima će se ovde govoriti samo toliko da bi se pokazala neka taktička, a delom i operativna načela koja su bila karakteristična u to vreme, a mogla bi biti zanimljiva i u budućnosti. Prvo da se razmotre glavni faktori koji su doveli do odluke da se na napadačevu kolonu na pravcu Gračac — Kulen-Vakuf izvrši protivudar glavninom naših snaga u Lapačkoj kotlini.⁹ Ovi faktori su bili:

neprijatelj se u jednomesečnim borbama znatno istrošio, pretrpevši osetne gubitke tako da je pokazivao vidne znake iznurenosti i demoralizacije (pored naše uporne odbrane, njegovoj iznurenosti mnogo su doprineli sneg i niske temperature); uspeli smo da sačuvamo živu silu ne dozvolivši da neprijatelj uništi ili zarobi makar i najmanju jedinicu (iako su naše jedinice bile premorene, borci i starešine, nošeni svešću i patriotizmom, činili su stvarno nadljudske napore da bi neprijatelju onemogućili izvršenje njegovih zadataka; neprijatelj je uspeo da probije našu odbranu samo na jednom pravcu, što nam je omogućilo da

⁹ Protivudar je izveden 18. II 1943. sa dve brigade 6. divizije i dve brigade 8. divizije, a podržavale su ih baterija haubica, baterija brdskih topova i baterija minobacača.

tu privučemo snage sa ostalih pravaca, na kojima su ostavljene samo najpotrebnije; naša Glavna operativna grupa, pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba, prešla je još ranije u protivofanzivu koja je do tada pokazala vidne rezultate, lomeći pred sobom u dolini Rame i Neretve jake italijanske snage, što je pažnju 2. italijanske armije (u čijem je sastavu bio 5. AK) skrenulo na tu stranu i učinilo njene operacije u Lici drugostepenim.

Sve ovo, uzeto u celini, činilo je situaciju za branioca poovljnom, što je on uočio i pravilno odlučio da izvede protivudar. Plan se zasnivao na nekoliko zanimljivih i poučnih principa: protivudar je izveden snagama koje su se branile čitavo vreme trajanja ofanzive, a nisu se čak ni odmorile, jer novih i svežih snaga nije bilo; grupisanje snaga izvršeno je tako što su sa manje važnih i manje ugroženih pravaca skinute sve jedinice (sem najpotrebnijih delova), privučene i angažovane za izvršenje ovog plana; neprijatelj je verovao da smo u tolikoj meri razbijeni i onesposobljeni i da nismo u stanju da izvedemo krupnije poduhvate—čime smo postigli operativno iznenađenje; ideja protivudara zasnivala se na napadu sa svih strana, prvenstveno na bokove, uz prethodno odsecanje neprijatelja koji je prodro preko Mazinske planine na istok.

Iz ovog našeg poduhvata mogu se izvući i sledeće pouke: jedinice koje su upućene da odseku neprijatelja zakasnile su zbog velikog snega i strmih nagiba, tako da su tek u poslednjem času stigla dva bataljona i onemogućile neprijatelju povlačenje, dok su ostale stigle tek u 12.00 (umesto u 5.00); ovo pokazuje da je zimi na planini nužno pažljivo proračunati potrebno vreme za pokrete jedinica, jer inače sva nastojanja mogu biti uzaludna. Jedinice nisu energično gonile razbijenog neprijatelja, već su nastupale prilično sporo, dozvolivši da se prekine kontakt; ovo je, uglavnom, posledica velike zamorenosti boraca, visokog snega i nepostojanja prevoznih sredstava, a manje neshvatanja potrebe za gonjenjem.

Iako je neprijatelj uspeo (po skupu cenu) da izvuče opkoljenu grupaciju angažovanjem jakih snaga koje su naš obruč probijale sa spoljne strane, mislim da ideja o manevru, i pored toga, ostaje veoma poučna i originalna i da može poslužiti kao dragoceno iskustvo koje treba na određen način koristiti u eventualnim dejstvima. Ovaj protivudar je prerastao u protivofanzivu svih naših snaga na ovom delu, koja je donela krupne operativne rezultate.

Uticao zime na obostrana dejstva. Poznat je uticaj zime na borbena dejstva, posebno u planini i uopšte na većim nadmorskim visinama. Na dejstvo 6. divizije i neprijatelja u IV ofanzivi zima je ispoljavala osnovni uticaj sa tri svoja svojstva: snežnim pokrivačem, niskom temperaturom i kratkoćom dana (na ovima ću se i zadržati ne pominjući druge, manje značajne: maglu, vejavicu, led, itd.).

Sneg je na čitavom operacijskom području 6. divizije počeo da pada 3. februara i održao se do kraja neprijateljske ofanzive, a na Kapeli i

Plješevici bilo ga je i ranije, tako da je za Italijane predstavljao smetnju još u toku grupisanja i priprema za operacije. Snežni pokrivač dostizao je debljinu od 0,5 do 1,5 m. Razume se da je sneg ometao pokrete i jedne i druge strane: Italijane je još više prikovao za puteve, a naše jedinice je kočio u izvođenju brzih pokreta i manevara kojih je, iz razumljivih razloga, u drugom periodu kad je sneg bio najviši, bilo manje i na kraćim relacijama. Jedinice neprijatelja pokušavale su da problem rešavaju saonicama i čišćenjem nanosa, čime su teškoće samo ublažavane (za čišćenje tako dugih komunikacija nisu imali ni dovoljno snaga). Udaljavanjem od pruge u unutrašnjost naše slobodne teritorije, teškoće su za neprijatelja još više narastale. Kako je imao znatnu borbenu tehniku i transport na kamionima, sneg je nepovoljnije delovao na njega. Zbog teške pokretljivosti tehničkih sredstava, neprijateljska pešadija je u dejstvima u još većoj meri bila ograničena na uske zone uz komunikacije.

Koliko je sneg ometao i naše pokrete vidi se iz navedenog primera prilikom izvođenja protivudara, kada su naša dva bataljona na zadatak stigla sa zadocnjenjem od 7 časova, a ostale jedinice su jedva uspele da dođu do svojih polaznih položaja.

Svojom bojom sneg je demaskirao i jednu i drugu stranu i uslovio da se teže izvode prikriiveni pokreti i ostvare iznenađenja. Može se reći da je u tome negativnije uticao na naše snage, pošto je umnogome otežavao izvođenje prikriivenih manevara, naročito noćnih protivnapada iznenadnim udarima sa bliskih odstojanja (zbog snega teže je uspevalo privlačenje). Kada se ima u vidu da naši borci nisu imali bele ogrtače i da im je uniforma po boji bila raznolika, postaje jasno da nam je ova okolnost donosila teškoće i neprilike. Doduše, ni neprijatelj nije imao maskirne ogrtače, ali kako je on i onako izbegavao blisku borbu i neposredne sudare, to je za njega ova okolnost bila manje nepovoljna.

Niska temperatura, koja se jedno vreme kretala do -20° , odrazila se nepovoljno na obe strane, a u celini gledano njene posledice bile su teže za neprijatelja. Njegovi izveštaji o gubicima puni su cifara o smrznutim vojnicima, koje je zima izbacila iz borbenog stroja. Pored toga, fortifikacijski radovi — koje je izvodio u prilično širokim razmerama — bili su otežani i zakočeni. Naseljena mesta dobijaju za njega veliki značaj: u njima se utvrđivao i povlačio na prenoćište, žrtvujući prostor koji je u toku dana s teškom mukom i gubicima osvojio. Italijanska trupa nije mogla da noć provede na položajima pod vedrim nebom. Nema podataka o uticaju temperature na dejstvo njegovog naoružanja, ali se može pretpostaviti da je i u ovom pogledu bilo teškoća. Na primer, borna kola su prešla Mazinsku planinu, krećući se isključivo cestom i to tek nakon što su traktori s ralicama pročistili put.

I za naše snage naseljena mesta i šume dobili su veći značaj radi smeštaja i zaštite od hladnoće, kao i radi sklanjanja od avijacije. Odbrambeni položaji sada su bili u šumi i to obično na ivicama. Naseljena mesta nisu posebno branjena iz poznatih razloga, ali su služila za smeštaj jedinica koje su bile na odmoru.

Oružju, naročito automatskom, morala se poklanjati najveća briga i nega. To se činilo urednim podmazivanjem, umotavanjem, zagrevanjem, ali i pored svega bilo je zastoja koje su borci otklanjali na razne načine. Režim ishrane ostao je isti uprkos potrebi da se obroci pojačaju i kvantitetom a naročito kvalitetom, pošto uslova za poboljšanje ishrane nije bilo. Zbog toga su zima, i s njom skopčana naprezanja, negativno uticali na kondiciju i izdržljivost boraca koji su pred kraj ofanzive pokazivali vidne znake iznurenosti i opšte telesne slabosti. Ali, uprkos svemu, naše jedinice nisu imale gubitaka od smrzavanja.

Kratkoća dana imala je apsolutno pozitivan značaj za nas. Neprijatelj je bio sputan i kratkoćom dana, koji mu nije dozvoljavao da razvije svoja dnevna dejstva i postigne krupnije uspehe. Da bi se odbranio od naših noćnih napada, morao je još u toku dana da obustavlja svoje napade, da se ukopava i spremi za odbranu; ovo mu je još više oduzimalo i onako dragoceno vidno vreme. Prema tome, njemu je ostalo neznatno vreme da iskoristi očite prednosti, naročito one koje mu je pružala obilna borbena tehnika. Pošto je neprijatelj noću bio apsolutno neaktivan, to je našim jedinicama ostajalo dosta vremena i mogućnosti da izvode aktivna noćna dejstva.

U celini gledano, može se reći da je zima sa svojim raznolikim svojstvima ipak negativnije uticala na napadača. (Pri ovoj oceni ne uzima se u obzir neboračko stanovništvo, čije su patnje i žrtve u zimskim danima narasle u krupna i masovna iskušenja.)

Iz ovih, a i svih drugih navedenih razloga, neprijatelj je u toku 30 dana ove ofanzive izvršio najdublji prodor od samo 30 km, a na pojedinim pravcima za 15 dana prešao je jedva 4—5 km, ne postigavši nigde postavljene ciljeve.

OPŠTI ZAKLJUČAK

1. Odbrana je po svom karakteru — vidu bila uporna, iako nije imala obeležja pozicione odbrane, niti se može s njom upoređivati i izjednačiti, isto kao što se ne mogu ni uslovi na našem tadašnjem ratištu u celini upoređivati sa onim na »regularnim« ratištima. Ona nije bila organizovana po svim načelima pozicione odbrane, na klasičan način kao što je propisivala teorija. Nije bilo široke fortifikacijske mreže niti zaprečavanja u širokoj meri, nije bilo organizovanog pretpolja i pregradnih položaja, nije bilo artiljerijskih grupa, opštih i protivtenkovskih rezervi, itd. I pored toga ona je bila uporna, a organizovana tako kako je to jedino mogla biti pri takvom stanju i uslovima. Ona nosi obeležja naših tadašnjih specifičnih uslova i originalne koncepcije dejstva uopšte. Ona se, dakle, razlikuje od klasične odbrane i po svojoj organizaciji, i po metodici izvođenja.

Pri oceni ove odbrane mora se imati u vidu (kao najvažnije) njen cilj i stepen upornosti. Cilj je neosporno tražio da odbrana bude uporna, pošto joj je i zadatak tako postavljen, a njena upornost počivala je naj-

više na aktivnim radnjama, neuporedivo više nego na vatri i fortifikaciji. Prema tome, ona po svojim osnovnim atributima ima karakter uporne odbrane i to na širokom frontu, uz vrlo nepovoljan odnos snaga za branioca. Pošto u praksi, u ratu, ne postoje »čiste« pozicijske i »čiste« manevarske odbrane, već se one kombinuju, uzajamno prepliću i međusobno dopunjavaju, to je slično bilo i s našom odbranom: divizija je delom snaga, prilikom promene položaja, vodila zadržavajuće borbe da bi stvorila vreme za posedanje novih položaja, na nekim pravcima bilo je manje upornosti nego na drugim, itd. Ali, gledano u celini kroz čitav tok borbi i kroz dejstva glavnih snaga divizije, u ovoj odbrani preovladavao je elemenat upornosti, ostvarivan aktivnim dejstvima. S tim u vezi treba podvući činjenicu da su iste jedinice koje su se 30 dana uporno branile, na kraju, posle mnogih teških bojeva i ogromnih naprezanja, izvele protivudar ne samo bez novih i svežih snaga, već bez bilo kakvog odmora. Ova činjenica zaslužuje svaku pažnju i predstavlja iskustvo od neocenljivog značaja.

Posebno je vredno istaći aktivnost odbrane, što čini njenu srž i osnovno obeležje. Ova aktivnost ostvarivana je svim snagama a ne samo rezervama i to preko niza taktičkih formi: dnevnih i noćnih protivnapada, napada u pozadini i, na kraju, protivudarom. Opšta aktivnost odbrane sačuvala je jedinicama maksimum inicijative, dala odbrani visok stepen pokretljivosti i dinamizma, a neprijatelja sputala, lišila ga inicijative i prednosti koju mu je pružala obilna tehnika, razvukla njegove snage i paralisala ga na svim tačkama. Bez ovog svojstva naša odbrana na tako širokom frontu, uz tako nepovoljan odnos u oružanim snagama, ne bi mogla da se održi.

I ovde se sasvim očigledno pokazalo da snaga odbrane nije bila u fortifikacijskim radovima i pasivnom otporu, već na aktivnosti, upornosti i opštoj pokretljivosti branioca koji je svoj manevar u odbrani uspešno suprotstavio manevru napadača.

Originalnost našeg manevra sastoji se u tome što su pravilno ocenjeni objektivni uslovi, naše i neprijateljske mogućnosti, što se na osnovu toga pribeglo onim elementima i vidovima manevra koji su pružali najviše izgleda na uspeh, a neprijatelja u najvećoj meri paralisali. Osnovu manevra činili su pokret i udar, dok vatra iz mesta, pošto je bila relativno slaba, nije bila presudna. A to dalje znači da je elemenat vatre trebalo saobraziti zahtevima pokreta i udara, izvlačeći iz nje sve što je bilo moguće i potrebno da bi se uspešno izvele aktivne radnje. Stoga su i birani pogodni položaji za ostvarivanje bliske, sigurne i ubitačne vatre.

I na ovom konkretnom primeru jasno se manifestuje Titovo geslo »... u našoj narodnoj vojsci mora vladati isključivo ofanzivni duh, ne samo kad smo u ofanzivi, već i u defanzivi«. ¹⁰

Ovo načelo neće ni ubuduće gubiti u značaju, te će biti potrebno da ga izučavamo i razvijamo da bismo ga u eventualnom sukobu stvara-

¹⁰ Tito, *Stvaranje i razvoj JA*, str. 201.

lački primenili, koristeći kvalitet našeg borca i karakter našeg zemljišta. I zbog toga već sada u obuci trupe trebalo bi o ovim iskustvima voditi računa, unoseći u obuku one elemente koji će borce i mlađe starešine vaspitavati u duhu opšte aktivnosti, učiniti ih izdržljivim za duge marševe i pokrete i sposobnim za brze, smele i originalne manevre po svakom vremenu, i danju i noću. Naša buduća odbrana može samo dobiti na snazi ako se znalčki kombinuju aktivne radnje i fortifikacijsko uređenje zemljišta, vodeći pri tom računa da se sačuva aktivnost i ofanzivni duh trupe i da se fortifikacija koristi za pripremu i izvođenje aktivnog manevra.

2. Najzad, treba i kao naročito značajno podvući ulogu naroda u izvođenju odbrambenih dejstava divizije.¹¹ U praksi bi bilo nemoguće zamisliti uspešna dejstva naših jedinica bez najtešnjeg oslonca na narod i bez njegove svestrane podrške, odnosno bez vojnog doprinosa svih onih snaga i faktora koji su bili van divizije, ali su s njom jedinstveno dejstvovali. Suprotstaviti naše brigade i bataljone uvežbanim i tehnički opremljenim okupatorskim grupacijama i naša dejstva prikazivati samo kao sudar oružanih formacija bilo bi nepravilno, jednostrano i netačno. Angažovanje naroda u čitavom nizu različitih zadataka, koji po svom karakteru imaju vojni značaj, organski se uklapalo u jedinstven otpor protiv agresorovog pokušaja da uništi naše jedinice i pokret u celini. Udeo nenaoružanog naroda, u prvom redu omladine, u izvođenju naše odbrane sastoji se u najrazličitijim ulogama koje često imaju i direktno borbeni značaj. Evo samo nekih:

rušenje i zaprečavanje puteva i pruga i sprečavanje pokreta neprijateljevoj motorizaciji pripadalo je najvećim delom narodu. To naše malobrojne vojne snage ne bi stigle da učine. Ishranu naših jedinica organizovalo je samo stanovništvo i to ne samo time što je isporučivalo živežne namirnice trupnoj intendanturi, već je pripremalo hranu i donosilo je direktno na borbene položaje. Sklanjanje na vreme živežnih namirnica ispred okupatora stvorilo je potrebne rezerve, bez kojih bi praktično bilo nemoguće ostati na terenu i još uz to voditi neprekidne borbe. Snabdevanje odećom i obućom, naročito vunanim čarapama i rukavicama, spasilo je od smrzavanja mnoge borce. Smeštaj u kućama za vreme odmora, pranje, krpjenje i zamena rublja omogućavalo je da borci sačuvaju potrebnu fizičku kondiciju i da se osiguraju osnovni higijenski uslovi. Zbrinjavanje, lečenje i ishrana ranjenih i bolesnih boraca, koji su bili stalno okruženi ljubavlju i negom naroda, predstavljalo je doprinos koji je na najdirektniji način uticao na snagu i borbeni moral svih jedinica i svakog borca. Obavljanje drugih funkcija kao što su: kurirska služba, transport municije i drugih potreba, sprečavanje neprijateljske špijunaže i obaveštavanje naših jedinica o neprijatelju, itd., spadaju u red takvih zadataka koje je po značaju nemoguće odvajati od onih koje su izvodile naše oružane formacije.

¹¹ Uloga naroda Like u toku IV neprijateljske ofanzive mogla bi biti (pored drugih sličnih primera) posebna i veoma zahvalna tema za obradu i to sa gledišta izvlačenja iskustava potrebnih našoj civilnoj odbrani za eventualni rat.

U ovom svetlu drukčije se predstavlja i problem odnosa snaga, pošto on, uzet u ovom širem i jedino realnom omeru, nije isti sa onim u oružanim snagama, čime se takođe mogu objasniti uspeh naše odbrane i postignuti rezultati. Ovome treba dodati još i značaj moralno-političkog faktora kod jedinica i naroda. Samopouzdanje i vera u pobedu, odlučnost i jedinstvenost vojske i naroda čine jedan od glavnih uslova naše pobeđe. Sačuvana je zadivljujuća hladnokrvnost i spremnost na krajnje naprezanje i podvige. Svest o opravdanosti borbe, ljubav za slobodom i mržnja prema okupatoru i izdajnicima učinili su da se junački savladaju sve teškoće i stradanja. To nisu uobičajene fraze, već činjenice dokazane istrajnošću i hrabrošću svih boraca i celog naroda, koji su se 30 dana uporno i krajnje samopregorno borili, a da pri tom neprijatelj nije uništio ni jednu jedinicu, niti zarobio ijednog borca. Na ovakva iskustva našeg NOR-a ne bi se smelo nikad zaboraviti, pošto će ovaj faktor i ubuduće, s obzirom na karakter rata koji bi naša zemlja mogla voditi, biti jedan od glavnih uslova naše pobeđe.

General-major
Nikola PEJINOVIĆ

ARTILJERIJA STRANIH ARMIIJA

U prvim posleratnim godinama interesovanje vojnih krugova u svetu naročito je bilo orijentisano na razvoj i usavršavanje oruđa i lansiranih uređaja za izbacivanje nuklearnih projektila, zatim na ubrzan razvoj mehanizovanih i oklopnih jedinica, kao i sredstava za borbu protiv tenkova.

U to vreme je izgledalo da je artiljerija kao rod vojske izgubila od svog značaja. Međutim, sve više se javljala potreba da se, paralelno sa razvojem raketno-nuklearnih sredstava, i dalje radi na usavršavanju i razvoju konvencionalne artiljerije. Neki od tih neposrednih razloga zasnivali su se na sledećim postavkama:

svaki rat neće biti nuklearan, ili bar neće otpočeti kao takav; nuklearna vatra koristiće se samo za naročito važne ciljeve, dok će ostali biti tučeni nenuklearnom vatrom;

u neposrednoj blizini jedinica u borbi, konvencionalna artiljerija i nadalje ostaje glavno sredstvo podrške i postizanja rešenja u borbi.

Nužnost jedinstvenog komandovanja, upravljanja i koordinacije nuklearne i nenuklearne vatre uslovlila je da su sva sredstva — bez obzira na to da li upotrebljavaju brzantne ili nuklearne eksplozive — ušla u sastav artiljerije kao roda. Jasno je da se ovo odnosi samo na taktičko-operativne okvire, dok su u stratejskim ova sredstva podeljena na artiljerijske (uključujući i raketna sredstva operativno-taktičke namene) i raketne jedinice koje u nekim stranim armijama obrazuju zaseban vid oružanih snaga.

ARTILJERIJSKA ORUĐA

Oruđa kalibra do 150 mm. Klasična oruđa poljske artiljerije kalibra 85—150 mm predstavljaju artiljeriju za podršku na nivou puka-brigade i divizije; dometi ovih oruđa kreću se uglavnom do 20 km. Ako se nalaze u sastavu armijskih ili korpusnih artiljerijskih pukova, ova oruđa se redovno predviđaju za artiljerijsku rezervu (AR) više komande, sa zadatkom da se u odlučnom momentu pridaju pešadijskoj jedinici na težištu dejstava, odnosno da se ona njima ojača.

Preciznost, kao i velika brzina gađanja ovih oruđa (puna slika rasturanja po daljini iznosi 2—3% daljine gađanja) omogućavaju podršku — vođenjem sopstvenih snaga na kratkom odstojanju iza ostvarene vatre; pri tempirnom gađanju sa eksplozijama na visini 10 do 30 m, mogućna je podrška oklopnih jedinica dejstvom u njihovoj neposrednoj blizini radi uništavanja neprijateljevih pt-sredstava bliske borbe. Ovakva samohodna artiljerijska oruđa u stanju su da prate oklopne jedinice po svakom zemljištu, a

Ovo je prikaz članka *Artillerie Ausländischer Armeen* koji je objavljen u švajcarskom vojnom časopisu *Schweizer Artillerist*, br. 7, jul 1965. godine.

isto tako pružaju i efikasnu zaštitu od radioaktivnog zračenja i dejstva parčadi. Postoji tendencija za razvojem većeg broja baterija samohodnih topova kalibra 130—150 mm, čija parčad uspešno probijaju oklop savremenih tenkova.

Oruđa kalibra 150 do 300 mm. Ova teška artiljerijska oruđa gađaju zrnima težine od 50 do 300 kg, dok njihovi maksimalni dometi iznose od 18 do 35 km; ona predstavljaju sredstvo podrške viših komandi (armija, korpusa, divizija), naročito ako raspolažu i nuklearnim zrnima. S obzirom na mala rasturanja ovih oruđa, moguće je korišćenje i nuklearnih zrna najmanje taktičke snage radi neposrednije vatrene podrške.

Teška oruđa sa klasičnim zrnima nalaze punu primenu prilikom uništavanja jačih utvrđenja, komandnih mesta, centara veze i pojedinih otpornih tačaka.

Velika težina ovih oruđa, koja se kreće od 10 do 50 tona, nameće određene probleme u pogledu pokretljivosti i rasporeda tih oruđa. Ti problemi se rešavaju uvođenjem guseničnog lafeta.

U poslednje vreme mnogo se radi na tome da se domet ovih oruđa znatno poveća, pri čemu su osnovni naponi usmereni na konstrukciju raketnih zrna. Prema nezvaničnim podacima, za sada su ovakva zrna konstruisana za topove 420 mm u armiji SAD, čime je i domet ovih oruđa povećan na 100 km.

Teški minobacači kalibra 150 do 260 mm. Teški minobacači ispaljuju mine težine 40 do 100 kg, a imaju domet od 8 do 12 km; oni predstavljaju sredstva podrške na nivou puka-brigade i divizije. Zahvaljujući veoma ubacnoj putanji, ova se oruđa koriste za one zadatke koje ne mogu izvršavati ostala artiljerijska oruđa, odnosno kada je njihovo dejstvo nedovoljno efikasno. To su, načelno, duboko zaklonjeni ciljevi.

Minobacači većih kalibara mogu upotrebljavati i mine sa nuklearnim punjenjem. Relativno mala težina ovih oruđa omogućava im veliku taktičku pokretljivost.

Manevar putanjama ograničen je relativno malom mogućnošću pomeranja oruđa po pravcu, koja iznosi oko 350 hiljaditih.

U poslednje vreme, kod nekih modela se prišlo konstruisanju podloge koja omogućava kružno dejstvo.

Višecevni bacači raketa. Ovi bacači koriste raketna zrna težine od 25 do 250 kg, a maksimalni domet im se kreće od 8 do 20 km. Mogućnost jednovremenog pokrivanja površine cilja velikim brojem zrna obezbeđuje snažno moralno i materijalno dejstvo ovih bacača. Ova oruđa predstavljaju sredstvo za ostvarivanje vatrenog težišta masovnim koncentracijama vatre u rukama komandanata divizija. Poznato je da se ona u poslednje vreme sve više uvode u savremene armije.

Vatrene mogućnosti takvog divizionara od 18 oruđa — sa po 12 šina ili cevi na svakom, a težinom mine od 113 kg, omogućavaju da se u roku od nekoliko sekundi ispalji plotun težine oko 25 tona municije, što odgovara mogućnosti jednovremenog dejstva 200 haubica kalibra 155 mm. Trajanje plotuna zavisi od kadanice opaljivanja i normalno iznosi do 10 sekundi. Ponovno opaljivanje plotuna zavisi od tipa i modela, i taj vremenski interval prosečno traje od 3 do 5 minuta.

Tabela 1

Artiljerija američke armije

Vrsta—model	U čijem sastavu	Domet (km)	Brzina gaganja u min.	Težina zrna—rakete	Težina oruđa u tonama	Primedba
105 mm h vučene SO	peš. div., meh. i okl. div. i AK	11 (13)	6	15	2, 3 24 (nova 17)	Nova amfibijska
155 mm h V SO	peš. div., AK, meh. i okl. div.	15 (18,5)	3	45 („A“ zrna)	5, 8 29 (novi 19)	Nova amfibija
175 mm t SO	AK	32	2	80 („A“ zrna)	30	(2—10 KT)
203 mm h V SO	peš. div., AK, meh. i okl. div.	15	1	90 („A“ zrna)	44 (nova 30)	(2—10 KT)
115 mm VBR	divizija	10	45 rak. 5 sek.			Po 3 bacača na divizijske divizione 105 mm
70 mm helikopter VBR	VD divizije	3	48 rak. 4 sek.			Opitno se uvodi baterija u VD diviziju
<i>Little John</i>	VD divizija AK	20	Kad je poznat cilj, potrebno vreme za dejstvo kod raketa sa tečnim gorivom do 1 čas, kod čvrstih goriva odmah. Kasnije 2—4 rakete na čas po lanseru	450 (2—15 KT)		Čvrsto gorivo — slobodna
<i>Honest John</i>	pd, meh. d. OD, AK	26		2600 (5—20 KT)	samohodna rampa	Čvrsto gorivo — slobodna
<i>Honest John</i>	pd, meh. d. OD, i AK	39		2600 (5—20 KT)	samohodna rampa	Čvrsto gorivo — slobodna
<i>Lakrosse</i>	A korpus	8—30		1070 (2—5 KT)	samohodna rampa	Čvrsto gorivo — vodena
<i>Corporal</i>	A korpus	50—140		5500 (10—200KT)	vučno	Tečno gorivo — vodena
<i>Sergeant</i>	A korpus	30—140		5000 (20—200KT)	vučno	Čvrsto gorivo — vodena
<i>Redstone</i>	Armija	90—320		30.000 (do 1 MT)	vučno	Tečno gorivo — vodena
<i>Pershing</i>	Armija	500—800		5000 (do 1 MT)	samohodna rampa	Čvrsto gorivo — vodena

Pošto ova oruđa troše ogromne količine municije, kao poseban problem javlja se mogućnost njihovog urednog snabdevanja i popune; taj problem istovremeno ograničava njihov manevar i upotrebu u borbi.

S obzirom na to da se lako otkrivaju usled bleska i dima pri opaljenju, ova oruđa moraju imati unapred pripremljen veći broj vatrenih položaja, kako bi nakon jednog ili dva plotuna mogla odmah da promene položaje i izbegnu da ih neprijatelj vatrom uništi.

Tabela 2

Artiljerija sovjetske armije

Vrsta — Model	Domet (km)	Brzina gađanja u min.	Težina zrna—rakete	Težina oruda u tonama	Primedba
Minobacač 120 mm	8	15	16	0,5	
„ 160 mm	8	2—3	40	1,4	
„ 240 mm	10—11	2	100 („A“ mina)	2,5	
Top 85 mm	16	15—20	16	1,7	
Top 100 mm	21	8	16	3,5	
Haubica 122 mm	12	5	22	3,1	
Top 122 mm	22	5	25	6,7	
Top 130 mm	25	5	32	?	
Haubica 152 mm	14	3	44	5	
Top-haub. 152 mm	18	3	44	8	
„ 203 mm	25—28	1	135 („A“ zrno)	20	
Top 230 mm	30	?	(„A“ zrno)	?	
Top 310 mm	40—100	1/3	350 („A“ zrno)	50	Reaktivno zrno
Top 420 mm	90—150	1/4	800 („A“ zrno)	50	Reaktivno zrno
VIŠECEVNI BACAČI RAKETA BM-14 (16 rak.)	9	Plotun za 10 sekundi	55	10	
BM-20 (4 rak.)	20		194	10	
BM-24 (12 rak.)	10		113	15	
BM-28 (6 rak.)	21		450	20	
ART. RAKETE		Priprema za gađanje kod tečnih goriva do 1 čas, a kod čvrstih goriva odmah			Čvrsto gorivo — slobodna
T—5C	25—35		2000 (5—20KT)	samohodna rampa	
T—5B	45—65		4000 (5—100KT)	„	„
T—7A	100—200		5000 (20—200KT)	„	Tečno gorivo — vodena
T—1	500—900		15—20.000 (20—200KT)	vučno	„
BB—5 „Sondal“	1500		(100—500KT)	vučno	„

Za razliku od ostalih artiljerijskih oruđa, višecevni bacači raketa imaju najmanja rasturanja pri najvećim dometima. Puno rasturanje, zavisno od vrste bacača, iznosi 5 do 10% daljine gađanja. Ovo relativno veliko rasturanje uslovljava da se ova oruđa prvenstveno koriste za neutralisanje površinskih ciljeva.

Lansirne cevi ili šine su veoma lake i normalno su postavljene na terensko ili gusenično vozilo, pa je na taj način celo oruđe veoma pokretljivo.

U poslednje vreme uvode se višecevni bacači raketa i u helikopterske jedinice i to montiranjem na same helikoptere. Tako je, na primer, u armiji SAD već uveden višecevni bacač raketa 70 mm. Svako oruđe raspolaže sa 48 cevi-šina, a plotun ispaljuje za 4 sekunde, dok njegova daljina gađanja iznosi do 3 km, a rasturanje oko 6% daljine gađanja.

Taktičke slobodne i vođene artiljerijske rakete. Artiljerijske rakete prvenstveno predstavljaju sredstvo nuklearne podrške. Nalaze se u sastavu divizija (malog dometa do 50 km), korpusa (srednjeg dometa do 200 km) i armije (velikog dometa do otprilike 900 km). Sem nuklearne bojeve glave mogu upotrebljavati i druga punjenja — prvenstveno hemijska. Upotreba raketa punjenih brizantnim eksplozivom, usled relativno velikog rasturanja i ograničenog površinskog dejstva, nije rentabilna.

Artiljerijske rakete malog dometa predstavljaju balističku — slobodnu raketu sa čvrstim pogonskim gorivom. Verovatno kružno skretanje (VKS) ovih raketa iznosi 2 do 3% daljine gađanja.

U upotrebi su još i taktičke artiljerijske rakete sa tečnim gorivom i radio-komandnim sistemom vođenja. Ove rakete se u poslednje vreme izbacuju iz naoružanja jer im je za pripremu za lansiranje i dovođenje u stepen pripravnosti potrebno nekoliko časova, što ne zadovoljava taktičke zahteve.

Savremene rakete srednjeg (do 200 km) i velikog (do 900 km) dometa upotrebljavaju isključivo čvrsta pogonska goriva, a lansirni uređaj montiran je direktno na vučno vozilo sa kojega se rakete i lansiraju. Uzgred rečeno, lansiranje se može vršiti na svakom zemljištu. Verovatno kružno skretanje ovih vođenih raketa iznosi 1% daljine gađanja. Priprema za lansiranje traje svega 15 minuta.

Lansirna rampa je laka i zbog toga se može montirati na šasiju običnog guseničnog ili specijalnog vozila velike pokretljivosti.

ARTILJERIJSKO IZVIDANJE

Da bi artiljerija bila u stanju da uspešno i organizovano vodi borbu sa neprijateljevom artiljerijom, raketnim sredstvima i udaljenim ciljevima, da otkriva raspored i rejone vatrenih položaja oruđa i lansirnih uređaja, ili da otkriva let projektila na putanji, potrebno je da raspolaže odgovarajućim sredstvima izviđanja.

Osim običnih sredstava za izviđanje, kao što su ona za vazdušno, aerofoto-snimanje i izviđanje pomoću zvuka-sekundomerom, artiljerija se koristi i specijalnim sredstvima. Sva ona se, po svojoj raznovrsnosti, među-

sobno dopunjuju, a formacijski se nalaze u samostalnim artiljerijskim izviđačkim divizionima armija i korpusa, ili izviđačkim baterijama i vodovima u okviru divizija. Mogućnosti ovakve artiljerijske izviđačke baterije u okviru divizije obezbeđuju izviđanje ciljeva na prostori širine 15 i dubine 25 km.

SISTEM I SREDSTVA ARTILJERIJSKOG IZVIĐANJA

Izviđanje iz vazduha:	bespilotna letelica — akcioni radijus do 65 km teodolit
Optičko izviđanje:	domet do 20 km; tačnost 50—150 m
Zvukovno izviđanje:	poljski radar, mogućnost otkrivanja cilja od 450 do 18.000 m; pojedinačne osobe do 4.500 m, vozila u pokretu do 18.000 m
Radarsko izviđanje:	domet do 10 km, tačnost otkrivanja 50 m; obrada podataka za nekoliko minuta
Minobacački radar:	domet do 18 km, tačnost otkrivanja 150 do 400 m; obrada podataka za nekoliko minuta.

Svi navedeni podaci važe pri radu na otkrivenom ravničastom zemljištu i uz odgovarajuće vremenske uslove.

Artiljerijski radar AN/MPQ-10A

RAZVOJ, ORGANIZACIJA I UPOTREBA ARTILJERIJE

Posleratni razvoj artiljerije imao je specifične karakteristike; interesantna je razlika u načinu na koji su tom razvoju prišli vojni krugovi na Zapadu i Istoku.

Dok su SAD sve do 1959. godine očito potcenjivale značaj konvencionalne artiljerije i sve snage usmeravale na razvoj nuklearno-raketnih sredstava (u pogledu konvencionalne artiljerije uglavnom su ostale na ranijim modelima i vrstama, smanjujući osetno njihov broj u naoružanju divizija), SSSR je odmah po svršetku drugog svetskog rata, ocenjujući pravilno njen značaj, nastavio da razvija i modernizuje konvencio-

nalnu artiljeriju, a istovremeno je radio i na konstruisanju raketno-nuklearnih sredstava.

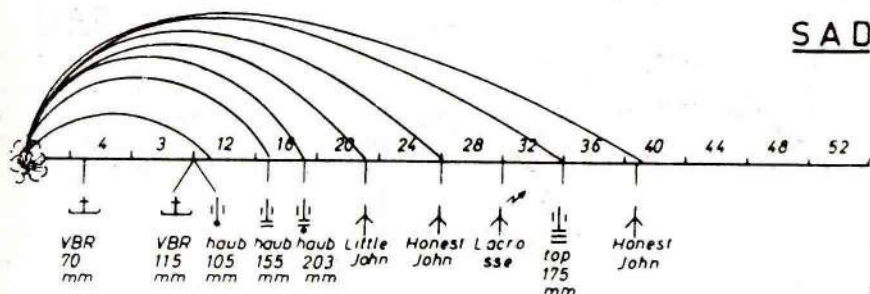
U to vreme u armiji SAD razvijeno je nekoliko tipova artiljerijskih raketa malog i srednjeg dometa, čiji su osnovni predstavnici bili *Honest John* i *Corporal*, i »atomskih topova« kojima su opremljene ne samo armije, već i divizije.

U Sovjetskoj armiji su osetno poboljšane karakteristike ranije standardnih modela kao, na primer, haubice 122 mm, topova 85 mm i topova-haubica 152 mm, a istovremeno su uvedeni u naoružanje i novi modeli oruđa kalibra 100, 130 i 203 mm.

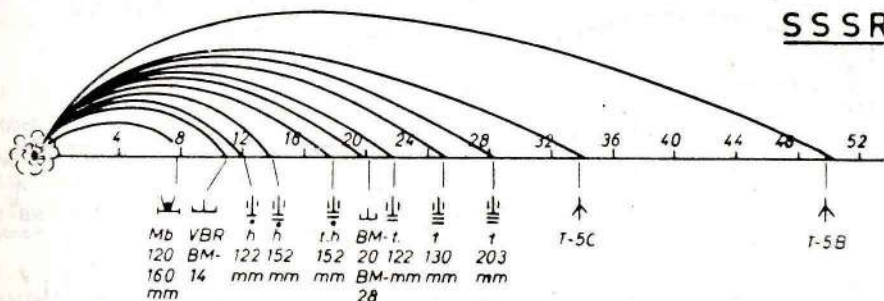
Tabela 3

ART. ORUĐA I RAKETE MALOG DOMETA

SAD

SSSR

Pri planiranju razvoja artiljerijskog sistema, Sovjeti su polazili od sledećih osnovnih zahteva: jednostavnost proizvodnje, praktičnost u rukovanju i laka zamena pojedinih delova i sklopova. Oruđa su istovremeno osposobljena za raznovrsnu namenu, pa mogu poslužiti za podršku i kao protivtenkovska, a neka čak i kao protivavionska. Radi povećavanja vatrene moći uveden je veći broj raznovrsnih tipova višecevnih bacača raketa.

Amerikanci su 1960. godine počeli ubrzano da rade na preoružavanju i daljem razvoju konvencionalne artiljerije (105 mm, SO 152 i 175 mm).

Osnovni taktički zahtevi pri razvoju konvencionalnih oruđa bili su: povećavanje pokretljivosti samohodnih lafeta i oruđa već samom njihovom konstrukcijom, pri čemu je veliki broj samohodnih oruđa osposobljen ujedno i kao amfibijsko sredstvo, a raspolaže i obrtnom kupolom;

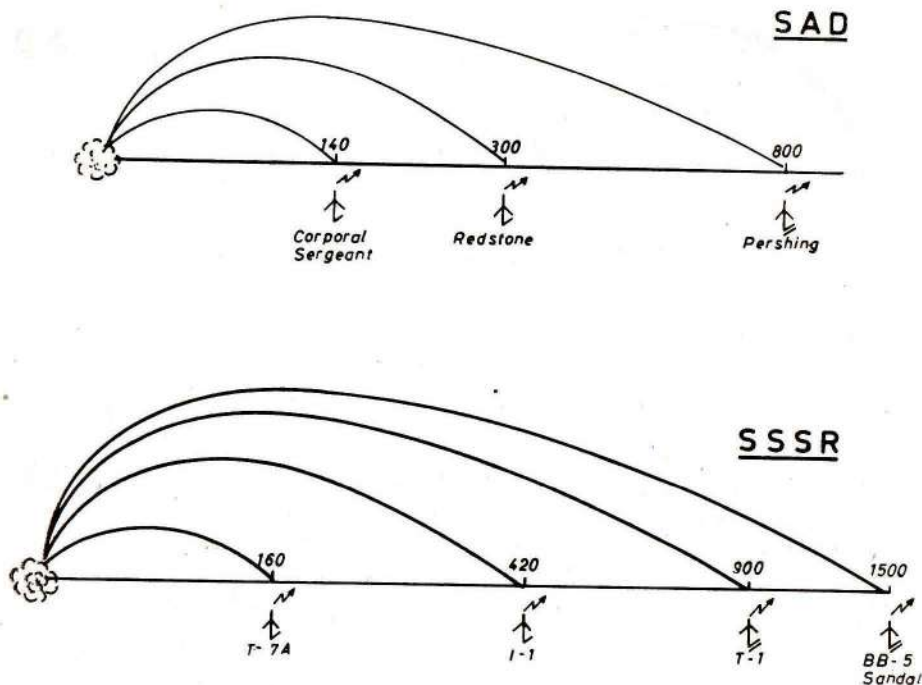

povećavanje pokretljivosti prilagodavanjem celokupne divizijske artiljerije za vazdušni transport, pri čemu je osetno smanjena težina oruđa;

povećavanje dometa uvođenjem specijalne municije i novih vrsta punjenja, pri čemu su dometi povećani u proseku za jednu trećinu u odnosu na ranije.

Tabela 4

ART. RAKETE SREDNJEG I VELIKOG DOMETA

Negde 1960. godine obe strane počele su i sa preoružavanjem artiljerijsko-raketnih jedinica koje su koristile tečno pogonsko gorivo. Da bi se skratilo vreme potrebno za pripremu i lansiranje, tečna pogonska goriva zamenjena su čvrstim, lansirne rampe montirane su na veoma pokretna gusenična vozila, a raniji sistem vođenja zamenjen je novim autonomnim sistemom čiji se programirani let ne može ometati. Neka od ovih oruđa su ujedno i amfibijska.

Na organizacijskom planu, obe strane su u fazi uvođenja artiljerijsko-raketne jedinice do zaključno divizije. Amerikanci su pokušali da uvedu rakete *Davy Crockett* u sastav bataljona, pa su izmenili tu odluku i obustavili njihovu dalju proizvodnju.

Radi efikasnijeg i bržeg planiranja vatre, kao i uprave vatrom i saskrećivanja masovnih koncentracija, u sastav artiljerije uvode se novi računari, a elektronika nalazi najširu primenu pri planiranju i upravi vatrom, kao i kod sredstava artiljerijskog izviđanja.

U članku se tvrdi da su razlike u sistemu komandovanja u armiji SSSR-a i SAD uglavnom organizacijsko-formacijske prirode, pošto postoje neke razlike u doktrinarnim shvatanjima mesta i uloge pojedinih rodova.

Kod Amerikanaca, sažeto rečeno, osnovne su sledeće karakteristike:

Armije u svom sastavu raspolažu artiljerijskim vođenim raketama dometa oko 800 km.

Korpusi raspolažu većim brojem diviziona slobodnih i vođenih raketa dometa do 160 km i teških topova dometa do 32 km. Armijski korpus je osnovni koordinator artiljerijsko-nuklearne vatre, dejstva avijacije i protivvazdušne odbrane. Korpusu su neposredno potčinjeni četiri štaba artiljerijskih grupa i veći broj diviziona. Pridavanjem štabova artiljerijskih grupa i artiljerijskih diviziona divizijama, stvorena je mogućnost da se u okviru divizija obrazuju težišta — formiranjem većeg broja artiljerijskih grupa. U okviru divizije, posle komandanta, načelnik artiljerije je najstariji oficir — po činu general-major; on neposredno rukovodi »Centrom za koordinaciju i upravu vatrom« koji objedinjava celokupnu vatrenu podršku divizije, i to kako vatru artiljerije, tako i teškog pešadijskog naoružanja, avijacije i, po potrebi, brodske artiljerije.

U okviru divizije ne postoje artiljerijski pukovi. Kad god je moguće, komandovanje artiljerijom je centralizovano i to preko »Centra za koordinaciju i upravu vatrom«, pri čemu se divizioni 105 mm po pravilu određuju za neposrednu podršku brigada, a kada situacija zahteva, ovi se divizioni njima i pridaju.

Za razliku od ovog, komandovanje artiljerijom kod Sovjeta karakteriše se sledećim:

Od divizije do fronta, raketno-nuklearna sredstva su u većoj meri integrisana u odgovarajuće jedinice, pri čemu front raspolaže jedinicama vođenih projektila (brigada) dometa do 1.500 km, armija do 900 km, a divizija slobodnim raketama dometa do 65 km.

Konvencionalna artiljerija je takođe u većoj meri integrisana u jedinice, pri čemu se na nivou armije i fronta raspolaže i krupnijim artiljerijskim telima. U sastavu divizija nalaze se artiljerijski pukovi.

Sem komandovanja i uprave artiljerijskom vatrom, načelnik artiljerije je odgovoran i za organizovanje protivtenkovske i protivvazdušne odbrane.

Armija se javlja kao osnovni koordinator artiljerijsko-nuklearne vatre, a komandovanje artiljerijom u borbi obezbeđuje se obrazovanjem sledećih sastava: armijske artiljerijske grupe, divizijske artiljerijske grupe, pukovske artiljerijske grupe, protivtenkovske rezerve (PTOd), armijske i divizijske pav-grupe.

Radi obrazovanja protivtenkovskih rezervi, u obzir se uzimaju svi raspoloživi, u dubini raspoređeni, topovi kalibra do 122 mm, sva pt i pav-oruđa; osnovni zadatak tih rezervi je sprečavanje dubljih prodora neprijateljevih tenkova. U napadu, zadatak protivtenkovske rezerve je zaštita otkrivenih bokova grupe koja prodire.

U artiljerijskoj pripremi i u početku artiljerijske podrške, na pravcima glavnih udara, komandovanje artiljerijom je centralizovano u najvećoj mo-

gućnoj meri i zavisno od angažovanja nuklearnih sredstava; računa se da treba obezbediti gustinu od 70 do 140 oruđa i utrošak od 15.000 zrna na km fronta u toku artiljerijske pripreme.

I pri noćnom napadu redovno se predviđa artiljerijska priprema koja je po trajanju kraća nego danju, a gađaju se samo ranije otkriveni ciljevi. U toku artiljerijske pripreme stalno se vrši osvetljavanje svetlećim zrnima haubice 122 mm.

Obe strane razmatraju, kao mogućnu i verovatnu, upotrebu i hemijskih borbenih sredstava, pri čemu se vatrena moć i sam značaj konvencionalne artiljerije znatno povećavaju.

Iz celog prikaza može se izvesti sledeći zaključak:

Sve jedinice od divizije naviše organizacijski su osposobljene za obrazovanje vatrenih težišta i to kako nuklearnom tako i nenuklearnom vatrom. Uspešno dejstvo svih ovih sredstava obezbeđuje se savremenim sredstvima artiljerijskog izviđanja.

Divizije u svrhu opšte podrške raspolazu oruđima kalibra 150 do 203 mm, a osnovnu masu armijske-korpusne artiljerije namenjene za ojačavanje divizija obrazuju topovi kalibra 130 do 175 mm, sa dometom do 30 km.

Artiljerija oklopnih i mehanizovanih jedinica većim delom je samohodna, a poslednji modeli su ujedno i amfibijska oruđa.

Višecevni bacači raketa imaju specifične zadatke i ne mogu zameniti ostala artiljerijska oruđa. Oni služe za ostvarivanje masovne i vremenski ograničene koncentracije vatre po površinskim ciljevima.

Z. V.

SUŠTINA PROCESA OBUKE

Obuka je najracionalniji, najorganizovaniji i najsystematskiji način obrazovanja i vaspitavanja vojnika. To je u suštini dvostrani proces: nastavnik organizuje i izvodi obuku (predaje, obučava), a vojnik usvaja znanja, veštine i navike, odnosno uči pod rukovodstvom nastavnika. Procesi poučavanja i učenja nerazdvojno su povezani u obuci i uzajamno se uslovljavaju. Kroz obuku vojnik stiče vojno obrazovanje, razvija vojničke sposobnosti i moralno-borbene kvalitete. To znači da su za obuku karakteristične tri stvari: a) sticanje znanja, veština i navika, b) razvijanje psihičkih i fizičkih sposobnosti, i c) formiranje moralno-borbenih kvaliteta i osobina vojnika. Ovo se ostvaruje aktivnim učešćem starešina-nastavnika i vojnika.

Sticanje vojnih znanja, veština i navika predstavlja osnovni zadatak obuke, jer solidna stručna sprema, ovladavanje ratnom veštinom i borbenom tehnikom, razumevanje suštine rata i oružane borbe čine osnovne i bitne preduslove pobeđe nad protivnikom. Međutim, stečena znanja, veštine i navike nisu dovoljni za potpuno formiranje vojnika; uz to su neophodne i psihičke i fizičke sposobnosti koje mu omogućavaju da sve ovo uspešno primeni u procesu borbe. To su sposobnosti: posmatranja, opažanja, pamćenja, pažnje, stvaralačkog mišljenja, praktičnog rada, zatim fizička izdržljivost, otpornost i dr.

Sticanje znanja, veština i navika i razvijanje sposobnosti čine jedinstven proces i podjednako su značajni za borbu. Međutim, to ne znači da su sposobnosti stihijni odraz i spontani rezultat procesa obuke, učenja i sticanja znanja. One se mogu uspešno razvijati samo ako starešina-nastavnik planski i systematski usmerava obuku u tom smislu i ako stvara uslove za razvijanje adekvatnih sposobnosti vojnika.

No, pored znanja i sposobnosti vojnik mora posedovati i moralno-psihološke i borbene kvalitete, jer bez njih ne bi bio sposoban da znanja, veštine i navike primeni i efikasno iskoristi u borbi. Zato je jedan od bitnih zadataka obuke da razvija socijalističku svest, socijalistički patriotizam, socijalistički odnos prema radu, učenju i odbrani domovine, svesnu disciplinu; zatim, moralno-borbene kvalitete, kao što su smelost, upornost, inicijativa, samostalnost i drugi. Obuka, dakle, ako je pravilno organizovana i izvedena, naoružava vojnike stručnim znanjima i istovremeno razvija njihovu sposobnost i spremnost za primenu stečenih znanja.

Ovo pitanje je obrađeno na osnovu sledećih radova sovjetskih autora: A. B. Варабанщиков, *Педагогические основы обучения советских воинов*, Москва 1962. год.; Г. О. Луков, *Психология, Военное издательство*, Москва 1960.; *Основы военной педагогики и психологии*, под редакцией генерал-лейтенанта Кубасова А. Ф. и генерал-майора Белоусова Г. Г.; А. Г. Базанов, *Педагогика*, Военное издательство, Москва 1961. год.

Sve ovo pokazuje da je nastavni rad veoma složen proces i da se ne može svesti na jednostavno nastavnikovo predavanje znanja i učenje vojnika. Nastavnik u procesu obučavanja treba ne samo da predaje znanja već i da razvija sposobnosti vojnika, da umešno izlaže nastavno gradivo, organizuje posmatranje predmeta, pojava i procesa, učvršćuje znanja vojnika ponavljanjem pređenog gradiva i njegovom praktičnom primenom, ocenjuje rezultate obuke i dr. Isto tako učenje vojnika ne može se svesti samo na pamćenje gradiva; oni u procesu obuke moraju biti maksimalno aktivni u sticanju znanja, aktivno posmatrati, učiti kako se ono primenjuje u najrazličitijim uslovima.

Uspeh u obuci zavisi kako od nastavničkih kvaliteta starešine tako i od osobina i pripremljenosti vojnika za savlađivanje obuke. Ipak, u ovome značajniju ulogu ima starešina. Praksa je pokazala da između kvaliteta nastavnika i kvaliteta obuke, s jedne, i stepena angažovanja vojnika u njoj, s druge strane, postoji tesna povezanost. U kojoj meri će se vojnici svesno i aktivno angažovati u učenju i savlađivanju obuke, zavisi velikim delom od pedagoške umešnosti predavača, sposobnosti da dobro organizuje i izvodi obuku, zainteresuje i aktivira vojnike u savlađivanju gradiva.

Istina, vojnici su većinom zrele, formirane ličnosti, sa dosta znanja, iskustva, sposobnosti i umešnosti za samostalno učenje; oni shvataju smisao, cilj i značaj obuke i zato su motivisani za njeno savlađivanje. Stoga interesantnost materije i način izlaganja nisu jedini pa ni odlučujući faktori od kojih zavisi angažovanje vojnika u obuci i njihovo naprezanje za savlađivanje svih teškoća koje su s tim u vezi. Ovo, ipak, ne znači da zanimljiv način izvođenja obuke i obrade gradiva nije od velikog značaja za rezultate u osposobljavanju i stručnom kvalifikovanju vojnika.

Međutim, treba naglasiti da je za uspehe u obuci bitna pretpostavka da starešina vlada programom obuke, s jedne, i da poznaje pedagoške zakonitosti procesa obuke, sticanja znanja, veština i navika, s druge strane. Pedagoška znanja mu pomažu da pravilno sagleda svoje mesto i ulogu u procesu obuke, da pravilno usmeri način delovanja onih koje obučava i vaspitava. Stoga je nužno da se ukaže na osnovne momente procesa sticanja znanja, veština i navika.

Proces sticanja znanja. U toku obuke vojnici usvajaju raznovrsna opštevojna, vojnostručna, ideološko-politička i opšteobrazovna znanja. To se postiže neposrednim posmatranjem predmeta i pojava, kao što su naoružanje i druga tehnika, oprema, zemljište, dejstvo oružja, način maskiranja, i sl. Prilikom političke nastave mogu se posmatrati istorijski spomenici, muzeji, rad i funkcionisanje privrednih objekata i sl. Na taj način se stiču najpotpunije predstave i pojmovi o onim stvarima koje su predmet obuke. Zato sposoban nastavnik teži da, kad god je moguće, vojnici stiču neposredna znanja na samim predmetima, u toku samih pojava i procesa.

Često starešina neće moći da organizuje obuku na taj način da vojnici posmatraju predmete koje izučavaju. Tako, na primer, oružanu borbu — iz razumljivih razloga — nije moguće neposredno posmatrati i improvizovati u toku obuke. Isto tako starešina nije u mogućnosti da pokaže vojnicima pojedina borbena sredstva i tehniku sa kojima bi se vojnici sreo u borbi, a čije osobine u toku obuke treba da izučava kako bi se što uspešnije pripremio za rat. Neke predmete je nemoguće neposredno posmatrati zato što

su prostorno ili istorijski udaljeni, ili su po svojim dimenzijama nepodesni za posmatranje, bilo što su suviše veliki ili suviše mali. Ponekad, iako se raspolaže predmetom koji se izučava, nije celishodno da se on posmatra. To je slučaj ako je po svojoj strukturi suviše složen tako da mu spoljni izgled veoma malo govori o onome što je kod njega bitno i karakteristično. Tako, na primer, posmatranje spolja komplikovane radio-stanice neće mnogo koristiti vojnicima za razumevanje njene unutrašnje strukture, načina funkcionisanja pojedinih mehanizama itd. Posmatranje takvih predmeta ima mesta samo utoliko da bi se oni, po spoljnjem izgledu, mogli prepoznati i razlikovati od drugih sličnih predmeta.

Kada nije moguće posmatrati stvarne predmete i pojave, kao izvor znanja u obuci koriste se nastavna sredstva (modeli, reljefi, slike, film, crteži itd.). Prema tome, *nastavna sredstva su drugi izvor znanja u obuci*. Pomoću njih mogu se prikazati predmeti, pojave i procesi koji se često ne mogu iz objektivnih razloga neposredno posmatrati i uočavati na samim predmetima.

Kao treći izvor znanja u obuci smatra se *nastavnikova živa reč*. Sta-rešina u vidu usmenog izlaganja, verbalnim putem prenosi na vojnike mnoga znanja koja se ne mogu steći pomoću drugih izvora. Živa reč je, u stvari, najstariji i u mnogo čemu nezamenljivi izvor znanja uopšte, pa ni u savremenoj vojnoj obuci nije izgubila značaj.

Jedan od *osnovnih izvora znanja je knjiga, kao i drugi štampani materijali*. Vojnici su većim delom stekli sposobnost da se samostalno koriste pravilima, udžbenicima, priručnicima i sličnim materijalom za savlađivanje stručne i političke nastave. Stoga nastavnik treba, kad je to moguće i celishodno, da upućuje vojnike i stvara im mogućnosti da se koriste knjigom i da pomoću nje usvajaju nova znanja i ponavljaju, utvrđuju i proširuju već stečena.

U procesu obuke nastavnik-dobar pedagog služi se svim izvorima znanja, jer su oni, šire gledano, podjednako važni i neophodni za sticanje vojnog obrazovanja. Međutim, zavisno od sadržaja predmeta obuke, pojedini izvori znanja mogu manje ili više da posluže u vaspitavanju i obrazovanju vojnika. Tako, na primer, pri izučavanju predmeta naoružanja osnovni izvori znanja biće posmatranje, objašnjavanje i praktičan rad, a uz to i pojedina nastavna sredstva, živa reč nastavnika i pravila pojedinih oruđa. Pri proučavanju pojedinih tema iz programa političke nastave, osnovni izvor znanja biće najčešće nastavnikova živa reč, a nastavna sredstva i knjiga — pomoćni. Posmatranje predmeta i pojava može ponekad potpuno da izostane, odnosno da bude nepotrebno ili nemoguće. Ukoliko se koristi više izvora znanja, obuka će biti uspešnija, mada to nije apsolutno pravilo. Njihova kombinacija zavisi od sadržaja predmeta obuke, odnosno nastavne jedinice, opremljenosti nastavnim sredstvima, literaturom, od opštih uslova izvođenja obuke i nastojanja nastavnika da se u toku obuke koristi raznovrsnim izvorima sticanja znanja.

Tok procesa učenja. S obzirom na izvore znanja u obuci, proizilazi da vojnici saznaju činjenice, podatke o stvarima i pojavama neposredno — odnosno posmatranjem predmeta (naoružanja, borbene tehnike), učesćem u raznim delatnostima, posmatranjem nastavnih sredstava (modela, slika, cr-

teža itd.) i posredno — kroz izlaganje nastavnika, opisivanje, objašnjavanje nastavne građe ili čitanje štampanog materijala (pravila, udžbenika, priručnika, dnevne štampe itd.).

Neposrednim posmatranjem predmeta vojnik čulima opaža njihova svojstva i osobine (oblik, veličinu, boju, tvrdoću itd.). Tim opažanjem i posmatranjem, u čovekovoju svesti se zadržava slika predmeta, stvara određena predstava. Svi podaci, odnosno činjenice koje se na ovaj način dobijaju čine prvi stepen, prvu fazu saznanja i učenja. To je čulno saznanje.

No, ako bi se ostalo samo na čulnom saznanju, takva znanja bila bi veoma površna, nepotpuna i samim tim nedovoljna s obzirom na to da ovakvo saznanje daje samo spoljašnje podatke o predmetima i pojavama. Znanja dobijena na takav način ponekad mogu biti i netačna. Tako, na primer, nizak vojnik pored visokog izgleda niži nego što stvarno jeste, štap do polovine potopljen u vodu izgleda prelomljen, čoveku izgleda da se sunce okreće oko zemlje, a ne obrnuto itd. Sve to govori da čulna saznanja nisu u svakoj prilici tačan odraz stvarnosti. Da bi se mogla saznati suština predmeta i pojava, treba ih dublje i svestranije poznavati. To se postiže misaonim prorađivanjem čulnih saznanja, njihovim osmišljavanjem, otkrivanjem unutrašnjih veza, odnosa i zakonitosti. Čulna saznanja su samo osnova, neophodna polazna baza za dublja, odnosno *logička saznanja* do kojih se dolazi analizom i sintezom, identifikacijom i razlikovanjem, apstrakcijom i generalizacijom. Čulnim saznanjima se, dakle, dolazi do predstava opaženih stvari, a apstraktnim mišljenjem, dubljim misaonim, logičnim radom do pojmova o stvarima.

Na jednom primeru ilustrovaćemo kako u obuci izgleda taj put sticanja znanja. Pretpostavimo da je predmet obučavanja vojnika ručna bomba. Nastavnik će omogućiti vojnicima da bombu posmatraju, da opažaju njen oblik, veličinu, težinu, boju i druge karakteristike koje se pomoću čula mogu opažati i saznati. Stečena znanja će se povezivati i oslanjati na predznanja vojnika o ručnoj bombi, jer se novo gradivo može tačno opažati samo ako se oslanja na ranija znanja i praktična iskustva onoga koji opaža i uči. Na ovaj način dobijena su osnovna znanja. Ona čine *prvu fazu saznanja i učenja*. Time se stiču predstave o bombi koja je bila predmet osmatranja i izučavanja. U svojoj svesti vojnici zadržavaju sliku, i to približno tačnu, njenog spoljnog izgleda, oblika, boje i drugih osobina. Međutim, na ovom stepenu saznanja oni nisu mogli shvatiti sve što čini suštinu ručne bombe. Zato se pristupa njenom rastavljanju (analizi), sagledavanju i objašnjavanju funkcije upaljača, eksploziva, tela bombe, međusobnog funkcionalnog odnosa pojedinih delova, uzročno-posledičnih veza, rada; zatim se delovi spajaju u celinu (sinteza), upoređuju razne vrste ručnih bombi (bilo da se stvarno pokažu ili prikažu njihove slike) i sagledavaju stalna, opšta i nužna svojstva (analitičko-sintetički način proučavanja predmeta). Dakle, misaonim radom i praktičnim pokazivanjem, pod rukovodstvom i uz pomoć nastavnika, vojnici stiču jasan pojam o ručnoj bombi. To pokazuje da je pojam, u stvari, misaoni odraz opštih i nužnih svojstava i odnosa jedne vrste predmeta (ili jednog predmeta). U našem primeru vojnici će misaonom aktivnošću na izloženi način doći do pojma bombe o kojoj se predaje, a do opšteg pojma ručne bombe dolazi se kada se posmatra i uopštava ono što je zajedničko, trajno i nužno kod više vrsta ručnih bombi.

Polazeći od činjeničnog materijala do kojega se došlo čulnim opažanjem i posmatranjem, apstraktnim mišljenjem (analizom, sintezom, identifikaci-

jom, razlikovanjem, apstrakcijom i generalizacijom), dolazi se do pojmova, pravila i zakona, do potpunih i tačnih znanja o predmetima i pojavama o kojima se vojnicima predaje. Ovde treba naglasiti da u procesu učenja, i faza posmatranja (čulno saznanje) i faza obrazovanja pojmova misaonom aktivnošću (logičko saznanje) čine jedinstvo, uzajamno se prožimaju i teku istovremeno. Svako posmatranje u obuci vrši se sa određenim ciljem, namerom, sa određenog stanovišta i na određen način. Uporedo sa opažanjem ide i upoređivanje, pronalaze se veze i odnosi između pojedinih osobina predmeta. To znači da posmatranje nije i ne može biti mehaničko, već svesno, sa razumevanjem i uz aktivno učešće vojnika.

Način sticanja znanja koji je Lenjin formulisao (od živog posmatranja ka apstraktnom mišljenju i od njega ka praksi) osnovni je put kojim se dolazi do novih naučnih istina i saznanja. Zato je u naučnom radu i istraživanju ovakav put neophodan. Međutim, u obuci čiji cilj nije otkrivanje novih, nepoznatih istina i zakonitosti već usvajanje dosadašnjih znanja i poznatih istina, to nije uvek neophodan, mogućan i celishodan put. Nastavnik, uz aktivno učešće vojnika, prenosi na njih nastavno gradivo iz raznih oblasti nauke. Zato se put predavanja i učenja u obuci zasniva na didaktičkim zakonitostima, a ne na zakonitostima naučnog otkrića i istraživanja, kao i logike, mada to ne znači da između ova dva puta saznanja ne postoje nikakve veze i sličnosti. Naprotiv, među njima ima dosta sličnosti u tom smislu što proces obuke može ponekad da bude delimična reprodukcija naučnog puta dolaženja do novih znanja. Činjenica je, isto tako, da se u nizu primera od ovog puta mora odstupati.

Nekad je didaktički celishodno da se u obuci pođe ne samo od živog posmatranja, već i od apstraktnog mišljenja, od definicija, pravila i zakona, od opšteg ka posebnom i pojedinačnom, od pravila ka primerima, odnosno deduktivnim putem obrade gradiva (obrada pravila, propisa, pojedinog teorijskog materijala itd.). U ovome najčešće odlučuje priroda nastavnog gradiva, uslovi izvođenja obuke i sastav onih koji se obučavaju.

Sticanje jasnih predstava i pojmova osnovni je zahtev obuke. Pored toga, potrebno je da stečena znanja ostanu u svesti učesnika obuke, da ih upamte, da postanu njihova trajna svojina i da budu praktično primenljiva, upotrebljiva. »Put od nejasnih i nesigurnih predstava i uopštavanja, koji su se obrazovali pri percipiranju novog gradiva, do čvrstih znanja upotrebljivih u svim uslovima i u svakom momentu — dug je i složen proces« (Danilov). To znači da se predstave i pojmovi kroz praksu obuke neprekidno ujašnjavaju, proširuju i bogate novim sadržajima. Ovo se ostvaruje aktivnim ponavljanjem, vežbanjem i praktičnom primenom naučenog.

No, potrebno je imati u vidu da između znanja koja su se upamtila i onih usvojenih može postojati razlika. Ono što se upamtilo ne mora biti i usvojeno, naučeno sa razumevanjem — logički. Nekad se definicije, izrazi, termini, pravila, radnje, postupci mogu mehanički upamtiti, bez razumevanja i sposobnosti da se u praksi racionalno primene. Do toga dolazi zato što se govor i mišljenje ne poklapaju uvek, iako je govor jedna od praktičnih formi ispoljavanja mišljenja. Tako stečena znanja su bez sadržaja, formalistička, jer su upamćene samo reči, jezički oblik predstava i pojmova, ali ne i njihov smisao, suština. Formalizam u znanju vojnika predstavlja najnegativniju stranu obuke. Zato starešina treba da redovno proverava, kako u procesu izlaganja gradiva tako i u toku njegovog ponavljanja i utvrđivanja,

koliko su vojnici razumeli ono o čemu se predaje, pri čemu treba da uzima u obzir prvenstveno vojnike sa nižim stepenom znanja i opšte kulture. Najuspešniji način da se formalizam otkrije i otkloni jeste primena znanja u različitim situacijama.

Sistematizovana, dovoljno široka, duboka i čvrsta znanja mogu se steći samo obostranom aktivnošću nastavnika i vojnika u procesu obuke. Starešina koji pedagoški pravilno izvodi obuku ne »daje znanja« vojnicima, već ih oni zarađuju, stiču vlastitim umnim i fizičkim naporima uz njegovu saradnju i pomoć.

Izgrađivanje veština i navika. Stečena znanja treba da posluže u praksi života i borbe. Neprimenljiva znanja mogu biti samo teret za čoveka. Veština je primeniti znanja; u tome su smisao i značaj njihovog izgrađivanja u procesu obuke. No, između veština i navika, s jedne, i znanja, s druge strane, postoji nerazdvojna povezanost. Znanja predstavljaju osnovu veština i navika koje su postale od znanja. Međutim, između njih postoji bitna razlika. Vojnik može dobro znati, na primer, teoriju gađanja, pa da ipak postiže slabe rezultate na strelištu; može takođe veoma dobro da zna kako treba pozdravljati, preskakati prepreke, puzati, ili dobro da poznaje pravilo o voženju raznih vozila, upravljanju tenkom itd. ali da sve to u praksi radi nespretno, nevešto. To znači da između znanja i veština može da postoji manji ili veći nesklad koji se otklanja ponavljanjem i uvežbavanjem radnji i pokreta, praktičnom primenom stečenih znanja. Stoga se može reći da je veština sposobnost stručnog i umešnog primenjivanja znanja. Takva sposobnost se stiče vežbanjem. U praktičnom radu — u obuci dolazi do izražaja sinteza znanja, veština i navika. Ukoliko su veštine razvijenije utoliko su znanja i navike efikasniji instrument u radu i borbi vojnika. Veština se pokazuje u umešnom rukovanju tehnikom, oružjem, pravilnom, tačnom i brzom izvođenju borbenih radnji, umešnom komandovanju, veštom korišćenju zemljišta itd. U svim ovim delatnostima, pored svesne aktivnosti, postoje i elementi manje ili više automatizovanih radnji. Time uvežbane i naučene radnje postaju tačnije, brže, sigurnije i ekonomičnije.

Vežbanjem se stiče sposobnost svesne primene znanja u različitim situacijama. U tome i jeste suština veština. Vešt taktičar, puškomitraljezac, tenkista itd. može biti onaj vojnik koji svoja znanja i navike ume da primeni uspešno, vešto u svakoj borbenoj situaciji, u napadu i odbrani, u ravnici i na brdovitom zemljištu, danju i noću, u svim uslovima dejstva protivnika itd. Ovakva veština se može postići vežbanjem i primenom znanja u naj-složenijim uslovima.

U vojnoj profesiji često dolaze do izražaja veštine i navike, a naročito motorne. Navike su automatizovane radnje koje se vrše uz minimalnu kontrolu svesti. Takve radnje su, na primer, čitanje, pisanje, hodanje, razni elementi svesnih radnji kao što su šofiranje, pilotiranje, upravljanje tenkom, gađanje itd. Uvek tamo gde čovek istovremeno vrši više radnji, neka od njih je u manjoj ili većoj meri automatizovana, odnosno postala je navikom. Isto tako, posle dužeg vežbanja, vojnik može — bez vizuelne kontrole i aktivnosti pažnje — da zauzme potreban stav za gađanje, da puni i prazni oružje, da koncentriše pažnju samo na cilj koji treba pogoditi i na nišanjenje. Sve ove radnje se u toku vežbanja automatizuju i vojnik ih izvodi gotovo mehanički, bez većih svesnih napora. Međutim, ako nastupi greška u nave-

denim radnjama, vojnik to odmah zapaža. Ovo govori o tome da navike nisu potpuno automatske radnje već automatizovane, da se ipak izvode uz izvesnu kontrolu svesti.

U borbi navike služe kao osnova, odnosno oslonac svesnom delovanju u opasnim situacijama kada, pod uticajem emocionalne napregnutosti izazvane opasnošću i osećanjem straha, popušta moć rasuđivanja i kontrola nad ponašanjem. Automatizovane radnje oslobađaju svest i volju vojnika i omogućuju mu da se koncentriše na ono što je u datom momentu najznačajnije. Zato je izgrađivanje čvrstih, elastičnih i složenih navika jedan od prvorazrednih zadataka obuke. U ratnim okolnostima, samo čvrste navike mogu izdržati tešku probu. U uslovima opasnosti i straha, čovek je sklon da se vraća na prvobitni, primitivniji način ponašanja. Stečene navike se tada gube i dezorganizuju ako u procesu obuke nisu maksimalno formirane i učvršćene.

U neposrednoj vezi sa čvrstinom je i elastičnost navika. Ova osobina dolazi do izražaja prilikom primene navika u različitim uslovima i situacijama. Da bi navika bila celishodno čvrsta, trajna i elastična, treba da se formira u različitim, promenljivim uslovima vežbanja i obuke. Vežbanje neke radnje na isti način, na istom mestu, u istim uslovima, dovodi do izgrađivanja krutih navika koje se teško mogu iskoristiti u drugim situacijama. Sličan je slučaj sa sticanjem znanja i veština. Zato je značajno da ponavljanje, vežbanje u obuci i proces izgrađivanja navika variraju prema raznovrsnim ratnim uslovima i situacijama u kojima bi moglo doći do njihove primene. Složenost — kao treća osobina navika — značajna je zato što su mnoge vojničke radnje složene i ukoliko se veći broj njih uvežba do stepena navike, utoliko će to biti korisnije za uspešnije delovanje vojnika, pre svega, u borbi.

Pored navika, i privike su veoma značajne za vojnike. Privike su, u stvari, navike koje u sebi sadrže motivacione elemente, odnosno pobude i težnju da se neka radnja vrši. Tu spadaju, na primer, privike na tačnost, urednost, disciplinovanost, higijenske navike itd. Vojnik kod kojega se formiraju ovakve privike teži da ih se pridržava, oseća potrebu da ih zadovolji. U tome i leže osnovni smisao i značaj formiranja privika u procesu vaspitavanja.

Uloga vežbanja. Kao što je već naglašeno, automatizam se postiže vežbanjem, a ne samo jednostavnim ponavljanjem. Navike se izgrađuju ne ponavljanjem svih početnih pokreta, već odstranjivanjem nepotrebnih, pogrešnih i suvišnih, i koordinacijom celishodnih. Pri učenju neke motorne veštine i navike, vojnik u početku izvodi radnju nespretno, sa mnogo suvišnih pokreta, fizičkog i psihičkog naprezanja i uz vizuelnu kontrolu rada. Sistematskim i planskim vežbanjem postepeno izostaju nepotrebni pokreti, smanjuju se fizička i psihička naprezanja i vizuelnu komponentu zamenjuje opažanje pomoću tzv. kinestetičkog ili mišićnog čula koje se nalazi u čovekovim mišićima, zglobovima i tetivama. Ovaj čulni organ obaveštava čoveka o pokretima i položaju tela i udova. Kinestetičko opažanje pokreta nije dovoljno jasno i određeno, ali je za sticanje motornih veština i navika od odlučujućeg značaja. Zato nastavnik treba da se koristi svim načinima da takva opažanja razvije kod vojnika. Samo pokazivanje kako se neka radnja izvodi nije dovoljno. Vojnik može da upamti kako starešina izvodi neku

radnju pa da ipak ne bude u stanju da je ponovi. Čovek čak nije sposoban da ponovi na isti način i pojedinu radnju koju je sam jednom ili više puta izveo. Polazeći od ovakvih osobina motornih opažanja i predstava, iskusne starešine kad obučavaju vojnika u okidanju, postavljaju svoj prst preko vojnikovog da bi osetio kako to treba praktično raditi; isto to rade pri učenju u rukovanju raznim ručicama, spravama za kočenje, menjanje brzine i sl. U tom smislu, kad god je to moguće, treba pomoći vojniku u učenju svih motornih veština i navika. Uz objašnjavanje, demonstriranje, potrebno je da obavezno dođe i pomoć nastavnika u sticanju motornih predstava.

Za uspešno vežbanje nužno je da nastavnik stvori za to povoljne psihološko-pedagoške uslove i da se pridržava sledećih zahteva: a) vojnici treba da steknu jasne pojmove o onome što treba da vežbaju, tj. da sagledaju cilj i praktičnu vrednost od sticanja veština i navika; b) nastavnik mora da ih zainteresuje i razvije kod njih želju i nameru da nauče i usvoje ono što izlaže; c) mora razvijati samostalnost kod vojnika u radu i kontrolisati i pratiti rezultate vežbanja; d) nastavnik ujedno mora da tempo uvežbavanja podešava prema mogućnostima svojih vojnika i vrsti nastavnog materijala.

Početna faza sticanja navika i veština u kojoj se vežbanjem eliminišu nepotrebni pokreti, naročito je značajna u obuci. Ukoliko se tada greši u radu i vežbanjem učvrste nepotrebni ili nepravilni pokreti, kasnije će se oni teško moći ispraviti. Zato ovoj fazi sticanja navika treba pokloniti posebnu pažnju.

Drugu fazu izgrađivanja navika čini vežbanje, odnosno sistematsko i plansko ponavljanje koje vodi automatizaciji radnji i učvršćivanju navika. Uporedo s tim kontroliše se rad vojnika, uočavaju i ispravljaju greške, daju naknadna objašnjenja i dopune i vrše pripreme za njihov samostalan rad. Ukoliko je vežbanje duže, trajnije i uspešnije, utoliko više izostaje aktivna svesna komponenta radnji i nastaje njihovo automatizovanje.

Uspeh u izgrađivanju navika je velikim delom uslovljena metodikom vežbanja. Broj ponavljanja jedne radnje nije uvek u srazmeri sa stepenom izgrađenosti veština i navika. Preterano ponavljanje u početku može čak da uspori izgrađivanje navika. Ponavljanje jednostavnih radnji dovodi do monotonije i slabljenja interesovanja, a sve to uslovljava pojavu grešaka u radu i učenje pogrešnih pokreta. Zato je pedagoški pravilno da se vreme za uvežbavanje pravilno rasporedi, da ono teče u vremenskim razmacima.

Isto tako, ako se u toku sticanja složenih navika i veština (kao što su, na primer, šofiranje, rad na složenoj tehnici itd.) suviše insistira na brzini, rezultati mogu biti slabiji. U početku je potreban lagan tempo vežbanja dok vojnici ne nauče pravilno da rade, a zatim se uvežbavaju brzina i preciznost. Kod jednostavnih radnji potrebno je od početka zahtevati brzinu u radu.

U toku vežbanja naiđe ponekad faza izvesne stagnacije, sporog ili nikakvog napredovanja u brzini rada i pokreta. To je signal nastavniku da treba još uvežbavati pređene radnje da bi se postigao veći napredak u daljem izgrađivanju navike. Tu se, u stvari, radi o prelazu iz nižih navika u više, što predstavlja značajan skok u obučavanju. Niže navike su sve one elementarne koje ulaze u sklop jedne složenije navike. Upravljanje tenkom ili drugim sličnim motornim vozilom uključuje u sebe više jednostavnih navika (kočenje, davanje gasa, rukovanje upravljačem itd.). Sve te navike uslovljavaju jednu kompleksnu, kvalitativno višu naviku, izraženu u sposobnosti

automatizovanog upravljanja vozilom i to koordinacijom svih za to potrebnih složenih radnji. Tu se ne radi o jednostavnom zbiru nižih navika, već o nečem kvalitativno višem, o višoj navici.

Izgrađivanje složenih navika. Postupak pri izgrađivanju složenih navika može biti dvojak: prvo, da se radnja od početka uči kao jedinstvena celina (globalna metoda) i, drugo, da se prvo nauče pojedini pokreti, a zatim da se spajaju u celinu (partitivna metoda). To znači, ako se vojnici obučavaju u okretanju u mestu, ta se radnja može izvesti po razdelima, pri čemu se objašnjava proces rada svake noge, držanje tela i ruku itd., i to usporenim tempom, i upravo takav rad zahteva i od samih vojnika, ili na drugi način, da se ta ista radnja izvede bez razdela u njenom finalnom obliku kako to radi vojnici koji je završio obuku. Svakako, kada se uči složenija radnja, gde je potrebna preciznost u radu, korisnije je primeniti partitivnu metodu. Međutim, u toku rada ne treba se duže zadržavati na elementarnim radnjama, već posle datih objašnjenja i kraćeg uvežbavanja preći na izvođenje cele radnje bez razdela.

Proveravanje znanja, veština i navika. Proveravanje je stalna funkcija i veoma važna komponenta procesa obuke; naime, proveravanjem i ocenjivanjem se mere rezultati koje postiže u obuci svaki vojnici, vojni kolektiv i jedinica, sagledava se odnos pojedinaca prema učenju, stepen zalaganja i odgovornosti za postizanje uspeha u obuci. Na takav način proveravanje i ocenjivanje vaspitno deluju na učesnike obuke i podstiču ih na ulaganje većih napora i razvijanje lične i kolektivne odgovornosti za rezultate u radu. Zato je faza proveravanja i ocenjivanja znanja, veština i navika isto tako značajna kao i ostale faze u procesu obuke koje joj prethode.

Rezultati postignuti u sticanju znanja, veština i navika najbolje su merilo pravilnosti i uspeha svih prethodnih nastavnih radnji i procesa. Ocenjivanjem rezultata obuke, starešina — nastavnik blagovremeno uočava negativne strane i nedostatke u svom radu i u radu vojnika, sagledava u kojoj meri su razumeli i usvojili gradivo, do kog stepena su izgradili veštine i navike i sa kakvim uspehom ih primenjuju u praksi. Proveravanje će dati pozitivne rezultate ako se kontinuirano sprovodi kroz čitav tok obuke, na svim njenim etapama: u toku obrazovanja predstava i pojmova, sticanja znanja, veština i navika, u toku ponavljanja, uvežbavanja i praktične primene.

Pukovnik
Stvo JOVANOVIĆ

SAVREMENO RAKETNO ORUŽJE

ZAHTEVI KOJI MU SE POSTAVLJAJU I ZADACI

U istoriji razvoja borbenih sredstava, ističu autori ove knjige, ni jedno oružje nije doživelo tako buran razvoj kao raketno. U toku poslednjih deset godina ono je postalo nosilac vatrene moći u strategijskom i operativno-taktičkom pogledu.

Tvorci savremene strategije smatraju da će u eventualnom ratu raketno oružje sa nuklearnim bojevim glavama naći široku primenu i da će odigrati presudnu ulogu. Po mišljenju vojnih stručnjaka na Zapadu, raketno oružje može samostalno da rešava borbene zadatke na svim stepenima i, kao što je poznato, ima niz preimućstava nad klasičnom artiljerijom, avijacijom i flotom.

Prvu i najvažniju prednost raketa predstavlja njihov praktično neograničeni domet, koji se danas kreće od nekoliko desetina do nekoliko desetina hiljada kilometara. Prema veličini dometa, razvijaju se rakete sledećih kategorija: za gađanje na daljinama do 40 km, za daljine od 40 do 250 km, od 250 do 800 km, od 800 do 2.500 km, od 2.500 do 5.000 km, od 5.000 do 10.000 km i više.

Drugo, rakete se mogu voditi u toku čitavog svog leta, ili samo na delu putanje, čime se povećavaju preciznost i efekat dejstva, a time i ekonomičnost, što je posebno važno prilikom upotrebe nuklearnih bojevih glava.

Treće, s obzirom na to da lete velikim brzinama i na vrlo velikim visinama,¹ veoma je teško boriti se protivu njih. Njihova mogućnost prodora do cilja kroz savremeni sistem protivavionske i protivraketne odbrane, na primer, daleko je veća u odnosu na avijaciju. Otuda je organizacija protivraketne borbe neuporedivo složenija od organizacije pav-odbrane. Usled toga što neke vrste raketa mogu da manevruju putanjama, vrlo ih je teško sprečiti da sa bojevom glavom dopru do cilja prema kome su usmerene.

Četvrto, zahvaljujući velikim brzinama leta rakete su u stanju da za svega nekoliko desetina minuta dostignu najudaljenije ciljeve na zemlji. Time je omogućeno postizanje iznenađenja najvišeg stepena (u strategijskom smislu).

Peto, upotrebom savremenih goriva za motore moguće je znatno povećanje korisnog tereta rakete (bojeve glave), čime se obezbeđuje uspešno

---

M. H. Алешков и И. И. Жуков: *Физические основы ракетного оружия*, Военное издательство, Москва 1965.

Knjiga ima 463 strane. U ovom članku prikazane su samo I i VIII glava.

¹ Visina putanje raketa *Thor* i *Jupiter* dostiže 800 km, a *Atlas-a* i *Minuteman-a* i do 1.300 km. — Prim. M. S.

uništavanje neprijatelja ne samo nuklearnim već i običnim bojevim glavama. Ovaj način omogućuje zamenu bojevih glava (montiranje bojevih glava veće kilotonaže) — s tim da se neznatno promeni težina cele rakete. Pred savremene rakete se postavlja, ističu autori knjige, kao neophodan uslov, mogućnost zamene bojevih glava različite razorne moći, jer su i ciljevi protiv kojih se rakete koriste po svojoj prirodi različiti.

Šesto, relativno prosti lansirni uređaji u pogledu konstrukcije i njihova mala težina omogućavaju široku primenu raketnog oružja u vrlo različitim situacijama.

Sedmo, lansiranje raketa je moguće u svim vremenskim i meteorološkim uslovima (zimi, leti, noću i po kiši).

Osmo, rakete se mogu transportovati vrlo različitim sredstvima — točakama, guseničarima, avionima i podmornicama.

Autori napominju da rakete, osim dobrih strana, imaju i nedostataka, kao što su: velike dimenzije same rakete; mala brzina gađanja raketnih lansirnih uređaja; nedovoljna efikasnost raketa u borbi protiv brzopokretnih ciljeva; složenost proizvodnje i visoka cena koštanja.

Kod savremenih rešenja raketnih sistema ovi nedostaci su u velikoj meri umanjeni, dok su efikasnost i borbena sposobnost povećane.

Zavisno od namene i zadataka koje izvršavaju, rakete se, kao što je poznato, dele na: taktičke, operativno-taktičke, strategijske i rakete koje ulaze u sistem protivavionske i protivraketne odbrane.

Autori ukazuju na to da se taktičke rakete načelno nalaze u formacionom sastavu združenih jedinica i dejstvuju neposredno iz borbenog poretka tih jedinica i za njihov račun. Domet ovih raketa kreće se do 150 km.

U grupu taktičkih raketa spadaju:

lake, nevođene rakete, prvenstveno namenjene za borbu protiv tenkova, lansiraju se iz ručnog naoružanja (bazuka novijeg tipa) ili lakih raketno-bestrajnih oruđa;

vođene protivtenkovske rakete;

rakete koje se lansiraju iz lansera sa više usmerača;

rakete koje se lansiraju sa lakih pokretnih lansera (*Little John* i slične).

U operativno-taktičke rakete ubrajaju se one čiji se domet kreće od 150 do 1.000 km. One se nalaze u sastavu samostalnih raketnih jedinica i koriste se za račun krupnih formacija: armije i grupe armija.

U grupu strategijskih raketa ubrajaju se:

balističke rakete srednjeg dometa — od 1.000 do 5.000 km;

interkontinentalne rakete velikog dometa od 5.000 do 10.000 km i više; mogu biti balističke ili krilate.

Operativno-taktičke rakete lansiraju se pomoću pokretnih lansera. Neke rakete iz grupe strategijskih raketa srednjeg dometa takođe se lansiraju sa pokretnih lansera. Interkontinentalne rakete se lansiraju sa stacionarnih baza i specijalnih, dobro utvrđenih, lansirnih uređaja.

U strategijske rakete ubrajaju se i rakete teritorijalne protivavionske i protivrakete odbrane, kao i rakete *Polaris* na nuklearnim podmornicama.

ZADACI KOJI SE RESAVAJU RAKETNIM ORUŽJEM

Taktičke rakete namenjene su za borbu protiv: raketno-nuklearnih sredstava taktičkog značaja, žive sile i tehnike raspoređenih u odbrambenim rejonima — prikupljenih u polaznim rejonima za napad, motorizovanih i tenkovskih kolona, artiljerije, i za rušenje fortifikacijskih objekata.

U stvari, one se mogu koristiti protiv svih ciljeva raspoređenih u taktičkoj i bližoj operativnoj dubini.

Porastom uloge oklopnih jedinica nametnulo se kao neophodno forsiranje razvoja efikasnih protivoklopnih sredstava, u prvom redu vođenih pt-raketa, koje su se do sada pokazale kao efikasne, precizne i pogodne za manevar. Naročito im je velika prednost što mogu da iz dubokih zaklona vode borbu protiv tenkova.

Protivtenkovske rakete su malih razmera. Lako se maskiraju i kao takve pogodne su za primenu u svim terenskim uslovima. Ove njihove osobine učinile su ih osnovnim pt-sredstvom u mnogim armijama, gde su u znatnoj meri potisnule sva ostala.

Najnoviji tipovi pt-raketa, kao što su francuske *SS-11*, *SS-12* (koje se nalaze u naoružanju i drugih zemalja — uglavnom članica NATO-a) i druge, koriste se za borbu i protiv drugih ciljeva.

Za borbu protiv ciljeva raspoređenih u bližoj taktičkoj dubini — do 30 km, pa i više, koriste se nevođene rakete tipa: *Little John*, *Honest John* i njima slične. Za sada su ove rakete, tvrdi se u knjizi, osnovna udarna vatrena snaga savremeno opremljenih divizija i po svojoj moći, ukoliko koriste nuklearne bojeve glave, sto puta prevazilaze vatrenu snagu artiljerijskih divizionara.

Kod taktičkog raketnog oružja usklađeni su relativno veliki domet sa preciznošću, ekonomičnost (jednostavnost u proizvodnji i lansiranju) sa efektom na cilju. Ono poseduje velike manevarske sposobnosti, može relativno lako da se maskira, pa je kao takvo izdržljivo u borbi.

Operativno-taktičke rakete upotrebljavaju se za borbu protiv krupnih ciljeva armijskog i frontovskog značaja. To su obično raketno-nuklearna sredstva, komandna mesta, rejon koncentracije krupnih jedinica, skladišta, aerodromi taktičke i transportne avijacije, isturene baze strategijskih raketa, saobraćajni čvorovi i drugo.

Ovoj klasi raketa pripadaju balističke rakete *Redstone* i *Pershing* (domet do 1.200 km) i krilate rakete *Matador* i *Regulus II* (domet 900 do 1.800 km).

U armijama zemalja-članica NATO koje imaju korpuse, u ovu klasu ubrajaju se i rakete *Corporal* i *Sergeant*, pošto one formacijski pripadaju korpusima.

Jedan od osnovnih zadataka operativno-taktičkih raketa je izolacija bojišta i sprečavanje privlačenja armijskih i frontovskih rezervi. Rakete ove klase mogu se angažovati za izvršavanje svih osnovnih zadataka avijacije, mada one ne mogu da ovu zamene u potpunosti.

Strategijske rakete dele se, kao što je već rečeno, na rakete srednjeg i velikog dometa.

Upotrebu raketa velikog dometa planiraju visoke komande: komanda ratišta i vrhovna komanda. Koriste se prvenstveno protiv objekata raspoređenih u dubini protivnikove teritorije, kao što su: raketne, pomorske i avijacijske baze i veliki industrijski i politički centri, a koji su obično dobro branjeni sredstvima protivraketne i protivavionske odbrane.

Rakete srednjeg dometa koriste se za izvršenje udara po skladištima nuklearnih bojnih glava, saobraćajnim čvorovima, rejonima u kojima se pripremaju vazdušnodesantne operacije, po velikim aerodromima, kao i rejonima u kojima su koncentrisane krupne jedinice.

Najpoznatije rakete velikog dometa ove kategorije (*Thor, Jupiter, Polaris*) mogu da dostignu daljine do 10.000 km. Pored njih postoje i snažnije rakete koje se u stručnoj vojnoj literaturi često nazivaju raketama super velikih daljina (*Atlas, Minuteman, Snark*). Domet im je do 15.000 km pa i više.

Vojni stručnjaci u svetu nastoje danas da razviju sisteme strategijskih raketa koje bi bile »neulovljive« postojećim sistemom protivraketne odbrane. Sada se radi na projektovanju tzv. kosmičkih balističkih raketa koje mogu da lete na vrlo velikim visinama i to po nekoliko dana pre nego što se usmere na odgovarajući cilj.

Međutim, treba takođe imati u vidu da se intenzivno radi na pronalazanju sredstava za borbu i protiv ovakvih raketa. Tako, na primer, vazduhoplovstvu SAD stavljen je u zadatak razvoj protivraketnog sistema, na bazi izvanredno snažnog mikrotalasnog emitovanja, koje treba da neutrališe ili uništi nuklearne bojeve glave raketa na daljinama do 1.600 km. Pomoću ovih talasa izaziva se eksplozija bojnih glava ili pregrevanje (topljenje) vrha rakete i njeno obaranje daleko pre cilja.

Savremene protivavionske, odnosno protivraketne rakete karakterišu ogromne brzine i visine leta, veliki dometi i snažne bojeve glave. Mogućno je njima upravljati u toku leta tako da su vrlo fleksibilne i pogodne za borbu protiv brzopokretnih ciljeva. Njihova upotreba je potpuno automatizovana i mogu se koristiti po svakom vremenu i u svako doba dana. Savremeni sistemi pav-raketa potpuno su potisnuli klasičnu pav-artiljeriju i lovačku avijaciju.

Protivavionske i protivraketne rakete razvile su se u samostalan vid raketa i, zavisno od namene, postale vrlo raznovrsne. Amerikanci, na primer, imaju deset različitih sistema pav-raketa, od kojih su najpoznatiji: *Nike-Hercules, Bomarc, Terrier*.

Pred ovu vrstu raketa postavljaju se sledeći zadaci: borba protiv avijacije na malim i velikim visinama; odbrana trupa na bojištu od balističkih

raketa malog i srednjeg dometa: borba protiv raznih niskoletjećih ciljeva i drugih sredstava vazdušnog napada; borba protiv strategijskih raketa svih tipova.

Imajući u vidu značaj i snagu strategijskih raketa, borba protiv njih dobila je izvanredno važan značaj. Neki stratezi u SAD, koji strategijske rakete smatraju oružjem od presudnog značaja, mišljenja su da će uspešna borba protiv njih imati »odlučujuću ulogu« u budućem ratu.

Za borbu protiv strategijskih raketa, ili, bolje rečeno, protiv njihovih bojevih glava, organizuje se poseban sistem protivraketne odbrane (PRO), čiji je zadatak da otkriva i uništava strategijske rakete koje nose termonuklearne bojeve glave, i to na relativno velikom odstojanju od cilja koji se štiti.

Danas postoji mišljenje da u sistemu PRO treba koristiti rakete sa bojevim glavama jačine do 20 KT. U tom sistemu izvanredno važnu ulogu igraju sredstva otkrivanja i prihvatanja raketa. Težnja je da se rakete što pre otkriju, a najbolje je ako se to postigne još u momentu lansiranja. Tada se dobija više vremena za njihovo praćenje i pravovremeno aktiviranje celog sistema, čime se umanjuje ili potpuno otklanja mogućnost iznenađenja.

Otkrivanje raketa na putanji vrši se pomoću sledećih metoda: na bazi isijavanja energije pri radu motora (elektromagnetno, svetlosno, infracrveno, zvučno); na bazi uznemirenja sredine kroz koju raketa leti (uznemirenje u elektromagnetnom i gravitacionom polju zemlje i u atmosferi).

U svim slučajevima prednost se daje radarskim sredstvima otkrivanja raketa.

U najnovije vreme intenzivno se radi na pronalaženju novih metoda borbe protiv balističkih raketa, kao što su:

izazivanje eksplozije rakete na putanji putem elektromagnetnih talasa na velikom odstojanju od branjenog objekta ili stvaranjem za rakete neprobojnih oblaka od sitnih čestica (peščanih ili metalnih);

skretanje rakete sa određene putanje pomoću snažnih uskih snopova radio-talasa ili struje čestica visoke energije;

pretvaranje nuklearnog i termonuklearnog eksplozivnog punjenja u neeksplozivnu materiju putem elektromagnetnih zračenja ili primenom specijalnih sredstava — »reflektora antimaterije«.

Radovi na ovim novim antiraketnim sistemima odvijaju se u strogoj tajnosti, tako da se o njima malo zna. Međutim, skoro je sigurno da su takvi sistemi razvijeni i da su već u upotrebi.

ZAHTEVI KOJI SE POSTAVLJAJU PRED RAKETE RAZLIČITE NAMENE

Pred rakete uopšte, kao borbena sredstva, postavljaju se strogo određeni zahtevi:

njihovo do maksimuma efikasno dejstvo na cilju;

siguran rad svih mehanizama raketnog sistema, kao i besprekoran rad pojedinih agregata;

jednostavnost sistema sa gledišta konstrukcije, tehnologije i eksploatacije;

mogućnost serijske (lančane) proizvodnje raketnog sistema;

mogućnost pouzdanog i dugog čuvanja svih elemenata raketnog sistema, a u prvom redu samih raketa kako bi se mogle stvoriti neophodne rezerve;

izdržljivost sistema prilikom transporta;

pouzdanost funkcionisanja sistema u momentu lansiranja.

a) Taktičke rakete

Velika brzina gađanja. Ovaj zahtev je za ovu vrstu raketa od prvorazrednog značaja zbog toga što su one namenjene za neposrednu podršku jedinica, što treba da izvrše zadatak za ograničeno, najčešće vrlo kratko vreme, što moraju brzo da zauzimaju borbeni položaj i što vrlo često treba da dejstvuju protiv ciljeva koji se iznenadno pojavljuju.

Mala razmera i težina rakete i lansera. Ovaj zahtev proističe iz karakteristika izvođenja savremenih dejstava koji imaju visoko manevarski karakter.

Visoke manevarske sposobnosti raketnih jedinica nužne su zbog karakteristika vođenja savremenih borbenih dejstava. Postižu se uvođenjem lansera na guseničnim šasijama koje im omogućavaju dobar manevar po besputnom zemljištu.

Visoka preciznost gađanja nameće se kao zahtev zbog toga što taktičke rakete najčešće dejstvuju po ciljevima malih razmera. Preciznost, kao karakteristika taktičkih raketa, naročito je važna kod raketnih oruđa koja imaju samo jedan usmerač.

Pogodnost za transport. Savremeni rat, koji je po svojoj prirodi dinamičan, traži brzo i lako transportovanje raketnog oružja.

Autori ističu da Amerikanci, na primer, pristupaju formiranju armijskih korpusa strategijske namene koji bi bili sposobni da u svakom momentu (neprestana, potpuna bojeva gotovost) stupe u dejstvo, bilo u slučaju malih sukoba ili sveopšteg rata. Ovakve jedinice moraju biti opremljene raketnim oružjem visokih transportnih mogućnosti, zbog čega Amerikanci i teže njegovom osposobljavanju za vazdušni transport. Poznato je, na primer, da se njihovi raketni sistemi: *Little John, Honest John, Corporal, Sergeant* i drugi mogu transportovati vazdušnim putem.

Domet taktičkih raketa se za sada još meri desetinama kilometara, mada se teži njegovom povećanju, s tim da to ne bude nauštrb drugih kvaliteta. Motori im obično upotrebljavaju čvrsto gorivo i pogodni su za kori-

šćenje. Bojeve glave mogu da budu obične i nuklearne. Primena nuklearnih bojevih glava zahteva duže i temeljitije pripreme.

b) *Rakete operativno-taktičke namene*

Brzina gađanja kod njih igra neobično važnu ulogu kako bi se što više skratilo vreme priprema za lansiranje. Danas su u upotrebi mnogi pribori koji omogućavaju da i ljudstvo sa nižim kvalifikacijama može obavljati neposrednu kontrolu pred lansiranje rakete i to za kratko vreme. Operator, na primer, koji vrši kontrolu sistema, uključuje kontrolni pribor, koji odmah pokazuje (raznim signalima i indikatorima) gotovost rakete za lansiranje, odnosno otkriva neispravnost pojedinih agregata.

Brzina leta treba da bude velika zbog toga da raketa na putanji ne bi bila presretnuta antiraketama. Već sada brzina leta ovih raketa je znatna. Tako, na primer, raketa *Redstone* leti brzinom od 6.000 km/čas, a brzina leta ostalih raketa ove kategorije još je znatno veća.

Daljina gađanja za ovu kategoriju raketa kreće se između 150 i 1.000 km. Ovakav dijapazon daljina uslovljen je zadacima koje rešavaju združene jedinice naoružane ovim raketama.

Preciznost gađanja treba da se kreće u određenim granicama, ali se ona u velikoj meri kompenzira posedovanjem snažnih nuklearnih bojevih glava.

Manevarske sposobnosti u vezi su sa potrebom visokog tempa napredovanja u savremenim uslovima. Smatra se da i ova kategorija raketa treba da je pogodna za brzu promenu vatrenih položaja i za transportovanje vazdušnim putem.

Donedavno motori ovih raketa su koristili tečno gorivo, što je same rakete činilo glomaznim i teško pokretljivim, a naročito im je bila smanjena brzina gađanja (pripreme za lansiranje trajale su dugo). Međutim, savremene rakete ove kategorije imaju motore koji koriste čvrsto gorivo. Tipičan njihov predstavnik je američka raketa *Pershing*, koja ima dvostepeni motor sa smešom čvrstog goriva, a postiže domet od 800 do 1.200 km.

Sistem vođenja treba da je pouzdan, da obezbeđuje sigurno vođenje rakete po programiranoj putanji, kao i korigovanje leta na njoj, jer i pored najpreciznijih izračunavanja može da dođe do dejstva nepredviđenih faktora.

Rakete operativno-taktičke namene prvenstveno koriste nuklearne i termonuklearne bojeve glave.

c) *Rakete strategijske namene*

Konstruktorima raketa ove kategorije postavljaju se daleko stroži zahtevi u odnosu na ranije razmatrane rakete.

Bojeva gotovost kod njih mora da bude vrlo visoka, a vreme za pripremu lansiranja minimalno. Ovo se postiže na taj način što se ove rakete lansiraju sa stacionarnih položaja na kojima je obezbeđeno duže čuvanje

rakete na lansirnoj rampi, dok je ceo proces pripreme, provere i samog lansiranja automatizovan.

Brzina leta kod raketa ove kategorije treba da je vrlo velika i da iznosi 15.000—25.000 km/čas. Ovo je potrebno radi postizanja punog iznenađenja i umanjivanja efekta antiraketnog dejstva. Maksimalno vreme leta ovih raketa ne bi trebalo da je duže od 15 do 30 minuta. Interkontinentalne rakete tipa *Titan*, *Atlas* i *Minuteman* lete brzinom oko 25.000 km/čas.

Sistem lansiranja, kao što je već napomenuto, treba da obezbeđuje brz i neometan rad posluge. Po pravilu se ove rakete lansiraju sa »čvrstih baza«, tj. stacionarnih — pravovremeno pripremljenih. S obzirom na to da se položaj baza mora čuvati u strogoj tajnosti, one se izgrađuju u malo naseljenim rejonima, besputnim planinskim predelima i pustinjama.

Da bi se sačuvala tajnost položaja ovih raketa i neprijatelju onemogućilo da ih uništi iznenadnim termonuklearnim udarima, koriste se pokretni položaji, takozvane pokretne raketne baze. To su, u stvari, instalirani raketni sistemi (oprema za lansiranje, kontrolu, vođenje i sve ostalo) na železničkim šinama, tako da mogu često (po određenom planu) da menjaju položaj. Ovako su organizovane baze, ističu autori, kod sistema *Minuteman*.

Pokretljivost i pogodnost za transport. Ovaj zahtev se ne postavlja u tako oštroj formi kao kod ranije razmatranih kategorija raketa, ali on postoji i na tome se insistira. Neobično je važno da i ovi raketni sistemi ne budu glomazni, već da se mogu brzo aktivirati radi postizanja iznenađenja. Zbog toga kod najnovijih raketa ove kategorije motori koriste čvrsto gorivo.

Kod ovih sistema neophodno je obezbediti njihovo pouzdano funkcionisanje u svim prilikama i u svakom momentu.

Sistem vođenja kod strategijskih raketa obično je inercijalni, koji se teško ometa.

Bojeve glave kod ovih raketa su vrlo snažne i njihova jačina se kreće oko 3 do 5 megatona. Koriste se takođe i hemijsko-biološke glave. Rakete ove kategorije namenjene su za tučenje velikih prostora.

d) Antirakete

Visoka bojeva gotovost je najoštrij zahtev koji se postavlja pred ovu vrstu raketa. Smatra se da pripreme za lansiranje ne smeju da traju duže od 1 do 3 minuta. Ovo se postiže na taj način što je rukovanje ovim sistemima maksimalno automatizovano.

Brzina leta, takođe, igra izvanredno važnu ulogu kod ovih raketa jer je njihova namena da presreću i dostižu rakete koje i same lete ogromnim brzinama. Velika brzina antiraketa mora biti obezbeđena na celoj putanji njihovog leta.

Domet antiraketa treba da obezbedi uništavanje neprijateljevih raketa na odstojanju koje garantuje bezbednost branjenog objekta. Otuda se teži da njihov domet bude što veći.

Pouzdanost dejstva se postavlja kao zahtev da bi se sa sigurnošću uništio cilj.

Sistem vođenja mora biti siguran. U primeni su sledeći sistemi: tele-dirigovanje, samonavođenje i kombinovano vođenje.

Bojeve glave antiraketa treba da obezbede sigurno uništavanje ciljeva za koje su ove rakete namenjene. Antirakete namenjene za borbu protiv strategijskih raketa imaju termonuklearne bojeve glave jačine nekoliko megatona. Za borbu protiv ostalih raketa koriste se nuklearne, pa i klasične bojeve glave.

Pokretljivost i pogodnost za transportovanje ne postavljaju se kao naročito oštri zahtevi, naročito za antirakete teritorijalne odbrane koje se lansiraju sa stacionarnih baza.

Antirakete ranijih modela imaju motore sa tečnim gorivom. Najnovija rešenja predviđaju čvrsto gorivo.

M. St.

PSIHOLOŠKA RAZMATRANJA O RUKOVOĐENJU U ARMII

Izdanje Vojnoizdavačkog zavoda »Vojne biblioteke — naši pisci«, autor general-potpukovnik sanitetske službe dr Tomislav Kronja, Beograd 1966. godine. Knjiga ima 132 strane, a cena joj je 6 n. dinara.

Oduvek su se starešine interesovale za svoje potčinjene, nastojeći da proniknu, nekad više, nekad manje, kako se to kaže, u njihovu dušu, da bi im sagledale stremljenja, mišljenja, sklonosti, mane, izopačenosti i druge karakteristike. Pri tome su uvek imali isti cilj: aktivnim uticajem do maksimuma razviti kod potčinjenih sve njihove dobre osobine, a nedostatke otkloniti ili ih bar svesti na minimum. Svaki starešina koji je u ovome uspeo ostvario je u svojoj jedinici visok borbeni moral, čvrstu disciplinu i zavidnu visinu obuke.

Međutim, sve do I svetskog rata psihološko osmatranje i uticaj bili su najčešće spontanog i stihijnog karaktera, da bi tek u II svetskom ratu, a naročito posle njega, postali predmet sve sistematičnijeg i organizovanijeg proučavanja i primenjivanja. Do toga je došlo zato što savremeni rat zahteva veoma detaljnu i naučnu studiju čoveka da bi se ne samo razumele njegove reakcije u borbi, već i na njih uticalo. To postiže vojna psihologija, nova grana psihologije odraslih, čiji je prvenstveni cilj podizanje borbenog morala i psihološke otpornosti čoveka u ratu.

Razlog što se danas psihologiji u armiji poklanja tolika pažnja treba tražiti u činjenici da je rat (a i mirnodopske pripreme) postao izuzetno složen ne samo zbog veoma velikog broja raznovrsnog naoružanja i njegove strahovite ubitačne i rušilačke snage već i zato što u njemu učestvuje celokupno stanovništvo sa svim svojim materijalnim dobrima. Takav rat pred rukovođenje i komandovanje postavlja zadatke i probleme kakve ranije ni izbliza nije nametao, a posebno će psihički opteretiti ljude koji bi u njemu učestvovali. Zato se u svim armijama insistira na tome da starešina mora raspolagati ne samo vojnim, političkim i opštim znanjima već i psihološkim. Drugačije rečeno, neophodno je spojiti visok nivo opšteg i profesionalnog znanja i veštine sa poznavanjem potčinjenih i brigom za njih.

Dosadašnja praksa pokazala je, a i karakteristike eventualnog rata, da je odnos pretpostavljenog prema potčinjenima centralno pitanje rukovođenja u armiji, jer se dobro sagledala, kao nikad ranije, istina da ratove vode, gube ili dobijaju u prvom redu ljudi koji u njima učestvuju, kao i da se čovekom može rukovoditi ako on to želi.

U svakoj armiji uočena je važnost rukovođenja, pa je sve učinjeno da se starešine i raznim oznakama izdvoje od potčinjenih. Međutim, ako se problem svede na spoljne znake, to će biti samo pusta forma, jer sadržinu mogu dati jedino kvaliteti starešine.

Knjiga generala Kronje, iako nema pretenzija da obradi sva pitanja rukovođenja već samo ona sa kojima se starešina najčešće susreće, sasvim

je uspeo napor koji će pripomoći da se znanstveni nivo, naročito mladih starešina, i na ovom važnom polju njihovog stručnog uzdizanja, podigne na još viši stepen.

U početku knjige podvučeni su *Uloga i značaj efikasnog rukovođenja u armiji* i to tako što su razmatrane razlike u rukovođenju uopšte u kapitalističkom i socijalističkom društvu, s tim da su podvučeni značaj i nužnost rukovođenja i u socijalizmu. Zatim se prelazi na armiju i ukazuje naročito na tzv. unutrašnji faktor — lične sposobnosti rukovodioca, i spoljni faktor — kolektiv, a potom tretira individualno i kolektivno rukovođenje.

Zapaženo mesto zauzima stav da rukovodilac ne može ispoljiti sasvim pozitivan uticaj na kolektiv ako na probleme ne gleda i sa stanovišta potčinjenih. A to će postići, pored ostalog, ako za njih i njihov život pokazuje živo interesovanje, odnosno ako se lako saživljava sa načinima mišljenja i osećanjima koja su drukčija od njegovih.

U metodu rukovođenja ne sme biti, ni minimalno, improvizacije i ne-stručnosti, jer bi u tom slučaju rukovođenje trošilo više vremena i energije no što je stvarno potrebno, često bi remetilo dobre međuljudske odnose, dovodilo do zakašnjanja odluke, a što bi sve imalo ozbiljne posledice.

Od psiholoških faktora u radu i ponašanju ljudi posebno mesto zauzimaju motivi (urođeni, socijalni, personalni, itd.) i njihovi sukobi — tzv. konflikti. Pošto je čitaoca upoznao s njima autor izvlači zaključak koji bi u najkraćim crtama bio: postizanje ciljeva, odnosno savlađivanje prepreka, najviše zavisi od ličnosti čoveka.

Psihologija rukovođenja grupom (četom i nižim jedinicama) može se zasnivati jedino na individualnom prilaženju vaspitaniku a nikako na »mehanizovanju volje«. Pri tome treba imati na umu da iako se grupa sastoji od pojedinaca, ona ipak ne predstavlja njihov jednostavan zbir, već mozaik različitih želja, interesa, sposobnosti itd., pa je dužnost vaspitača da konačnom sumacijom i integracijom, sažimanjem svih ličnih karakteristika pojedinaca stvori jedinstven potencijal. Veština je, dakle, u poistovećivanju individualnih interesa opštim. To će komandir postizati razvijanjem kod boraca osećanja pripadnosti jedinici, stvaranjem »mi osećaja« koji se uglavnom i ogleda u tome što komandir zajedno s grupom čini jednu socijalno-psihološku i moralno-političku celinu. Kompaktnosti grupe mnogo doprinosi socijalna kontrola unutar nje, zasnovana isključivo na zdravoj kritici, zatim tzv. grupni nivo kroz koji grupa stvara više nivoe aspiracije.

Svi ti unutarjni faktori kompaktnosti, koji se formiraju u samoj grupi ili nastaju pod uticajem dobrog rukovođenja, čine da se pojedinac prilagodi celini, a da pri tome ne izgubi svoju individualnost i sigurnost.

Komandir mora takođe voditi računa o moralno-psihološkim elementima tradicije i nastojati da grupa prihvati vojničke društveno-moralne norme. Posebno veliki uspeh postići će ako kao ličnost postane ideal grupe. Zato komandir mora, pored ličnih kvaliteta, prednjačiti i ličnim primerom i to ne samo u moralno-etičkom smislu, već i svojim psihološkim kvalitetima: karakterom, emocionalnim, vojnim i drugim pozitivnim osobinama.

Nema savremene armije u kojoj se ne insistira na podvrgavanju volje potčinjenih, ali i na poštovanju svake zdrave odluke, pa je zato *Pitanje subordinacije, discipline i inicijative u rukovođenju* od posebne važnosti.

Disciplini je poklonjeno dosta prostora u knjizi i podvučeno da u obzir dolazi samo svesna disciplina, a kakva će ona biti zavisice od karaktera armije i shvatanja njenih ciljeva, od posebnog prilazjenja i odnosa prema potčinjenima u političkom, psihološkom i pedagoškom pogledu.

Što se tiče inicijative, autor smatra da je ona danas, iako u armiji postoje pravila, propisi, naredbe i zapovesti, s obzirom na karakter savremenog rata, dobila izuzetno važno mesto.

Subordinacija, disciplina i inicijativa usko su povezane i nikako ne protivureče jedna drugoj, s tim što volja i svest odlučujuće utiču na njih. Ovakav stav je u skladu s našim društveno-ekonomskim sistemom iz kojeg proizilazi i armija.

Komandir kao starešina, nastavnik i vaspitač nalazi se u veoma delikatnom položaju i tu se na prvom mestu ispoljava njegov uticaj na potčinjene. On se služi pedagoškim isticanjem svega onoga što je dobro kod pojedinaca i kolektiva, zatim ubeđivanjem i pohvalama, a najmanje represivnim merama. Da bi potčinjeni radili kako treba, dužan je da ih nauči svemu onome što će docnije zahtevati od njih. I ovde je neophodno drugarstvo i poštovanje ličnosti. Rukovodilac mora uvek imati na umu da uspeh obuke ne zavisi samo od njega, već i od potčinjenih i moralno-političkih osobina jedinice.

U ovom delu knjige čitalac će se susresti sa elementima pedagoške psihologije.

Razrađujući psihološke probleme, autor prvo iznosi funkcije koje sačinjavaju rukovođenje (planiranje, organizovanje, naređivanje, koordinacija i kontrola), a potom nužnost da se vojni rukovodilac, postavljen redovnim putem, »nametne« potčinjenima svojim visokim sposobnostima tako da ga ovi prihvate kao izabranog.

Postoji više metoda rukovođenja (naređivanjem, ubeđivanjem, paternalizmom), a stil može biti autoritativan ili demokratski.

Da bi se rukovođenje ocenilo kao uspešno, potrebno je da grupa postiže dobre rezultate i da u njoj vlada povoljna socijalna atmosfera, koju karakterišu kohezija i radni moral organizacije.

Uspeh u stvaranju jedinstva shvatanja, nalaženje zajedničkih rešenja za akciju, itd. zavise mnogo od psihološke ličnosti starešina.

Rukovodilac se ne rađa, već stvara, a njegovi uspesi zavise i od organizacije kojom rukovodi. On se mora čuvati ne samo fizičkog drila, koji je danas, bar kao masovna pojava, prošlost, već i psihičkog.

Zatim se u knjizi obrađuju činioци koji podstiču čoveka na rukovođenje (afirmacija ličnosti, dominacija nad ljudima), kao i razlozi zašto neki ljudi ne žele da budu rukovodioci.

Postavljanje plana je, takođe, funkcija rukovođenja, a sa psihološkog gledišta važno je razlikovati obim i vrste planskih zadataka.

Kontrola izvršenja zadataka, zajedno s drugim elementima, čini jedinstvenu funkcionalnu celinu rukovođenja. On ima i obrazovnu i vaspitnu ulogu, a u prvom redu treba da bude takva da navodi potčinjene da sami

sagledaju svoje greške. To se postiže elementima konstruktivne kontrole: prikupljanjem informacija, procenom situacije i korektivnim akcijama. Zatim se obrađuju vrste i oblici kontrole, kao i metodi: referisanje, radni sastanci, grupni i ekipni obilasci. Metod javnosti, za sada veoma korišćen u građanstvu, izgleda da se može, a ponekad čak i mora, da primeni i u armiji, naročito kad su u pitanju naučnoistraživački rad, neki problemi nastave, itd.

Međutim, da bi kontrola dala rezultate neophodno je stvoriti plan rada koji će ljude motivisati na zalaganje. U tom slučaju otpašće nepoželjno sprovođenje zadataka prinudom.

Ako se želi da bilo koji metod kontrole bude efikasan, on mora bazirati na sledećim principima: uniformnosti, komparacije, korisnosti i odstupanja.

U ovom odeljku tretira se i samokontrola, mada je njoj, s obzirom na njenu izuzetnu važnost, poklonjeno malo pažnje.

Evidencija i statistika kao elementi rukovođenja daće dobre rezultate samo tada ako su dobro planirane, racionalne, verodostojne i ako služe postavljenim zadacima. One su osnovni preduslov planiranja.

Takođe treba znati čitati i koristiti podatke i uočiti važnost kadrova koji rade na statističkoj obradi problema ili pojava.

Priprema, organizacija i vođenje sastanka ili konferencije su odraz kolektivnog i demokratskog rukovođenja. I ovde je ukazano na to koliko je važno, bez obzira što će odluke kolektiva biti motiv za akciju, da starenina sastanak »drži u ruci«, tj. da iz njega izvlači maksimum, a da istovremeno onemogućiti sve ono i sve one koji ne bi konstruktivno delovali.

Poslednji odeljak knjige bavi se problemom: *Zašto se ljudi različito ponašaju na sastanku ili konferenciji?* Usklađivanje pravilnih odnosa i aktivno učestvovanje na sastanku i uspešno obavljanje funkcije rukovodioca sastanka zavisi od emocionalne stabilnosti ličnosti koje čine grupu na sastanku. Emocija često predstavlja motive aktivnosti i reguliše skladnost reagovanja jedne ličnosti prema drugoj, a emocionalnu zrelost čine intelektualna, socijalna i psihološka (emocionalna) komponenta.

Uspeh sastanka zavisi i od učesnika, tj. da li su adekvatne ili neadekvatne ličnosti.

Zatim autor daje tipove rukovodilaca — prema psihološkoj teoriji i praksi i načinu rada. Učesnici i rukovodioci sastanka mogu biti: emocionalno stabilne ili nestabilne ličnosti, osetljive, paranoidne, depresivne i agresivne, zatim brbljive, svadljive, mirne, cinične, sveznajuće, nezanteresovane, konstruktivne.

Sastanci mogu biti različiti: radi informisanja, sticanja mišljenja, razvijanja ideja i utvrđivanja postupka, radni, radi usklađivanja interesa, slobodni. No, bez obzira na vrstu, treba bezuslovno izbegavati rasplinjavanje i odugovlačenje sastanka, koji se nikako ne sme završiti bez zaključka. Takođe se insistira da svaki sastanak bude vaspitan.

Posebno treba istaći da je autor uspešno sproveo kroz celu knjigu istinu da se psihološke osobine i karakteristike ljudi jedino mogu zasnivati na

društveno-ekonomskim uslovima života, određenom društvenom uređenju i odnosima u njemu, vaspitanju, a ne na biološkim uslovima, rasnoj pripadnosti — kako to čine neki buržoaski psiholozi. Razrađujući lik i način rada rukovodioca, autor — dr Kronja posmatra i njega i one kojima rukovodi kao dva podjednako važna činioca, a ne kao, na primer, Norman Kouplen, koji je za meto svoga članka »Psihologija i rukovođenje« uzeo: »Armija jelena koju predvodi lav bolja je od armije lavova koju predvodi jelen«.

Na kraju, nekoliko reči o tome šta smo još želeli da nam ova korisna knjiga pruži, a ona to nije. Na primer, svesnoj disciplini poklonjeno je, s pravom, dosta pažnje, ali nije dovoljno i jasno objašnjeno, s psihološke tačke gledišta, kako se ona ostvaruje — šta se tada događa u vaspitaniku. Takođe nije ukazana razlika između svesne discipline, kakva je bila, na primer, kod naših partizana, i »svesne« discipline nemačkog vojnika. Ili, na primer, nije data razlika između svesne discipline u armiji današnjih kapitalističkih i socijalističkih država. Čitalac bi, isto tako, želeo da mu autor objasni šta se događa sa vojnikom, u njegovoj psihi, kad se sa njim postupa metodima psihologije u kojima vladaju idealistički odnosno materijalistički zakoni.

Kaznu je autor, jasno, osudio i nastoji da se ona koristi kao poslednje sredstvo, ali pri tome nije detaljno analizirao kako se ona odražava na psihu kažnjenog u slučaju pozitivne ili nepravilne primene.

Takođe se zapaža da autor nije dovoljno poklonio pažnju problemima prema njihovoj važnosti; otuda je i došlo do toga da je više prostora posvećeno konferenciji i sastanku no, na primer, subordinaciji, samokritici i sl. Isto tako nam se čini da su razmatranja iz mirnodopskog života, u neku ruku, prevladala u odnosu na probleme koje borba nameće.

Autor se namerno ne služi primerima, pa ni iz naše prakse, jer smatra da će čitalac moći da ih pronađe i sam u sopstvenoj jedinici ili ustanovi. Pa ipak, po našem mišljenju, primeri nikad nisu suvišni, pogotovu za ovakvu knjigu koja treba najpre da bude prihvaćena od strane novih, mladih starešina, bez životnog i starešinskog iskustva. To nikako ne znači da knjiga dr Kronje neće biti korisna i zanimljiva starešinama svih profila. Da takomislmo daju nam za pravo kako velika stručnost autora tako i njegovo bogato iskustvo iz života i prakse.

R. Đ.

- Pukovnik Božo Šašić: *Društveno-politička aktivnost starešina*
Pukovnik Nikola Borić: *Pokretljivost oklopnih jedinica van puteva*
Vojnikovo popodne — diskusija (učestvuju: general-major Aco Vukotić,
pukovnik dr Zdravko Kolar i pukovnik Milan Daljević)
Pukovnik Stevo Sunajko: *Rukovođenje obukom i radom u četi*
Major Ibrahim Begić: *Podizanje šatora zimi*
Milan Miladinović: *Drugarstvo — veoma važna osobina boraca naše re-
volucije*
Potpukovnik Jovo Radovanović: *Neki primeri lukavstva iz NOR-a*
General-major Jovo Bogdanović: *Likovi ratnika: Staniša Opsenica*
Pored ovoga, *Vojni glasnik* u ovom broju donosi prikaze članaka iz inostranih armija, taktičko-tehničke i druge novosti, kao i rubriku »Rešavanje zadataka«.

VAZDUHOPLOVNI GLASNIK Br. 1/1966.

- Potpukovnik Miladin Zečević: *Taktičko opravdanje niskog leta pri lovačko-
-bombarderskim dejstvima*
Potpukovnik Miloš Sinobad: *Izviđanje raketnih jedinica zemlja-zemlja*
Potpukovnik Zoran Teodorović: *Neke uslovnosti zajedničkih dejstava LA
i RJ u sistemu PVO teritorije*
Dipl. inž. Nikola Marcikić: *Kočnice avionskih točkova i mogućnosti auto-
-matskog kočenja*
Potpukovnik Stane Vrhunc: *Karakteristični izvori radio-smetnji na avionu*
Pukovnik dr med. Rade Podanin: *Sanitetska evakuacija helikopterima*
Pukovnik Dušan Gabrijelčić: *Uloga nastavnika u vaspitanju radnih navika
i razvijanju interesa za učenjem u pitomaca*
Pored ovoga, *Vazduhoplovni glasnik* u ovom broju donosi prikaze članaka
iz stranih RV, vesti i novosti, kao i bibliografiju naših knjiga i časopisa.

MORNARIČKI GLASNIK Br. 1/1966.

- Kapetan b. broda Stevan Žutić: *Pomorski desant u napadnoj operaciji KoV
na primorskom krilu*
Pukovnik u penziji Đuro Ivanišević: *Procena vazduhoplovno-pomorske si-
tuacije* (sadržaj i neki aspekti)
Potpukovnik Karlo Babić: *Maskiranje i maskirna vještina u borbenim dej-
stvima pomorskih snaga u II SR*
Kapetan I klase Rađovan Kotarac: *Kibernetika i primena automatiza-
cije u RM*
Pored ovoga, *Mornarički glasnik* u ovom broju donosi i rubrike: »Iz naše
pomorske prošlosti«, »Odzivi i diskusije«, »Iz vojnopomorske literature«, »Iz nau-
uke i tehnike«, »Vesti i novosti« i »Biibliografija«.

VOJNOISTORIJSKI GLASNIK Br. 5/1965.

- Potpukovnik Miroslav Stepančić: *Nemačka ofanziva »Prolom oblaka« (I i
II etapa)*
Kapetan b. broda Milan Rapajić: *Ličko Petrovo Selo u prve dve godine
NOR-a*
Božidar Simović: *Osnivanje Vojne akademije u Srbiji*
Ljubiša Čurgus: *»Vazduhoplovstvo u NOR-u Jugoslavije«*
Dr Dušan Živković: *Jovo Mihaljević, »Živi zapisnici«*
Potpukovnik Gorčin Raičević: *Arhivski fondovi nemačkih jedinica u Arhivu
Vojnoistorijskog instituta*
Pored ovoga, *Vojnoistorijski glasnik* u ovom broju donosi i Bibliografiju
jugoslovenske istoriografije 1960/1964, knjige, kao i Bibliografiju strane istorio-
grafije o drugom svetskom ratu.

General-major Branko Perović: *Dejstva 4. i 5. divizije 1. bosanskog korpusa NOVJ u operaciji »Vajs I«*

Potpukovnik Miroslav Stepančić: *Nemačka ofanziva »Prolom oblaka« (III etapa)*

Potpukovnik Vitomir Grbac: *Prilog proučavanju iskustva iz obrade Zbornika dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*

Dr Gavro Škrivanić: *Postupak sa zarobljenicima u srednjevekovnoj Srbiji, Bosni i susednim zemljama*

Pored ovoga, *Vojnoistorijski glasnik* u ovom broju donosi i rubriku »Kritike i prikazi«, zatim Bibliografiju jugoslovenske istoriografije 1960/1964, knjige, kao i Bibliografiju strane istoriografije o drugom svetskom ratu. Na kraju je dat i sadržaj članaka objavljenih u *Vojnoistorijskom glasniku* u toku 1965. godine.

VOJNOSANITETSKI PREGLED Br. 1/1966.

Potpukovnik dr Božidar Birtašević, major dr Milorad Tomašević, major dr Božidar Pejušković, pukovnik dr Halim Bičakčić, kapetan dr Branislav Popović, kapetan I kl. dr Branislav Petrović: *Neki uticaji vojničke sredine na zdravstveno stanje vojnika u toku služenja roka*

Kapetan I klase dr Boris Grabarić, potpukovnik dr Dragoljub Pantelić i pukovnik prof. dr Emanuel Vajs: *Adaptacija organizma na traumu*

Docent dr Bogdan Graovac: *Naši rezultati lečenja apscesa pluća kortikalne lokalizacije*

Potpukovnik dr Vojislav Čosić: *Akutna trovanja benzinom*

Pukovnik docent dr Marjan Bervar, pukovnik dr Marijan Južnič, potpukovnik dr Nikola Bojanić i kapetan dr Dragoslav Mitrović: *Savremeno lečenje akutnog pankreatitisa*

Potpukovnik mr ph. Miodrag Dinić, docent dr Blanka Bobarević i poručnik mr ph. Ivan Antonov: *Kolorimetrijska metoda za određivanje novokainhidrohlorida u smeši sa adrenalinom, odnosno korbazilom*

Dr Petar O. Ganz, prof. dr Jovan Tucakov i veterinar Mirjana Jović: *Fitocidni bilja u medicini*

Pukovnik dr mr ph. Zlatko Binenfeld: *Novi nervni bojni otrovi*

Kapetan dr Slobodan Trifunović: *Okupljanje dobrovoljnih davalaca krvi u jedinicama JNA*

Pored ovoga, *Vojnosanitetski pregled* u ovom broju donosi i rubrike: »Izabrana kliničko-patološka analiza«, »Kazuistika«, Kongresi i konferencije«, »Prikazi knjiga« i »Referati«.

VOJNOSANITETSKI PREGLED Br. 2/1966.

Major dr Dragoljub Petrović: *Rezultati ispitivanja profesionalnih oštećenja kod jedne grupe radio-telegrafista*

Pukovnik docent dr Đorđe Heneberg, major dr Tihomir Jovanović, pukovnik dr Rade Podanin i poručnik dr Milorad Antić: *Povodom izolovanja virusa influenze tipa C u jednom vojnom kolektivu za vreme epidemije sindroma gripa neobjašnjene etiologije*

Potpukovnik dr Božidar Birtašević, dr Spasoje Ranitović, major dr Milan Bastašić, kapetan dr Dragiša Dinić, dr Slobodan Ducić, dr Radmila Marić, dr Mirjana Jelić-Obradović i dr Vito Kecman: *Hidrična epidemija infektivnog hepatitisa u Bosanskom Petrovcu 1963/1964. godine*

Docent dr Branko Radulović: *Desetogodišnja iskustva u lečenju preloma u predelu vrata butne kosti*

Pukovnik docent dr Gojko Kapor: *Osvrt na članak: Neki uticaji vojničke sredine na zdravstveno stanje vojnika u toku služenja roka*

Pukovnik dr Stanislav Piščević: *Hirurško lečenje varikoznih vena donjih ekstremiteta*

Pukovnik dr R. Podanin i dr Z. Đorđević: *Dosadašnja saznanja o biološkim efektima radarskog zračenja*

Potpukovnik mr ph. Eliezer Katan: *Mogućnosti obezbeđenja sanitetskim materijalnim sredstvima za ratne potrebe*

Potpukovnik dr Miodjub Kušić, pukovnik prof. dr Stanimir Tošić, potpukovnik dr Mihajlo Đuknić, potpukovnik dr Nikola Bojanić i pukovnik docent dr Miodrag Jašović: *Regionalni ileitis (Crohnova bolest) praćen akutnim sindromom rđave apsorpcije*

Pored ovoga, *Vojmosanitetski pregled* u ovom broju donosi i sledeće rubrike: »Prikazi knjiga«, »Kongresi i konferencije« i »Referati«.

VOJNOTEHNIČKI GLASNIK Br. 2/1966.

Pukovnik Ilija Stanković: *Organizacija remonta radarsko-računarskih sredstava*

Pukovnik Borivoj Mirkov, potpukovnik Celestin Grabar i major Vinko Bilić: *Održavanje vanbrodskih motora*

Milan Tešić, dipl. inž.: *Ekonomične metode pobijanja šipova i talpi*
Kapetan Tomislav Mišić, dipl. inž.: *Eksperimentalno određivanje položaja težišta vozila*

Poručnik u rez. Radisav Drobnyak: *Konstruktivske dimenzije alata za savijanje*

Poručnik Anton Bratuž, dipl. inž.: *Opravka hladnjaka motornih vozila*
Kapetan Vladan Šljivić, dipl. inž.: *Tunel — diode*
Major Rudolf Peteh: *Primena osciloskopa KO 7—2/59 pri ispitivanju (merenju) tehničkih sredstava veze*

Major Jože Colarić: *Dubinski metalni detektor*
S. P. Kiselev i J. V. Čuev: *Rasturanje raketa*
Pored ovoga, *Vojnotehnički glasnik* u ovom broju donosi naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz inostranih časopisa, kao i neke zanimljivosti iz domaćih časopisa.

VOJNOTEHNIČKI GLASNIK Br. 3/1966.

Pukovnik Franc Črnugelj: *Mehanizacija u skladištima i magacinima*
Pukovnik Ilija Jovanović, dipl. inž.: *Osmoljavanje ulja u motorima sa unutrašnjim sagorevanjem*

Momčilo Gemović, dipl. inž.: *Detonaciono sagorevanje i trajnost motora sa unutrašnjim sagorevanjem*

Bogoje Lajkovski, dipl. inž.: *Tolerancije i zazori*
Potpukovnik Svetko Ševo: *Pronalaženje vode na planinskom i kraškom zemljištu i izrada kaptaza formacijskim i priručnim sredstvima*

Milan Tešić, dipl. inž.: *Dimenzionisanje betonskih ploča na poletno-sletnim stazama*

Major Rudolf Peteh: *Primena osciloskopa pri ispitivanju (merenju) na radio-predajnicima sa amplitudnom modulacijom (nastavak)*

Kapetan I klase Milorad Belačević, dipl. inž.: *Diferencijalni selsin u sistemu sinhronog prenosa*

S. P. Kiselev i J. V. Čuev: *Rasturanje raketa*
Pored ovoga, *Vojnotehnički glasnik* u ovom broju donosi naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz inostranih i domaćih časopisa, kao i Bibliografiju.

VOJNOEKONOMSKI PREGLED Br. 6/1965.

Pukovnik Vojislav Vesić: *Šta očekujemo od mehanografije*
Potpukovnik Ivan Ljubanović: *Granica rentabilnosti eksploatacije vozila na inženjerskim poligonima*

Pukovnik Branko Ćirić: *Uslovi i elementi za organizaciju rada u vršenju poslova intendantskog obezbeđenja*

Potpukovnik Dušan Vraneš: *Specijalizacija podoficirskog kadra intendantske službe*

Potpukovnik Ljuban Vučković: *Neka iskustva iz rada poštansko-kurirske službe u JNA*

Potpukovnik Vojislav Stefanović: *Primena tarifa za prevoz na prugama JŽ u postupku prethodnih pregleda naplaćenog prevoza*

Vojni službenik IV kl. Dragoslav Maksimović: *Ubiranje i raspodela zakupnine od poslovnih prostorija čiji je nosilac prava korišćenja DSNO*

Pukovnik Miloš Crevar: *Osvrt na neka pitanja od uticaja na osavremenjivanje nastave u školama intendantskog kadra*

Poručnik Mirko Marinković: *Neki pogledi na mesto i ulogu mladih starešina intendantske službe u vaspitno-obrazovnom procesu*

Major Franjo Žuvić: *Stručna obuka budućih upravnika vojničkih kuhinja i trepezarija*

S. M. *Dvadeset godina vojne industrije*

Pored ovoga, *Vojnoekonomski pregled* u ovom broju donosi i rubrike: »Iz sudske prakse«, »Prikazi iz inostranih publikacija i vojnih časopisa«, »Ekonomske, naučne i tehničke novosti i zanimljivosti«, kao i »Bibliografija«.

VOJNOEKONOMSKI PREGLED Br. 1/1966.

Objasnenje predloga finansijskog plana Državnog sekretarijata za narodnu odbranu za 1966. godinu

General-major Tone Marinček: *Principi nove organizacije materijalnog i finansijskog poslovanja u JNA*

Pukovnik Milan Zečević: *Zadaci jedinica — MFO IV stepena u novom sistemu materijalnog i finansijskog poslovanja*

Pukovnik Ludvig Rabić: *Pripreme i prelazak na nov sistem materijalnog i finansijskog poslovanja u JNA*

Pukovnik Bora Radovanović: *Praćenje troškova u JNA u uslovima primene mehanografije*

Potpukovnik Mirko Lukman: *Mesto i zadaci odseka za finansije i budžet u MFO II stepena u periodu prelaženja na nov sistem poslovanja u jedinicama*

Pukovnik Živko Jovanovski: *Neka pitanja u vezi sa kontrolnom funkcijom računovodstvenih centara*

Potpukovnik Stanko Ostojić: *Formiranje i rad ekipa za pomoć jedinicama na prevodenju materijalnog knjigovodstva na novi sistem*

Potpukovnik Dobre Vukelić: *Likvidacija starog i ustrojavanje novog materijalnog knjigovodstva*

Potpukovnik Todor Najdanović: *Plan računa glavne knjige u finansijskom knjigovodstvu*

Potpukovnici Radisav Vidović i Ernest Kovše: *Finansiranje jedinica i ustanova preko RC-a a posebno onih lociranih van njegovog sedišta*

Potpukovnici Radisav Vidović i Ernest Kovše: *Organizacija i sistem rada računovodstvenih centara*

Pukovnik Milan Zečević: *Uloga kontrolora — analitičara u računovodstvenom centru*

Kapetan I klase Andrija Petković: *Neka iskustva iz rada kontrolora u računovodstvenim centrima*

Kapetan I klase Dušan Ćvorović i vojni službenik IV kl. Dobrica Antić: *Rad referenta za obračun plata u RC-u*

Major Dušan Ružić: *Rad PMFO na prevodenju materijalnog knjigovodstva*
Vojni službenik IV kl. Ilija Živković: *Neka iskustva iz rada kontera*

Pored ovoga, *Vojnoekonomski pregled* u ovom broju donosi i rubrike: »Iz sudske prakse«, »Prikazi iz inostranih publikacija i vojnih časopisa«, kao i »Ekonomske, naučne i tehničke novosti i zanimljivosti«.

POZIV NA SARADNJU ZA ZBORNIK SEĆANJA 1942.

Vojnoizdavački zavod (Uređivački odbor i redakcija biblioteke »Iz ratne prošlosti naših naroda«) odlučio je da pokrene akciju za prikupljanje i objavljivanje radova i sećanja učesnika na događaje iz NOR-a 1942. godine.

Zbog veoma teških uslova i različitih formi borbe protiv okupatora i kvistinga, nisu mogla biti u dokumentima zapisana sva zbivanja i događaji iz 1942. godine. Mnogi, često veoma važni momenti o kojima ne postoji nikakav pisani trag, pašće nepovratno u zaborav, ako ih danas ne rekonstruišu preživeli učesnici naše revolucije.

Ideja o pripremanju edicije o 1942. godini pojavila se još u toku rada na ediciji »Ustanak naroda Jugoslavije 1941«. Međutim, tek sada su stvoreni uslovi za njenu realizaciju. Želja je inicijatora Zbornika sećanja učesnika NOR-a na događaje u 1942. godini da u stvaranju ovog dela angažuje što veći broj autora-učesnika u događajima kako bi se što bolje i svestranije osvetlila sudbonosna zbivanja u drugoj godini NOR-a i tako sačuvala za buduće generacije.

Izbor teme prepušta se autoru. Dolaze u obzir kako članci pisani na osnovu sećanja i korišćenja dokumenata i literature, tako i sećanja neposredno ispričana, ili data u obliku reportaže ili hronike, autentični dnevnici i ratne beleške.

Članci se mogu dostavljati do kraja 1966. god. na adresu: Vojnoizdavački zavod, Zahumska ulica br. 26 Beograd, telefon 44-981 (lokal 35 i 47).

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD
(Uređivački odbor i redakcija
biblioteke »Iz ratne prošlosti
naših naroda«)

VOJNOISTORIJSKI INSTITUT POZIVA UČESNIKE NOR-a NA SARADNJU U PISANJU ISTORIJE RATNIH JEDINICA

U programu Vojnoistorijskog instituta, jedan od zadataka kome se posvećuje posebna pažnja jeste izdavanje monografija samostalnih bataljona, NOP odreda i brigada NOVJ. U tim radovima izvršiće se rekonstrukcija vojnih dejstava i drugih delatnosti ovih jedinica, s ciljem da se otrgnu iz zaborava mnogi događaji, izvuku korisna iskustva, očuvaju borbene tradicije naših ratnih jedinica i stvore još veće mogućnosti za potpuniju obradu i izučavanje rata i revolucije naših naroda. Taj veoma važan i obiman posao, najbrže će se obnoviti angažovanjem učesnika narodnooslobodilačkog rata. Stoga se svi oni koji žele da pišu monografiju svoje ratne jedinice, pozivaju da se Vojnoistorijskom institutu (Beograd, Kneza Miloša 41) obrate pismom u kome će navesti: adresu i čin (ako su aktivni ili rezervni oficiri); naziv ratne jedinice čiju monografiju žele da pišu, vreme provedeno u dotičnoj jedinici i dužnosti koje su u njoj vršili; vojne i druge škole koje su završili; da li su do sada objavili neke radove. Na osnovu tih podataka Institut će izvršiti izbor autora, dostaviti im bliža uputstva za rad i, na osnovu Zakona o autorskom pravu i postojećih propisa u JNA, sa njima sklopiti ugovor o međusobnim obavezama.

Ovom se pozivu mogu odazvati i svi drugi koji žele da pišu monografiju neke ratne jedinice. Prijave treba poslati do 1. jula 1966. godine.